

JOG TUDOMÁNYI KÖZLÖNY

ALAPÍTVÁ: 1866

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

TARTALOM

Tanulmány

- VÉKÁS LAJOS:
Szász István törvénytervezete a nemzetközi magánjog
kodifikációjának történeti tükrében 185
- JAKAB NÓRA – BERÉNYI LAURA –
SOLYMOSI-SZEKERES BERNADETT:
A transznacionális vállalatok adatvédelmi gyakorlata
a munkajogi szabályozás tükrében 191
- SCHMIDT RICHÁRD:
A választottbírói Kompetenz-Kompetenz hazai eróziója 198

Szemle

- ANTAL TAMÁS:
Szilágyi Dezső politikatani előadásai a budapesti egyetemen
(1874–1889) 209
- MÉLYPATAKI GÁBOR:
A szociális törvény sajátos matematikája – a rászorultság
vizsgálata a pénzbeli és a természetbeni ellátások esetében 216

Jogirodalom, jogélet

- POMEISL ANDRÁS JÓZSEF:
Egzotikus példa – hazai tanulságokkal 223
- NAGY ALÍZ:
A Harcz az alkotmányért című könyvről 225

„Készséggel sorakozunk mindig azokhoz, kik a jogtudomány fejlődésében a közjólétet látják felhívni. Készséggel szentelünk e lapon minden sort, munkásságunkban minden erőt az új lángra szított oltárnak, mely fölött a jog istensége áll.”

Ökröss Bálint: A szerkesztő előszava
Jogtudományi Közlöny
Pest, Januarius 2. 1866. évfolyam, 2. old.

JURISPRUDENTIAL BULLETIN / RECHTSWISSENSCHAFTLICHE MITTEILUNGEN

CONTENTS / INHALT

Studies / Abhandlungen

LAJOS VÉKÁS:

István Szász's Draft Act in the Historical Light of the
Codification of Private International Law /
Der Gesetzentwurf von István Szász im geschichtlichen
Spiegel der Kodifikation des internationalen Privatrechts 185

NÓRA JAKAB – LAURA BERÉNYI – BERNADETT SOLYMOSI-SZEKERES:

Data Protection in Transnational Companies from the
Perspective of Labor Law /
Datenschutzpraxis der transnationalen Unternehmen im
Spiegel der arbeitsrechtlichen Regelung 191

RICHÁRD SCHMIDT:

Arbitration Kompetenz-Kompetenz and its Erosion /
Inländische Erosion der schiedsrichterlichen Kompetenz-
Kompetenz 198

Review / Rundschau

TAMÁS ANTAL:

Political Science Addresses of Dezső Szilágyi on the
Budapest University (1874–1889) /
Vorträge von Dezső Szilágyi über Politiklehre an der
Universität Budapest (1874–1889) 209

GÁBOR MÉLYPATAKI:

Special Mathematics of Social Law – Examination of Need
for Cash and Benefits in Kind /
Die eigenartige Mathematik des Sozialgesetzes – Prüfung
der Bedarfsabhängigkeit in Zusammenhang mit Geld- und
Sachleistungen 216

Legal Life, Legal Literature / Rechtsliteratur – Rechtsleben

ANDRÁS JÓZSEF POMEISL:

Exotic Example – Domestic Lessons /
Exotisches Beispiel – mit inländischen Erkenntnissen 223

ALÍZ NAGY:

On the Book “Fight for the Constitution” /
On the Book „Fight for the Constitution“ 225

A KIADVÁNY
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Az MTA Állam- és Jogtudományi
Bizottságának folyóirata

A Szerkesztőbizottság vezetője:
Dr. Korinek László

A Szerkesztőbizottság tagjai:
**Dr. Hamza Gábor, Dr. Lamm Vanda,
Dr. Szalma József**

Főszerkesztő: **Dr. Vörös Imre**

Szerkesztők: **Dr. Szalai Éva,
Dr. Udvarny Sándor**

A szerkesztőség címe: 1037 Budapest,
Montevideo u. 14.

A kéziratokra vonatkozó formai
követelményeket a
[https://hvgorac.hu/Jogtudomanyi_](https://hvgorac.hu/Jogtudomanyi_Kozlony_oldal.html)
Kozlony oldalon, az „Impresszum”
aloldalon elérhető „Szerkesztési
útmutató” tartalmazza.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem
küldünk vissza. Amennyiben szerzőnk
valamelyik egyetem állam-
és jogtudományi karán tevékenykedik,
a Jogtudományi Közlöny szerkesztősége
csak az egyetem megjelölésével közli
a szerző beosztását. A kar, tanszék
megjelölését csak abban az esetben
közöljük, ha nem jogtudományi
karon tevékenykedő szerzőről
van szó. Igazgatási jellegű funkció
(tanszékvezető, igazgató stb.) közlését
a Szerkesztőbizottság ugyancsak
mellőzi.

A publikálással kapcsolatos további
kérdések a voros44@gmail.com címre
küldhetők.

A Kiadó a lapban megjelenő
tanulmányok szerzőinek azonos
összegű honoráriumot fizet.

Kiadja a HVG-ORAC
Lap- és Könyvkiadó Kft.

hvgorac

Lap- és Könyvkiadó Kft.

Előfizetési díja a 2020. évre: 24 000 Ft.
2020-ban az egyes lapszámok külön is
megvásárolhatók 2000 Ft/szám áron.

Nyomdai munkálatok: Multiszolg Bt.

HU ISSN 0021-7166

A Jogtudományi Közlöny 2000
és 2019 közötti lapszámaiban
megjelent írások teljes szöveggel,
online kutathatók a Jogkódeken.
www.jogkodex.hu

Jogkódeken

Internetes jogi tudástár

Vékás Lajos a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja (Budapest)

Szászy István törvénytervezete a nemzetközi magánjog kodifikációjának történeti tükrében

Szászy Istvánnak – a beköszöntő diktatúra hajnalán – 1948-ban közzétett átfogó, indokolása tanúsága szerint tudományos alapossgal megalkotott nemzetközi magánjogi törvénytervezete bár nem vált törvénnyé, jelentős hatást gyakorolt a magyar nemzetközi magánjogi gondolkodásra, és merített tanulságaiból a későbbi magyar nemzetközi magánjogi kodifikáció is. Az elméleti igényességgel megalkotott megoldások számos esetben összevethetők az európai unió kollíziós jogfejlődés és kodifikáció megoldásaival is.

I.

Szászy István¹ 1948-ban tette közzé nemzetközi magánjogi törvénytervezetét (a továbbiakban: Tervezet).² A nemzetközi kollíziós magánjog minden kérdésére, továbbá a joghatóság, a külföldi bírósági határozatok és hatósági intézkedések elismerésének és végrehajtásának, valamint a külföldi perjog alkalmazásának alapvető szabályaira is kiterjedő, átfogó Tervezet példa nélküli volt a maga korában. A nemzetközi kollíziós magánjog fő kérdéseinek írott szabályokban történő megfogalmazására sor került ugyan már a 19. században, de a Szászzyéhoz hasonló átfogó kodifikációra a II. világháborúig, sőt még utána évtizedekig nem akadt példa.

A francia Code civil néhány alapvető elvet lefektetett ugyan, mint például az állampolgárság elvét és a közrendi jogszabályok területiális jellegét, de részletszabályokat csak néhány kérdésben tartalmazott.³ Hasonlóan spora-

dikus volt a nemzetközi magánjogi szabályok tekintetében az osztrák ABGB is.⁴ Ezeknél ugyan részletesebb szabályozást nyújtott az 1896-ban elfogadott német EGBGB, de átfogó karaktert ennek a törvénynek is csak az 1986. évi módosítás adott, amely kiegészítette rendelkezéseit a szerződésen kívüli kötelmi jogi és a dologi jogi viszonyokra vonatkozó kollíziós szabályokkal.⁵ A törvény kompletté válásához pedig még 1997-ben és 1999-ben is kiegészítésekre volt szükség.⁶ Az ugyancsak magas szintű magánjogi kultúrával rendelkező Svájc csak 1987-ben jutott el a Szászzyéhoz hasonló, valóban átfogó törvény megalkotásához, azt megelőzően az 1891. évi letelepedési törvény és az 1907. évi ZGB voltak a jogterület írott forrásai.⁷ Érdekes módon inkább Európán kívül, mindennek előtt Dél-Amerikában alkottak átfogóbb törvényeket;⁸ lehet, hogy ez azzal függött össze, hogy ezek az államok

1 Szászzy István tudományos életrajzához lásd Burián László igen alapos áttekintést nyújtó tanulmányát. BURIÁN LÁSZLÓ: Szászzy István (1899–1976). In: HAMZA GÁBOR (szerk.): Magyar jogtudósok, II. kötet. MF Könyvek 17, Professzorok Háza, Budapest 2001, 147–168.

2 SZÁSZZY ISTVÁN: Magyar nemzetközi magánjog – Törvénytervezet és indokolás. Egyetemi Nyomda, Budapest 1948, 174 old. A Tervezet méltatásához lásd ARATÓ ENDRE: Zur Kodifikationstechnik des IPR, besonders im ungarischen Entwurf von 1948. RabelsZ 17 (1952) 1–19.; VÉKÁS LAJOS: A kollíziós jog kodifikációjának elveihez. Jogtudományi Közlöny 1970, 651–661.

3 Code civil 47–48. cikk: okiratok, 170–171. cikk: házasság, 999–1000. cikk: végrendelet, 2128. cikk: jelzálogjog.

4 ABGB 37–37. §: jog- és cselekvőképesség, jogügyletek, 300. §: dologi jogok. Az 1913-as, színvonalas osztrák törvénytervezetből nem lett törvény, de hatást gyakorolt az 1926-os lengyel és az 1948-as csehszlovák törvényre és Szászzy Tervezetére is. Az első átfogó nemzetközi magánjogi törvény Ausztriában 1978-ban született meg.

5 Gesetz zum Internationalen Privatrecht für außervertragliche Schuldverhältnisse und für Sachen, BGBl. 1986 I 1142.

6 SIEHR, KURT: Internationales Privatrecht. Müller, Heidelberg 2001, 391.; RAUSCHER, THOMAS: Internationales Privatrecht.³ Müller, Heidelberg 2009, 18. sk. o.

7 Az európai nemzetközi magánjogi törvények gyűjteményét lásd RIERING, WOLFGANG (Hrsg.): IPR-Gesetze in Europa. Stämpfli/Beck, Bern/München 1997, 428.

8 Argentína: 1869, Chile: 1855, Kolumbia: 1873.

százezerszámra fogadtak be európai bevándorlókat.⁹ Témankra tekintettel feltétlenül említenünk kell *Egyiptom* 1948-ban elfogadott magánjogi törvénykönyvének a nemzetközi kollíziós szabályokat tartalmazó Első Fejezetét, mert annak tervezetét az egyiptomi kormány megbízásából 1939–1941 között Szászy István készítette.¹⁰

Mindent összevetve, Szászy Tervezete és részletes, tudományos igényű, monográfiaértékű Indokolása (140 oldalon) a maga átfogó jellegével és szakmai igényességével a maga korában kiemelkedő színvonalú és jelentőségű törvénymű volt, sőt annak tekinthető ma is. Külön említeni kell világos szerkezetét és szabatos nyelvezetét. Előnyére vált volna az új kódexnek,¹¹ ha e tekintetben többet tanult volna Szászy Tervezetéből.

II.

Átfogó rendezést célul tűző kiindulópontja ellenére, Szászy Tervezete tudatosan került a *kazuisztikát*, bár szabályai így is 129 §-t töltenek ki. Szászy tisztában volt a külföldi törvények hiányaival, és arra törekedett, hogy a magyar és a külföldi bírói gyakorlatban felmerült valamennyi olyan kérdést szabályozási körébe vonjon, amely törvényi rendezést kíván. A fennálló jogból: a törvényi szabályokból és a bírói döntésekből indult ki, és alapvetően elfogadta a *de lege lata* jogi helyzetet. Ettől való eltérést csak ott tartott szükségesnek, ahol a módosítást fontos jogpolitikai megfontolások indokolták. Szászy joggal mondhatta el, hogy a Tervezet elkészítésekor ismerte a nemzetközi magánjog tudományának legújabb elméleti eredményeit és vitáit. Mint ahogy maga megállapította, a jogirodalomban vitás kérdésekben olyan megoldást igyekezett választani, amely a nemzetközi forgalom érdekeinek és a különös magyar szempontoknak (például Magyarország adós állam jellegének) a legjobban megfelel.¹² Rendkívül korszerű volt Szászy felfogása abból a szempontból is, hogy Tervezete a nemzetközi forgalmat a jogbiztonság növelésével törekedett segíteni, és a nemzetközi döntési harmóniát kívánta biztosítani: „*sub diversitate iudicium una iustitia*”.¹³

Fél évszázaddal az Amszterdami Szerződés,¹⁴ és az ezáltal lehetővé tett közös európai nemzetközi magánjogi

jogalkotás előtt, Szászy joggal állapította meg, hogy a nemzetközi magánjog normái az *adott jogrendszer belső szabályai*, és jellegüket tekintve utaló szabályok, olyan csonka jogtételek, amelyek a teljes jogszabállyá váláshoz – a saját jogrendszerből, kivételesen külföldi jogrendszerből vagy egyenesen metajurisztikus elvekből – tartalmi kiegészítésre szorulnak.¹⁵

A Tervezet „Általános rendelkezései” (1–38. §) között a természetszerűen idetartozó kérdések (*renvoi*, minősítés, közrendi záradék, erősebb kapcsolódás, a külföldi jog tartalmának megállapítása, viszonyosság, kiegészítő jog) mellett a legáltalánosabb joghatósági, elismerési és végrehajtási, továbbá perjogi szabályok találhatók. Ugyancsak itt kaptak helyet a jogügyletre és az elévülésre alkalmazandó jogot meghatározó normák. Itt szerepel végül egy a külföldi természetes és jogi személyek vagyonszerzését érintő, azt megdönthetően vélelmezett alaki viszonyosságtól függővé tevő szabály is (19. §). Ilyen rendelkezések más jogrendszerekben a „külföldiek jogába” (*condition des étrangers, Fremdenrecht*) tartoznak. A „Különös rendelkezések” (39–123. §) lényegében a magyar anyagi magánjog belső rendszere szerinti sorrendben kerültek a Tervezetbe: a jog- és cselekvőképességre irányadó jog meghatározásától kezdve a dologi jogi, kötelmi jogi és családjogi rendelkezéseken át egészen az öröklési jogi szabályokig.

III.

1. A *gyakorlatra orientáltsága* mellett ki kell emelni a Tervezet *elméleti igényességét*. A maga korában még erősen vitatott, sőt mindmáig ellentétes nézeteket kiváltó teoretikus problémákkal kapcsolatban a Tervezet Indokolása kimerítően ismerteti a szembenálló elméleti felfogásokat, amelyeknek alapos mérlegelése után alakította ki a szerző saját álláspontját.

Ennek az igényes megközelítésnek a példájául – többek között – megemlíthetjük a *renvoi* (11. §) és a *minősítés* (14. §) kérdéseinek tárgyalását.¹⁶

A Tervezet általános elméleti megalapozásának Szászy tíz évvel korábban megjelent *monográfiáját* lehet tekinteni.¹⁷ Néhány helyen, így például éppen a *renvoi* kérdésében, a szerző időközben részben megváltoztatta véleményét.

9 Az Európán kívüli államok nemzetközi magánjogi törvényeinek gyűjteményét lásd KROPHOLLER, JAN – KRÜGER, HILMER – RIERING, WOLFGANG – SAMTLEBEN, JÜRGEN – SIEHR, KURT (Hrsg.): *Außenreuropäische IPR-Gesetze*. MPI/DNotI, Hamburg/Würzburg 1999, 1126.

10 Tervezet, 40., 3. lj.

11 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról (a továbbiakban: új kódex).

12 Tervezet, 41. sk.

13 Uo.

14 HL C 340, 1997. 11. 10.

15 Tervezet, 43. sk.

16 Tervezet, 55–64., illetve 67–76. Szászy minden irányú tájékozottságára mutató példaként hivatkozhatunk arra, hogy a *renvoi*val kapcsolatban még az angol bírói gyakorlatban kialakított ún. „foreign court doctrine (theory)” vagy: local court doctrine sem került el figyelmét. Uo., 57.

17 SZÁSZY ISTVÁN: *Nemzetközi magánjog*. MTA/Sylvester, Budapest 1938. E monográfia alapulvételével írta Szászy István: *Magyar nemzetközi magánjog* cím alatt megjelent fejezetét, in: SZLADITS KÁROLY (szerk.): *Magyar Magánjog, Első kötet: Általános rész, Személyek*. Grill: Budapest 1941, 374–476.

Tanulmány

nyét: logikailag nem tartotta már elfogadhatatlannak a vissza- vagy továbbutalást, belátta, hogy az nem vezet feltétlenül *circulus vitiosus*hoz. Végeredményben mégis fenntartotta korábbi álláspontját, és a Tervezetben is elvetette a *renvoit*.¹⁸ Ez az alapállás a Tervezet idején uralkodónak volt tekinthető. Ezután viszont a nemzetközi magánjog tudománya fokozatosan eltávolodott a *renvoit* mereven és kategorikusan elutasító állásponttól, a 20. század második felében már többségben voltak azok a fel fogások, amelyek – meghatározott korlátok között – helyeselték és elfogadták a vissza-, illetve továbbutalást.¹⁹ Az is megállapítható ugyanakkor, hogy a probléma ma különböző okokból veszít jelentőségéből.²⁰ A kollíziós jogi nemzetközi egyezmények döntő többsége eleve kizárja a *renvoi* lehetőségét. Így például a II. világháború utáni összes hágai egyezmény kifejezetten a kijelölt ország tárgyi szabályainak alkalmazását mondja ki, kirekesztve a kollíziós jog figyelembevételét és ezzel a *renvoit*. Ennek kézenfekvő magyarázata az, hogy az ilyen egyezményben részes államok fórumai ugyanarra a tényállásra ugyanazt a kollíziós szabályt (és így ugyanazt az anyagi jogot) alkalmazzák. Az egységes kapcsolóelv miatt az egyezményben részes államok viszonylatában nem jöhet létre *renvoi-szituáció*, és *renvoi* nélkül megvalósul a nemzetközi magánjog alapvető eszménye: a nemzetközi döntési harmónia.

Az európai uniós rendeleti jogalkotás eleve a *renvoit elutasító* felfogást fogadja el. Az öröklési jogi rendelet kivételével valamennyi rendelet (és a Hágai Jegyzőkönyv is) következetesen kizárja a *renvoit*: a kapcsolószabály utalását mindig a felhívott jogrendszer anyagi jogi szabályaira történő utalásként kell érteni.²¹

A primer minősítés tekintetében, vagyis abban az esetben, ha az irányadó jog meghatározása függ a jogviszony minősítésétől, a Tervezet (14. §) a *lex fori* elvet, a szekunder minősítés tekintetében a *lex causae* elvet fogadta el főszabályként. A dolog vagy a vagyon ingó vagy ingatlan minősítését viszont a fekvési hely joga (*a lex rei sitae*) szerint rendelte meghatározni primer minősítésnél is.

2. Példás, a mai felfogásnak is megfelelő álláspontot juttat kifejezésre a Tervezet *közrendi záradéka* (15. §): nem alkalmazhatók az irányadó külföldi jog olyan szabályai, amelyeknek alkalmazása a jóerkölcsbe vagy a magyar jognak az adott esetben feltétlen alkalmazást kívánó

alapelveibe ütközne. Ez a megfogalmazás megfelel annak a korszerű elvárásnak, hogy a közrendi klauzula igénybevétele nem jelentheti a kérdéses idegen norma általános (absztrakt) elítélését, ami a szóban forgó jogrendszer diszkriminációjának minősülne, hanem a fórum azoknak a külföldi normáknak az alkalmazását mellőzi, amelyek konkrét hatásukban sértik a közrendet.²²

Speciális közrendi szabályokat állít fel a Tervezet a jogképesség területén [39. § (2) és (3) bek.]:

- nem ismerhető el a jogképesség teljes megvonása akkor sem, ha a személy hazai joga ezt megengedi;
- nem alkalmazható olyan külföldi jogszabály sem, amely fajhoz vagy felekezethez tartozás alapján korlátozza a személy jogképességét.

3. A *rugalmas jogtalálás* eszközeként manapság széles körben elterjedt, így a mi új törvényünkben (talán a kelle ténél szélesebb körben és gyakrabban) is alkalmazott²³ *kitérítő klauzula* (*escape clause*, *clause d'échappement*, *Ausweichklausel*) az erősebb (szorosabb) kapcsolódás elvének segítségével.²⁴ Szász – véleményünk szerint nem egészen indokolatlanul – némi gyanakvással kezelte a kitérítő klauzulát, és Tervezete a jogbiztonság érdekében *kerülte* alkalmazását, mintegy csak szükségből, a magyar fórumok határozatainak külföldi elismerése és végrehajtása érdekében élt ezzel az eszközzel.²⁵

Családi vagy öröklési jogviszonyban szereplő ingatlanoknál akkor alkalmazta ezt az elvet, ha az adott ingatlan fekvési helye szerinti jogrendszer a saját szabályainak érvényesülését kívánja (12. §). Ilyen esetekben a Tervezet

22 MÁDL FERENC – VÉKÁS LAJOS: i. m., 176. sk.

23 Általános kitérítő klauzula: új kódex 10. §-a. A szoros, szorosabb, illetve legszorosabb kapcsolat megjelenik e törvényben a több jogrendszerrel rendelkező államok [6. § (3) bekezdés], az általános kiegészítő szabály (11. §), a feltétlen alkalmazást igénylő szabályok [13. § (3) bekezdés], az ember személyes joga [15. § (3) és (4) bekezdés], a gondnokság alá helyezés [18. § (2) bekezdés], a házastársak közös állampolgársága (24. §), a családi jogállás (32. §), a szülő és gyermek közötti jogviszony és a gyámság [34. § (2) bekezdés], az egyéb (alkotórészi és tartozéki minőségen kívüli) dologkapcsolatok vagy dologösszesség [39. § (3) bekezdés], a szerződéses kötelmi viszonyok (51. §), valamint a választottbírói megállapodásra irányadó jog [52. § (3) bekezdés] esetében.

24 Az erősebb kapcsolódás elvén alapuló *kitérítő klauzulát* tételes normaként először az Európai Gazdasági Közösség államai által a szerződéses kötelmi jogi viszonyokra alkalmazandó jog meghatározásáról 1980. június 19-én Rómában megkötött (EK Hivatalos Lap, 1980. október 9., Nr. L 266.), de csak 1991. április 1-jén hatályba lépett egyezmény [Római Egyezmény 4. § (5) bek. 2. mondat], majd az 1986-os svájci törvény (15. cikk) tartalmazott. Ezt követően számos nemzeti törvény és több európai uniós rendelet élt ezzel az eszközzel, elsősorban a szerződési jog kapcsolóelveinek meghatározásánál. Lásd MÁDL FERENC – VÉKÁS LAJOS: i. m., 67., 187. sk.; VÉKÁS LAJOS: A törvény szerkezetéről és néhány általános részi kérdésről. In BERKE BARNA – NEMESSÁNYI ZOLTÁN (szerk.): Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai – Kodifikációs előtanulmányok. HVG-ORAC, Budapest, 2016. 28 sk. Megjegyezzük: az 1978-as osztrák törvény (1. §) elvi iránytűként, mintegy Savigny Sitz-elvének modern megfogalmazásaként határozza meg a „legerősebb kapcsolódás” elvét, és a konkrét objektív kapcsoló szabályokat ezen elv kifejeződésének rendeli tekinteni.

25 Tervezet 65. skk.; Vö.: VÉKÁS LAJOS: A kollíziós jog kodifikációjának elveihez. Jogtudományi Közlöny 1970, 651–661.

18 Tervezet, 58. SZÁSZY következetes: a vissza utalás „hazafelé törekvést” sejtető egyoldalú elfogadása is idegen tőle, szemben az 1979-es kódex 4. §-ával. Vö. VÉKÁS LAJOS: A kollíziós jog kodifikációjának elveihez. Jogtudományi Közlöny 1970, 651–661.

19 A magyar jogirodalomban először RÉCZEI LÁSZLÓ: A vissza utalás. Jogtudományi Közlöny 1970, 151–160.

20 CORNELOUP, SABINE: Zum Bedeutungsverlust des Renvoi. IPRax 2017, 147–152.

21 Lásd a részletekre kiterjedően MÁDL FERENC – VÉKÁS LAJOS: Nemzetközi magánjog és nemzetközi kapcsolatok joga.⁹ ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2018, 137–143.

lényegében elfogadja az adott külföldi kollíziós jog által meghatározott utalást. Szászy az ilyen erősebb kapcsolódást a *renvoi*hoz hasonló helyzetként kezelte, és másodfokú nemzetközi magánjogi jogszabály-összeütközés következményének tekintette.²⁶ Meg kell állapítani e kitérítő klauzulával kapcsolatban, hogy öröklés esetében a hagyaték feldarabolásához és a hagyaték jogának szétválásához vezethet, noha a Tervezetnek ez nem szándéka: a *lex successionist* meghatározó szabálya (117. §) a hagyaték egységének elvét fogadja el.

4. Érthető, hogy 1948-ban, különös tekintettel az egyre mélyülő hidegháborús állapotokra, szükség volt a Tervezetben a *viszonosság* szabályozására (18. §). Szászy mind az alaki, mind az anyagi viszonosság esetét figyelembe vette. A Tervezet rendelkezése szerint: „Ha magyar törvény vagy egyéb jogszabály külföldi jog alkalmazását vagy külföldi honos vagy lakos részére a jogvédelem biztosítását attól teszi függővé, hogy a külföldi állam ugyanolyan feltételek mellett biztosítja a magyar állampolgár részére a jogvédelmet, mint a saját állampolgárai részére (alaki viszonosság), vagy attól, hogy a külföldi állam ugyanolyan feltételek mellett biztosítja a magyar állampolgár részére a jogvédelmet, mint a magyar jog az illető külföldi állam polgára részére (anyagi viszonosság), a külföldi jog alkalmazása vagy a jogvédelem biztosítása a viszonosság fennforgásának bizonyításától függ.” Nem kellett bizonyítani a viszonosságot, ha a magyar törvény vagy egyéb jogszabály szerint a viszonosságot vélelmezni kell.

Három évtizeddel később, az 1979. évi kódex²⁷ főszabályként már azt rögzíthette, hogy a külföldi jog alkalmazása – ha jogszabály másként nem rendelkezik – nem függ a viszonosságtól (6. §). Ha pedig jogszabály a külföldi jog alkalmazását adott esetben viszonosságtól teszi függővé, a viszonosságot az ellenkező bizonyításáig fennállónak kell tekinteni.

Újabb közel négy évtized eltelte után, az új kódex már nem is tartotta szükségesnek, hogy a viszonosságról rendelkezék, az 1979. évi kódex „bizalomerosztó” szabályára sem volt szükség. Időközben ugyanis jelentősen megváltozott Magyarország nemzetközi kapcsolatrendszere, és a bekövetkezett fejlemények minőségileg más helyzetet teremtettek a nemzetközi magánjogi szabályokkal rendezhető életviszonyok számára. Emellett nagyságrendekkel megnőtt a nemzetközi személyi és vagyoni kapcsolatok száma is. Ilyen helyzetben érvényre lehetett mutatni azt az evidenciát, hogy a külföldi jog alkalmazását általában nem lehet viszonosságtól függővé tenni. A külföldi jog alkalmazásának alapja ugyanis kizárólag a nemzetközi magánjogi tényállások helyes megítélésének követelménye, vagyis az a felismerés, hogy a több állam jogrendjével kapcsolatot mutató életviszonyokat lehetőleg

az ezekhez legközelebb levő, a velük *legszeresebb kapcsolatot* mutató jogrendszer szabályai szerint kell elbírálni. Márpedig ezzel az alapvető szemponttal a viszonosság megkövetelése és annak esetenkénti vizsgálata nem fér össze. Nem is szólva arról, hogy a viszonosság megkívánása igen gyakran a saját polgárainkat is érintené, akiknek elemi érdekük fűződhet az adott külföldi jog alkalmazásához, mindenekelőtt azért, hogy a hozandó határozatot külföldön is elismerjék és végrehajtsák. A viszonosság követelménye tehát idegen a nemzetközi magánjogot tápláló eszméktől, s elvárása egészen kivételes a nemzetközi törvényhozásban és a bírói gyakorlatban. Ezért általában abból lehet és kell kiindulni, hogy a viszonosság hiánya vagy megsértése miatt a külföldi jog alkalmazása nem tagadható meg. Kivételesen mégis sor kerülhet erre, de csak akkor, ha jogszabály a viszonosság fennállását kifejezetten megkívánja, és ha a konkrét esetben a viszonosság hiányát vagy megsértését az érdekelt félnek sikerül bizonyítania.

IV.

1. A *személyi és családi* jogviszonyok tekintetében a Tervezet a *lex patriae* elvét fogadta el kiindulópontként. Ez a megoldás annak idején a kontinentális jogrendszerek többségében általános volt, és mind az 1979. évi, mind az új kódex ezt a kapcsolóelvet tekintette, illetve tekinti kiindulópontnak. A „*hazai jog*” kifejezést Szászy Tervezete – nem feltétlenül szerencsésen – kettős értelemben használja: egyrészt az állampolgárság jogának szinonimájaként (1. §), másrészt: hontalan, kétes vagy vitás honosságú személy (6. §) esetében, olyan felettes fogalomként, mint az 1979. évi és az új kódexben a „személyes jog”.²⁸ Az első értelemben a „*hazai jog*” konkrét kapcsolószabály, a második értelemben – ugyanúgy, mint a „személyes jog” – önmagában nem az, hanem egy absztrakt fogalom, amelyet kapcsolóelvek segítségével konkretizálni kell.

Érdekes, hogy többes állampolgár esetére Szászy nem alkalmazta a „*hazai jog*” fogalmát ebben a második értelemben, hanem az állampolgársági kapcsolóelvet definiálta (írta körül) erre az esetre (4. §). Így viszont többes állampolgárok esetére minden egyes különös részi kérdésnél, ahol a Tervezet a „*hazai jog*” kifejezést alkalmazza (jogképesség, cselekvőképesség, személyiségi jog, eljegyzés, házasság érvényessége, örökbefogadás, gyámság és gondnokság), az általános szabályok között meghatározott kiegészítő kapcsolószabályokat ismételni kellett volna, vagy utaló szabályt kellett volna alkalmazni.²⁹ Ugyanez a probléma merül fel azokban az esetekben is, ahol a

26 Tervezet, 45. sk.

27 1979. évi 13. tvr. a nemzetközi magánjogról.

28 A Tervezet a „*hazai jog*” szinonimájaként használja a „személyes jog” (statutum personale) kifejezést is: Indokolás, 52.

29 39. §, 45. §, 49. §, 71–72. §, 103. § (3) és (4) bek., 104. §, 106. §.

Tanulmány

Tervezet közvetlenül az állampolgársági kapcsolóelvre épít (házasság személyi és vagyoni hatásai, házasság felbontása, egyéb családjogi viszonyok, örökbefogadás, gyámság és gondnokság, öröklés).³⁰ Itt ráadásul hontalan, kétes vagy vitás honosságú személy esetében sem segít a „hazai jog” felettes fogalma. Mivel Szászy az ismétlést elkerülte, és utaló szabályt sem iktatott be, a kisegítő normák hiányában keletkező joghézagot analógia segítségével kell kitölteni, a 4. §, illetve a 6. § alkalmazásával.

Megállapíthatjuk, hogy az 1979. évi kódexben bevezetett és az új kódexben fenntartott „személyes jog” segítségével logikailag *tisztább* megoldást sikerült elérni. Megjegyezzük ugyanakkor, hogy az új kódex nem következetes a „személyes jog” felettes fogalmának alkalmazásánál a családjogi jogviszonyokra alkalmazandó jog meghatározásánál. A „személyes jogra” épülnek a házasság létezésére és érvényességére, a családi jogállásra, valamint az örökbefogadásra vonatkozó kollíziós szabályok (26., 31., 33. §), de nem ez a helyzet a házastársak egymás közötti jogviszonyai esetében (27. §). Ebben a körben a Szászy Tervezete fogyatékoságához hasonló logikai hiba került az új törvénybe, mert a házastársak közös jogának meghatározása elsődlegesen az állampolgárság kapcsolóelvére épül, de nincs szabály hontalan, kétes vagy vitás honosságú személy esetére, és a megfelelő [a 15. § (6) bekezdésére történő] utalás is hiányzik.³¹

A Szászy által javasolt kisegítő szabályok egyébként ma is korszerűnek tekinthetők, sőt *hontalan, kétes vagy vitás honosságú személy* esetében Szászy Tervezete *árnyaltabb*, mint az új kódex. Míg ez utóbbi [15. § (6) bek.] nyomban a *lex fori* mentőövét alkalmazza, addig Szászy Tervezete (6. §) az illető személy *lakóhelye* szerinti jog alkalmazását írja elő, ha pedig ez nem állapítható meg, vagy ha a lakóhely több állam területén van, a „*rendes tartózkodóhely*” kisegítő elvét alkalmazza. Ez utóbbiban erőltetés nélkül lehet az időközben – különösen az európai uniós rendeletekben széles körben elterjedt – *szokásos tartózkodási hely kapcsolóelvének előzményét* látni.

A Tervezet definiálja is a lakóhely és a *rendes tartózkodási hely* fogalmait. Ez utóbbi fogalom központjában az illető személy „*huzamosabb tartózkodásra utaló körülmények közötti*” tartózkodása szerepel.

Még figyelemreméltóbb, hogy a Tervezet (4. §) olyan többes állampolgárságú személy esetében, akinek az állampolgárságai közül egyik sem a magyar, annak az államnak állampolgárságát tekintirányadónak, amelyhez a személyt életviszonyai – akár azért, mert ennek az államnak területén lakik vagy utoljára lakott, akár azért, mert rendszeren ott tartózkodik, akár azért, mert ott szüle-

tett vagy mert ennek az államnak szolgálatában áll, akár más okból is – szorosabban fűzik.

A *székhely elvét* fogadta el a Tervezet a jogi személyekre, vagyis a jogalanyisággal felruházott személyegyesülésre és vagyonösszességre. Székhelynek az *ügyvezetés helye* minősül (7. §).

2. *Ingtalanokkal* kapcsolatos dologi jogi kérdések megítélésére a *rex rei sitae* elve nem volt kérdéses a magyar bírói gyakorlatban és a külföldi jogokban sem. Bizonytalan volt viszont ez az elv a magyar judikatúrában ingó dolgok jogviszonyainak megítélésénél. A *Tervezet egységesen*: mind ingatlanok, mind ingók birtokára és a dolgon fennálló dologi jogok megítélésére annak az államnak a jogát rendelte alkalmazni, amelynek területén a dolog fekszik (50. §). A Tervezetben a *lex rei sitae* elve alól megállapított kivételek ma is megállják a helyüket, az új kódexben is szerepelnek.³² A tulajdonos által rendszerint magával vitt, vagy az állandóan a tulajdonos személyes használatára rendelt dolgok a tulajdonos hazai joga, a szállítás alatt lévő ingó dolgokra a rendeltetési hely államának joga, a lajstromozott járművekre az illető jármű lobogója vagy más felségjelvénye szerinti jogot írta elő a Tervezet (51–53. §).

Ugyanezt mondhatjuk el az *elbirtoklásra* meghatározott joggal kapcsolatban (55. §) is: főszabályként annak az államnak a joga szerint kell az elbirtoklást megítélni, amelynek területén a dolog az elbirtoklási idő leteltekor van. A jogszerzőt privilegizálja a Tervezet kivételes szabálya: ő annak az államnak a jogára is hivatkozhat, amelynek területén a dolog az elbirtoklási idő kezdetén volt. Az új kódex tudatosan elvetette egy ilyen szabály bevezetését, mert jogpolitikailag semmiképpen sem látszott indokoltnak az elbirtoklás feltételei mellett birtokló személy előnyben részesítése a tulajdonossal szemben.

3. Egy kérdésben az eltelt évtizedekben bekövetkezett, a tételes jogban is általánosan elfogadott elméleti szemléletváltozás alapvetően meghaladta a Tervezet álláspontját. Sőt: Szászy felfogása a maga korában is szembe ment az uralkodónak mondható elméleti állásponttal. Ez a kérdés a *jogválasztás*.³³ A Tervezet (20. §) ugyan az egész jogügyleti jogban elfogadta nemcsak a kifejezett, hanem a ráutaló magatartással történt jogválasztást is, és pedig a munkaszerződésre (58. § 4. pont) és a házassági vagyoni jogi szerződésre (81. §) is kiterjesztve ezt a lehetőséget. A jogválasztást azonban nem kollíziós jogi, hanem csak *anyagijogi értelemben* hagyta érvényesülni. Ez azt jelenti, hogy a felek által kikötött jog az egyébként (az objektív kapcsolóelvek alapján) irányadó jog kogens szabályait

32 Új kódex 42–43. §.

33 A felek autonómiájának kérdésével SZÁSZY ISTVÁN elméletileg is ismételtén foglalkozott: *A szerződő felek jogszabályválasztó joga a nemzetközi kötelmi jogban*. Tébe, Budapest 1929, 397 old.; Uő: *La théorie de l'autonomie dans les obligations en droit international privé*. Revue critique de droit international privé, 1934; Uő: *The Choice of Law by the Parties to a Contract with Principal Reference to English and American Law*. Grotius Society, London 1935.

30 79–80. §, 82. §, 90–92. §, 98–102. §, 103. § (1) és (2) bek., 117–118. §.

31 A többes állampolgárok problémáját az új kódex 24. §-ának második mondata megoldja.

nem szorítja ki, azok a választott jog mellett vagy ellenére is érvényesülnek, és a jogkikötés csak a diszpozitív normák körében állapítja meg az alkalmazandó jogot.

Szászy ugyan logikailag megengedhetőnek tartotta a kollíziós jogi hatású jogválasztást, de felfogása szerint „nem volna helyes a felek akaratára bízni annak eldöntését, hogy ügyletüket mikor kell érvénytelennek tekinteni”.³⁴

A szerződésekre alkalmazandó jogot meghatározó *objektív kapcsolóelv*ek részletes kidolgozásánál Szászy a Tervezet Indokolásában gondos *elméleti alapvetést* készített. Erre már csak azért is szükség volt, mert a korabeli bírói gyakorlat – jogválasztás hiányában – a felek vélelmezett akaratára alapján kísérelte meg meghatározni az alkalmazandó jogot, és ez nem kevés bizonytalansággal járt. Szászy nem tartotta lehetségesnek, hogy az egész szerződési jogot „szintetikus” (deduktív) módszerrel megállapított egyetlen (vagy néhány) kapcsolóelvre lehessen felfűzni. Ehelyett analitikus (induktív) módszer alkalmazásával a nevesíthető szerződéstípusokra *külön-külön* – az illető szerződéses jogviszony Savigny szerinti „székhelyére” („Sitz”) fókuszálva – határozta meg a kapcsolótevékenyítőket (57–58. §). A nem nevesíthető szerződéses jogviszonyoknál viszont szintetikus módszert alkalmazott. Ezekben az esetekben a kötelezett lakóhelyének jogát (*lex domicilii debitoris*) részesítette előnyben, kisegítő kapcsolóelvként írta elő a teljesítés helyének jogát (*lex loci solutionis*), s végül *ultima ratió*ként a szerződéskötés helyének jogát (*lex loci contractus*) javasolta (60. §). Fontos szempontként emelte ki Szászy, hogy az alkalmazandó jog a felek számára *előre látható* kell hogy legyen. Kiinduló elvként szögezte le, hogy – amennyire lehetséges – az egész szerződéses jogviszonyt egyetlen jogrendszer hatálya alá célszerű helyezni. Ez a szempont természetesen nem valósítható meg minden esetben. Kivételekre (például a megvizsgálási kötelezettségre alkalmazandó jog esetében) az általánostól (a példában az adásvételi szerződésre alkalmazandó jogtól) eltérő, speciális kapcsolóelv meghatározása indokolt.

4. A szerződésen kívüli jogellenes kártérítési tényállásokra a Tervezet idején még szilárdan tartotta magát a *lex loci delicti commissi* elve. Ezt követte a kúriai gyakorlat, és általános volt ez az elv a külföldi jogokban is. Érthető, hogy a Tervezet is kitarított emellett: a magánjogi deliktum elkövetésének helye szerinti jog alapján rendelte elbírálni a vétőképeséget, a kártérítési felelősség megállapításának valamennyi további tényálláselemét, valamint a kártérítés módját és mértékét is (66. §). Külön szabályt adott a Tervezet a megbízás nélküli ügyvitelre: az ügyvitel helyének jogát rendelte alkalmazni (69. §). Az alaptalan gazdagodást pedig a jogalap nélkül teljesített szolgáltatásra irányadó jog szerint kellett megítélni (70. §).

V.

A *joghatóságra*, a külföldi határozatok (intézkedések) *elismerésére és végrehajtására* vonatkozó általános szabályokat a Tervezet az általános rendelkezései között helyezi el. Itt található a kizárólagos joghatóságra és a kizárt joghatóságra vonatkozó általánosan megállapított esetek (28–29. §). Mindkét esetcsoport alól a Tervezet kivételeket állapított meg; azok többsége a családjogi viszonyokat érinti (85–89. §). A külföldi bírói határozatok és hatósági intézkedések elismerése és végrehajtása tekintetében a Tervezet abból indult ki, hogy a külföldi jogi aktusok érvényességét és jogi hatásait a külföldi jog szerint kell elbírálni. Ezt a tételt azzal a speciális közrendi szabállyal egészítette ki, hogy a külföldi bírói ítélet vagy hatósági intézkedés nem fejthet ki Magyarországon olyan jogi hatást, amelyet a magyar jog nem ismer (31. §).

VI.

A könyvekhez hasonlóan a *törvénykönyveknek is megvan a maguk sorsa*. Szászy István Tervezete sajnos rossz helyen és rossz időpontban született. Magyarország 1948-ban éppen a teljes bezárkózás irányába indult el, a vasfüggöny leeresztése küszöbön állt, a nemzetközi magánjogi viszonyok számára a lehető legkedvezőtlenebb évtizedek vetették kezdetüket. Az utókor szerencséjére Szászy István legalább közzé tudta tenni tudományos igényességgel megalkotott Tervezetét, és így az jótékonyan segíthette az 1979. évi kódex előkészítését.³⁵

Szászy *személyes sorsát* a diktatúra önkénye pecsételte meg: 1950-ben, a professzori életút csúcsán megfosztották katedrájától és eltávolították az egyetemről. Némi erkölcsi elégtételt (és egyben minimális anyagi biztonságot) jelenthetett számára, hogy – minden bizonnyal Szabó Imre jóindulatú közbenjárásának köszönhetően – akadémiai levelező tagságát megtarthatta. A mostoha körülmények között is példás kitarással folytatta tudományos munkáját, és számos fontos tanulmány mellett igen jelentős összefoglaló monográfiákat írt és publikált magyarul és angolul.³⁶

35 Lásd VÉKÁS LAJOS: *A kollíziós jog kodifikációjának elveihez*. Jogtudományi Közlöny 1970, 651–661.

36 Az *európai népi demokráciák nemzetközi magánjoga*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1962; *Private International Law in the European People's Democracies*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964; *Nemzetközi polgári eljárásjog*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1963; *International Civil Procedure. A Comparative Study*. Sijthoff/Akadémiai, Leyden/Budapest 1967; *International Labour Law. A Comparative Survey of the Conflict Rules affecting Labour Legislation and Regulations*. Sijthoff/Akadémiai, Leyden/Budapest 1968; *Nemzetközi munkajog – Összehasonlító tanulmány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1969; *Jogsabályütközések. A nemzetközi magánjog és a rokon jogágak alapelvei a szocialista, a tőkés és a fejlődő országokban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1973; *Conflict of Laws in the Western, Socialist and Developing Countries*. Sijthoff/Akadémiai, Leyden/Budapest 1974.

Tanulmány

Jakab Nóra egyetemi docens – Berényi Laura PhD-hallgató –
Solymosi-Szekeres Bernadett tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem (Miskolc)

A transznacionális vállalatok adatvédelmi gyakorlata a munkajogi szabályozás tükrében

A személyes adatok védelmének kérdése napjainkra jelentősen felértékelődött a munkajog területén. Az új általános adatvédelmi rendelet – igazodva a jelenkori társadalmi és gazdasági változásokhoz – egységes szabályozás lehetőségét teremti meg valamennyi adatvédelmi vonatkozású kérdéskört illetően. Ám alappal tehető fel a kérdés, hogy a foglalkoztatás speciális aspektusai miatt miként képzelhető el az általános szabályok hatékony alkalmazása a munkajog vonatkozásában, különös tekintettel a transznacionális vállalatok tevékenységére.

„A személyes adatok kezelését az emberiség szolgálatába kell állítani. A személyes adatok védelméhez való jog nem abszolút jog, azt az arányosság elvével összhangban, a társadalomban betöltött szerepének függvényében kell figyelembe venni, egyensúlyban más alapvető jogokkal...”
Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete

I. Bevezetés

Az információ – hatalom. Ez a kijelentés rendkívül helytállóan bizonyul napjainkban, a 21. század által támasztott kihívások fényében az élet számos területén, s nincs ez másként a munkajog esetében sem. Hiszen nem csupán egy fennálló munkajogviszony ideje alatt, hanem már azt megelőzően, a munkaerő-felvételi eljárásban, továbbá a munkajogviszony megszűnését, illetve megszüntetését követően is relevanciával bír a felhalmozott információ tömeg megfelelő megőrzése, kezelése.

Publikációnk elkészítésével alapvető célkitűzésünk, hogy speciális aspektusból tanulmányozzuk a munkajog és az adatvédelem kapcsolódási pontjait. Ennek keretében a *transznacionális vállalatok* mint munkáltatók – a munkavállalói személyes adatok tekintetében pedig adatkezelők – szemszögéből vesszük górcső alá az adatvédelmi szabályozás aktuális helyzetét a munkavállalói személyes adatok védelmét illetően. Kulcsfontosságú mérföldkő és kiindulási alap a téma vonatkozásában a 2018. május 25. napjától alkalmazandó jogszabály, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679-es új általános adatvédelmi rendelete (a továbbiakban: *GDPR*),¹ mely alapjaiban egy egysé-

ges védelmi szintet biztosító adatvédelmi szabályozás kereteit fektette le az Európai Unió tagállamaiban, törekedve mindezzel a 95/46 EK irányelv² hiányosságainak kiküszöbölésére.³ Az egységes belső piac működése gazdasági és társadalmi integrációt eredményezett, ami jelentős növekedést generál a személyes adatok határokon átnyúló áramlásának vonatkozásában.⁴ Ebből adódóan pedig ugyancsak felerősödött az igény a személyes adatok védelmére, ami új kihívások leküzdésére sarkallja az adatvédelmi szabályozást, hogy eredményesen sikerüljön lépést tartani a rohamos technológiai fejlődéssel, a globalizációs folyamatok térhódításával.⁵ Mindez természetesen a munkajog területén is érvényesül, tekintve, hogy az adatvédelem a munkavállalók életének minőségére, a megfelelő munkakörülmények biztosítására, továbbá a munkajogi jogok gyakorlására, kötelezettségek teljesítésére is meghatározó befolyást gyakorol.⁶ Problematikus kérdéskörnek bizonyul viszont az adatkezelések, adattovábbítások azon esetköre, amelyekben az Európai Unió tagállamain kívüli országok is érintettek, mivel ilyenkor a személyes adatok továbbításának folyamata kilép a harmonizált

1 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2016/679 rendelete (2016. április 27.) a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet).

2 Az Európai Parlament és a Tanács 95/46/EK irányelve (1995. október 24.) a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról.

3 GDPR, Preambulum (9).

4 GDPR, Preambulum (5).

5 GDPR, Preambulum (6).

6 ARANY TÓTH MARIANN: *A munkavállalók személyes adatainak védelme a magyar munkajogban*. Szeged, Bába Kiadó, 2008. 33.

uniós jog keretei közül, újabb nehézségekkel szembesítve a jogalkotót tagállami és nemzetközi szinten egyaránt. Mindezek mentén elsők között – a globális társadalmi és gazdasági változások feltérképezését követően – a határon átnyúló adatkezelések problematikájának vizsgálatára térünk ki, ezt követően pedig a *kollektív tárgyalások* adta lehetőségeket térképezzük fel. Vizsgálódásunk eredményeként összességében arra keressük a választ, hogy a személyes adatok határokon átnyúló továbbítása, kezelése a hatályos rendelkezések tükrében megfelelően beilleszthető-e a foglalkoztatás kontextusába.

II.

Munkajog és adatvédelem globális viszonylatban

A téma specialitásából fakadóan szükségesnek véljük, hogy kiindulási pont gyanánt az adatvédelem munkajogban betöltött szerepét határoljuk körül. Habár a személyes adatok védelme iránti igény csupán néhány évtizede nyert teret, a permanens informatikai és technológiai fejlődéssel lépést tartva egyre növekvő számú általános adatvédelmi szabályanyag került megalkotásra.⁷ Ehhez mérten természetesen a munkavállalói személyes adatok védelmének szabályozásában is töretlen fejlődés figyelhető meg, melynek origójában a megfelelő védelmi szint biztosítására irányuló törekvés húzódik. Kiemelést érdemel ezek köréből az első adatvédelmi tárgyú szabályozás, amely 1970-ben, Nyugat-Németországban, Hessen tartományban került megalkotásra egységes szabályozási modell mentén, s az Európai Unió tagállamaiban számos adatvédelmi tárgyú jogszabály mintájául szolgált a későbbiekben.⁸

Az adatvédelem, s ehhez kapcsolódóan a személyiségvédelem munkajogban betöltött szerepét illetően – a hazai jogrendszer sajátosságaira támaszkodva – *Arany Tóth Mariann* véleményét oszttjuk, amelynek értelmében a munkavállalói személyes adatok védelmének követelménye egy önálló mellékkötelezettségként aposztrofálható a munkáltató oldalán, melynek tartalmát az adatvédelmi jog segítségével lehet meghatározni.⁹ Álláspontunk szerint, habár mellékkötelezettségről van szó, mégis hason-

lón fajsúlyos terhet jelent a munkáltatóra nézve, mint az egyéb, elsődleges kötelezettségei, hiszen a személyes adatok védelme alkotmányos jogosultságként minden embert megillető jog.¹⁰ Erre tekintettel a munkáltató köteles a munkajogviszony valamennyi létszakában az adott jogosultság biztosítására kiemelt figyelmet fordítani.

Az adatvédelem témakörét érintően az évek folyamán egyre gyarapodó számú nemzeti szintű jogalkotási aktus mellett *közösségi szintű szabályozási igény* is megmutatkozott, amely napjainkban is formálódik számos tényező együttes hatásának következményeként, jelentős befolyást gyakorolva mindezzel a munka világára. A nemzetközi szabályozás sarokpontjait áttekintve az adatvédelem témakörét érintően kiemelést érdemel a legelső jogharmonizációs célú rendelkezés, az Európai Parlament és a Tanács 1995. október 24-i 95/46/EK Irányelve „a személyes adatok feldolgozása vonatkozásában az egyének védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, mely alapjaiban határozta meg a későbbiekben megszülető normaszövegek által alkalmazandó standardokat és paneleket.¹¹ Továbbá szintén a jelentős jogalkotási aktusok közé sorolható az Európai Szociális Karta, mely a munkához való jog egyes részterületeinek szabályozása kapcsán deklarálja a biztonságos és egészséges munkafeltételekhez való jogot.¹² Nézetünk szerint viszont – a jelenkori gazdasági és társadalmi változások tükrében – mindez nem csupán a munkabiztonsági és munkaegészségügyi szabályzatok elkészítésének, illetve végrehajtásának kötelezettségét takarja, hanem a munkavállalói személyes adatok védelmét is, s ebben a kontextusban az *adatvédelem célja a munkajogban egyfajta többletgaranciaként jelenik meg a munkavállalói joggyakorlás védelmének biztosítása érdekében*. Tekintve, hogy a vállalatok is egyszerűbben tudnak üzleti kapcsolatokat létesíteni, megállapodásokat kötni egymással, aminek egyik szemléletes példája az európai piacra szánt termékek Ázsiában történő elkészítése, a bérköltségek közti jelentős eltérések miatt. Ebből eredően pedig kiemelt relevanciát nyert napjainkra, hogy a kiterjedt kooperációval összhangban miként teremthető meg az egyensúly a vállalatok profitorientált szemlélete, összefüggésben a versenyképesség növelésével és biztosításával, valamint a munkavállalók jogainak teljes körű biztosítása között,¹³ mely magában foglalja a munkavállalók személyes adatainak védelmét egyaránt.

7 BAGJOS CSABA: *Az Európai Unió általános adatvédelmi rendeletének hatása a magyar munkajogra*. In: *Quid Juris? Ünnepi kötet a Munkaügyi Bírák Országos Egyesülete megalakulásának 20. évfordulójára*. (szerk.: BANKÓ ZOLTÁN – BERKE GYULA – TÁLNÉ MOLNÁR ERIKA) Budapest–Pécs, 2018. 15.

8 Az egységes szabályozási modell elnevezés azt takarja, hogy a szabályozás kódex jelleggel magában foglalja a köz- és magánszféra egységes adatvédelmi rendelkezéseit. Napjainkra már több mint negyven európai országnak van hatályos adatvédelmi kódexe. Ld. PÉTERFALVI ATTILA: *Adatvédelem és információszabadság a mindennapokban*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 25.

9 ARANY TÓTH: i. m. 36.

10 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) Szabadság és felelőség. VI. cikk (2) bek.

11 PÉTERFALVI: i. m. 26.

12 KÖNCZEI GYÖRGY: *Mi is az Európai Szociális Karta? Fundamentum*, 1998/3. sz., 135. In: http://epa.oszk.hu/02300/02334/00053/pdf/EPA02334_Fundamentum_1998_03_135-142.pdf (2018.10.27.).

13 JANICE R. BELLACE: *The Changing Face of Capital: The Withering of the Employment Relationship in the Information Age*. In: *Game Changers in Labour Law: Shaping the Future of Work*. (eds. FRANK HENDRICKX – VALERIO DE STEFANO) The Netherlands, Kluwer Law, 2018. 17.

Tanulmány

A munkajogi szabályozás az új évezred elejére forduloponthez érkezett. Fokozatosan körvonalazódott globális viszonylatban is, hogy a kezdeti, az ipari forradalmak eredménye alapján építkező munkajogi szabályozás tekintetében szemléletváltás szükséges; a társadalmi berendezkedés átrendeződéséből adódóan a gazdaság elérte egy alapvető paradigmaváltás határát. Ennek felismerése tette lehetővé, hogy jogalkotói szinten is eredményes és innovatív szemléletet tükröző rendelkezések kerüljenek kidolgozásra, összhangban a globális gazdaság megváltozott dinamikájával, törekedve ezáltal a napjainkban lezajló digitális forradalom következtében megjelenő új kihívások leküzdésére.¹⁴

Az eddigiek során ismertetett társadalmi és gazdasági változások fényében kikristályosodni látszott, hogy a folyamatos technológiai fejlődés, innováció, s összességében a *globalizáció* hatásai olyan rugalmas és hatékonyságra törekvő normaszöveg életre hívását indokolták, amely kizárja az Unió tagállamaiban az eltérő megvalósulás lehetőségét. Így került sor az Európai Parlament és a Tanács jóvoltából egy új, tagállami átültetést nem igénylő, közvetlenül alkalmazandó, kötelező erővel bíró, általános adatvédelmi rendelet (GDPR) megalkotására.¹⁵ Munkajogi relevanciája az adatvédelmi kérdéskört illetően abban rejlik, hogy a munkáltató részéről elengedhetetlen, hogy megfelelően alkalmazkodjon a megváltozott körülményekhez, vagyis maradéktalanul megfeleljen a személyes adatok védelmét illető kötelezettségének, tekintettel az egyébként is kiszolgáltatottabb helyzetben lévő munkavállalóra. Mindez nem csekély feladatot ró a munkáltatókra, hiszen alapjaiban szükséges ártértékelniük a vállalat védelméhez fűződő jogos érdekei, s az érintettek – vagyis a munkavállalók – magánéletének védelméhez kapcsolódó észszerű elvárásai közötti egyensúlyt.¹⁶ Fontos, hogy a GDPR szabályozási köre az Európai Gazdasági Térség (EGT) egészére kiterjed, mely magában foglalja az Európai Unió tagállamain túlmenően a nem EU-tagállam Izlandot, Liechtensteint és Norvégiát.¹⁷ Kiemelést érdemel továbbá, hogy a rendelet szabályozási köre ezen belül az EU-ban működő valamennyi vállalatra vonatkozik, függetlenül attól, hogy hol rendelkezik székhellyel; az Európai Unióban, vagy adott esetben e térség kívül.¹⁸ Mindez pedig szá-

mos releváns kérdés tisztázásának igényét veti fel a továbbiakban az EGT-térségen kívüli adatvédelmi szabályozást érintően.

III. Határon átnyúló adatkezelés és adattovábbítás a foglalkoztatással összefüggésben

Jelen írásban speciális nézőpontból, vagyis a tevékenységük kifejtése során egyszerre több országban is jelen levő vállalatok, azaz a *transznacionális vállalatok* szemszögéből vizsgáljuk meg az adatvédelmi szabályozás összefüggéseit a foglalkoztatás viszonylatában. Nélkülözhetetlen tehát elsőként meghatározni, hogy pontosan mit is értünk transznacionális vállalatok, valamint *vállalkozáscsoportok* alatt. A transznacionális vállalatok legmeghatározóbb ismérve vizsgálódásunk szempontjából az általuk kifejtett, határokon átívelő tevékenység.¹⁹ Míg vállalkozáscsoport alatt az ellenőrző és az általa ellenőrzött vállalkozásokat értjük.²⁰ Ebből adódóan pedig a munkavállalói személyes adatok kezelése, feldolgozása, továbbítása nemzetközi szinten kiemelt jelentőségű esetükben az egyes vállalati egységeik között. Példaként hozható fel ennek kapcsán az egyre növekvő népszerűségnek örvendő felhőalapú alkalmazások és szolgáltatások használatának széles körű alkalmazása, ami ugyancsak a folyamatos, globális méreteket öltő technológiai fejlődés eredménye. Kiemelt jelentőségük abban rejlik, hogy ezek segítségével könnyedén végbemehet a munkavállalóktól származó, illetve rájuk vonatkozó személyes adatok továbbítása a világ bármely pontján tevékenykedő vállalati egységeik között.²¹ Mindez azon túlmenően, hogy megkönnyíti a munkáltatók helyzetét mindennapi tevékenységeik ellátása során, ezzel együtt nagyobb terhet és felelősséget is jelent számukra, hiszen az alkalmazott innovatív technikákkal és eszközökkel összhangban kell garantálniuk a megfelelő védelmi szintet a személyes adatok kezelésének vonatkozásában.

14 Ld. BELLACE: i. m. 11–15.

15 Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) Beszámolója a 2016. évi tevékenységéről. B/13846. Budapest, 2017. 13.

16 Article 29 Data Protection Working Party, Opinion 2/2017 on data processing at work, adopted on 8 June 2017. 5.

17 Ld. erről bővebben: Rules on international transfers of personal data., In: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/data-transfers-outside-eu/rules-international-transfers-personal-data_en International transfer on p.d. (2018.10.28.).

18 Ld. Az Európai Unió ismertetése – 2019: *A személyes adatok védelme* In: http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/hu/FTU_4.2.8.pdf (2018.10.26.).

19 ACHIM SEIFERT: *Employee Data Protection in the Transnational Company*. In: *Game Changers in Labour Law: Shaping the Future of Work*. (eds. FRANK HENDRICKX – VALERIO DE STEFANO). The Netherlands, Kluwer Law, 2018. 177.

20 A GDPR 4. cikkének 19. pontja szerint vállalkozáscsoportnak minősül az ellenőrző vállalkozás és az általa ellenőrzött vállalkozások. »[E]llenőrző vállalkozásnak azt a vállalkozást kell tekinteni, amely – például tulajdonosi jogok, pénzügyi részesedés vagy az arra vonatkozó szabályok, vagy a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályok végrehajtására való jogosultság révén – a többi vállalkozás felett meghatározó befolyást gyakorol. Az a vállalkozás, amely ellenőrzi a hozzá kapcsolt vállalkozásokban a személyes adatok kezelését, ezen intézményekkel együtt »vállalkozáscsoportnak« tekinthető jogalanyt alkot.» In: GDPR (37) preambulumbek.

21 WP29, Opinion 2/2017. 22.

Az eddigi megállapítások fényében két fő irány rajzolódik ki: egyrészt az egységes belső piacon belüli adatkezelés, illetve az ezen túlnyúló, harmadik országok területére történő adattovábbítás.

1. Adatkezelés az egységes belső piacon belül

Az uniós, tagállami kereteken belül lezajló adatkezelési műveletek kapcsán viszonylag egyértelmű, általános jogi keretrendszer fektetett le a jogalkotó, melynek fő célkitűzése a személyes adatok védelmére vonatkozó rendelkezések harmonizálása az EU belső piacon²² belül. A belső piac keretein belül végbemenő adatkezelési műveletek kapcsán – akárcsak valamennyi adatkezelés végrehajtásának tekintetében – elsődleges szempont az adatkezelés érvényes és jogszerű volta, amihez a GDPR taxatív meghatározza az egyes adatkezelési jogalapokat. Ezek közül, a foglalkoztatás kontextusából szemlélve, munkajogi relevanciával a *munkavállaló hozzájárulása*, valamint a *szereződés teljesítése* bír.²³ A munkavállaló – vagyis az érintett – hozzájárulása a személyes adatai továbbításához egy másik tagállamba összességében igen törekeny jogalpnak tekinthető, melynek problematikája leginkább a hozzájárulás megadásának önkéntességében gyökerezik. Hiszen a munkajogviszonyban – habár a polgári jogi alapokat tekintve mellérendelt felek szerződnek egymással²⁴ – alapvetően alá-fölé rendeltségi viszony alakul ki a szerződő felek vonatkozásában. A Rendelet pedig vitathatatlanul kimondja, hogy amennyiben egyértelműen egyenlőtlen viszony áll fenn az érintett és az adatkezelő – tehát a munkáltató – között, a hozzájárulás nem szolgálhat érvényes jogalpként az adatkezeléshez.²⁵ Mivel a jogalap kapcsán valamennyi adatkezelésben érintett munkavállaló külön hozzájárulása szükséges az adatkezelés jogszerűségéhez – azon túl, hogy a munkavállaló bármikor megtagadhatja²⁶ vagy visszavonhatja²⁷ hozzájárulása megadását egy konkrét adatkezelési művelethez –, alapvető nehézségként merülhet fel az önkéntesség igazolhatósága az egzisztenciális függés²⁸ alatt álló munkavállaló tekintetében.

22 Az 1993-ban létrejövő belső piac olyan egységes belső piacot jelöl az EU-n belül, amelyben biztosítva van az áruk, szolgáltatások, tőke és a személyek szabad mozgása, s ahol az európai polgárok szabadon élhetnek, dolgozhatnak, tanulhatnak, vállalkozhatnak. Ld. erről bővebben: https://eur-lex.europa.eu/summary/chapter/internal_market.html?locale=hu&root_default=SUM_1_CODED%3D24 (2018.10.28.).

23 GDPR II. fejezet 6. cikk (1) bek.

24 KISS GYÖRGY: *Az új Ptk. és a munkajogi szabályozás, különös tekintettel az egyéni munkaszerződésekre*. Polgári Jogi Kodifikáció. 2000/1. sz. 6.

25 GDPR (43) preambulumbek.

26 SEIFERT: i. m. 180.

27 GDPR II. fejezet 7. cikk (3) bek.

28 KUN ATTILA: *Az új munka törvénykönyve*. https://jog.tk.mta.hu/uploads/files/13_Kun_Attila.pdf (2018.10.23.).

A másik érvényes és a téma szempontjából figyelemre méltó jogalap, mely megengedi az adatkezelést abban az esetben, ha az adatkezelés olyan szerződés teljesítéséhez szükséges, melyben az érintett az egyik fél, továbbá akkor is, ha az adatkezelés az érintett kérésére történő lépések megtételéhez szükséges a szerződés megkötését megelőzően.²⁹ Fontos annak vizsgálata, hogy az adatok továbbításának vonatkozásában címzettként³⁰ azonosítható-e egység rendelkezik-e önálló jogi személyiséggel vagy sem. Amennyiben nem, úgy a transznacionális vállalat a szóban forgó egységgel együtt egyetlen adatkezelőnek minősül, s ekkor a vállalat valójában csupán adatkezelési műveleteket bonyolít le a belső szervezeti egységein belül, melyek nem minősülnek adattovábbításnak, mivel nem kerül bevonásra egy külső, harmadik fél.³¹ Tehát az sem lesz releváns, hogy adott esetben az adatkezelés a nemzeti határokon átvitelően történik. Mindez közvetlenül ugyan, de privilegizált helyzetet teremthet a munkáltatók számára,³² hiszen maga a Rendelet is deklarálja preambulumban a vállalkozáscsoportok jogos érdekét annak vonatkozásában, hogy a vállalkozáscsoport részét képező adatkezelőknek a személyes adatok továbbításához jogos érdeke fűződhet csupán belső, adminisztratív célból. Ennek körében pedig az alkalmazottak személyes adatainak kezelésével is számolni kell.³³

2. Adattovábbítás harmadik országok tekintetében

Az egységes belső piac keretein belül megvalósuló adattovábbítások eseteihez képest, ezen térségen kívüli, harmadik országok területére történő adattovábbítások vizsgálata már jóval összetettebb és problematikusabb kérdéskörnek bizonyul. Találónak és egyben megalapozottnak véljük ennek kapcsán *Achim Seifert* megállapítását, hogy ezt az esetkört az uniós adatvédelmi jog „Achilles-sarkának”³⁴ nevezi.

Az elsődleges szempont, hogy a GDPR által biztosított minimális védelmi szint garantálva legyen az adatkezelésben érintettek számára a címzett harmadik országokban. A megfelelő védelmi szint vizsgálatát illetően az *Európai Bizottság* szerepe lesz meghatározó, mivel ún. *megfelelőségi határozatban* állapítja meg, hogy a szóban forgó harmadik ország, annak egy konkrét területe, illetőleg egy vagy több ágazata biztosítja-e az adatvédelem megfelelő szintjét.³⁵ Vagyis ezen határozatok arra a hipotézisre épülnek, amely szerint egy ilyen határozat léte önmagá-

29 GDPR II. fejezet 6. cikk (1) bek b) pont.

30 GDPRI. fejezet 4. cikk 9. pont.

31 GDPRI. fejezet 4. cikk 10. pont.

32 SEIFERT: i. m. 181.

33 GDPR (48) preambulumbek.

34 SEIFERT: i. m. 182.

35 GDPR V. fejezet 45. cikk (1) bek.

Tanulmány

ban elegendő felhatalmazást jelent a személyes adatok továbbítására vonatkozóan, így pedig mindenki számára tanúsító erővel bír, hogy az érintett harmadik ország nemzeti joga összeegyeztethető a GDPR által lefektetett jogi keretrendszerrel.³⁶ Következésképp legfőbb problémaként elmondható a megfelelőségi határozatok kapcsán, hogy szükségszerűen általánosítanak konkrét országot vagy annak bizonyos régióit tekintetében, s nem képesek arra, hogy hatékonyan biztosítsák az adatvédelem elvárható szintjét konkrét vállalkozásokat érintően.³⁷

Ilyen határozat hiányában az adattovábbítás megtörténhet abban az esetben, ha a harmadik országban lévő adatkezelő, illetve adatfeldolgozó „megfelelő garanciát” nyújtott,³⁸ amely összefoglaló elnevezését takarja bizonyos védelmi mechanizmusoknak a megfelelő védelmi szint biztosítása érdekében. Közös jellemző ezek tekintetében a „szabályozott önkorlátozásra” törekvő jelleg.³⁹ Ennek körében az alábbi négy „megfelelő garanciát” eredményező védelmi mechanizmust vizsgálhatjuk:

2.1. Általános adatvédelmi kikötések

Konkrét szerződések kapcsán kerülhetnek egyértelműen rögzítésre az adatkezelők, illetve harmadik országban található adatkezelők vagy adatfeldolgozók között a Bizottság vagy az illetékes felügyeleti hatóság előzetes jóváhagyása esetén. Nagyobb teret biztosít az egyéniesítéshez, ám célravezetőek csupán akkor lennének, ha a vállalat által kötött valamennyi szerződésben feltüntetésre kerülnének, értve ezalatt adott vállalkozáscsoportba tartozó vállalatok egymással vagy egyéb, harmadik félnek tekintendő vállalkozásokkal kötött szerződéses megállapodásait. Ez hozzájárulna az adott vállalat tranzakciós költségeinek jelentős mértékű növekedéséhez,⁴⁰ mely összességében profitvesztéssel fenyegetne. Továbbá kijelenthető, hogy a Bizottság az egyes általános adatvédelmi kikötések elfogadása esetén nem veszi figyelembe a foglalkoztatási kontextus speciális jellemvonásait, ebből adódóan nem nyújt különleges védelmet az adatkezelésben érintett munkavállalók részére. Következésképpen – a jelenleg hatályos szabályozás tükrében – csupán korlátozott esetkörben nyújthat megfelelő garanciát az adott védelmi mechanizmus alkalmazása a munkavállalók személyes adatainak védelmét illetően.⁴¹

2.2. Kötelező erejű vállalati szabályok

A vállalatok egyoldalúan fogadják el arra az esetre, ha a címzett harmadik ország nem képes megfelelő védelmi szintet garantálni az adatkezelés kapcsán. Tartalmukat a vállalatok – a minimális tartalmi követelményektől eltekintve – maguk határozzák meg,⁴² ám elfogadásuk felügyeleti hatóság jóváhagyásához kötött. Kvázi magatartási kódexként szolgálnak, kötelező erővel bírnak, s garantálják, hogy valamennyi adattovábbítási művelet az adott jogi személyen belül biztonságos. Így abban rejlik ezek jelentősége, hogy a transznacionális vállalatok nemzetközi viszonylatban adattovábbítások sokaságát lebonyolíthatják a vállalkozáscsoport tagjai között, olyan országok területére is „belépve” ezáltal, melyek a nemzeti jogrendszerük alapján nem biztosítják a megfelelő védelmi szintet.⁴³ Viszont az esetek döntő többségében ezek a szabályok is mellőzik a munkavállalók személyes adatainak védelmére vonatkozó specifikus kikötések alkalmazását, így a munkavállalók is egy tekintet alá esnek a szóban forgó vállalatban belül más adatkezelésben érintett jogalanyokkal, így például a vállalat beszállítóival, vásárlóival, egyéb szerződéses partnereivel.⁴⁴

2.3. Jóváhagyott magatartási kódexek

A GDPR egyik újítása, a Rendelet elsőként ismeri el a jóváhagyott magatartási kódexeket egy lehetséges eszközként a megfelelő garancia biztosítását illetően. Kötelező erejű és kikényszeríthető kötelezettségvállalást jelent arra, hogy a harmadik országban található adatkezelő, illetve adatfeldolgozó alkalmazza és biztosítsa a megfelelő garanciákat a Rendelet helyes alkalmazásának elősegítésére törekedve. Jóváhagyáshoz kötött a tervezet elfogadása, kiemelt jelentősége pedig abban mutatkozhat meg, hogy segítségével ágazatspecifikus rendelkezések kaphatnak kötelező erőt és kikényszeríthetőséget.⁴⁵

2.4. Tanúsítás

Ez a jogi eszköz egyfajta összefoglaló elnevezést takar, mely magában foglalja különféle tanúsítási mechanizmusok, adatvédelmi bélyegzők, jelölések létrehozását. Legfontosabb rendeltetésük annak szavatolása, hogy a szóban forgó adatkezelő vagy adatfeldolgozó által lebonyolított

36 SEIFERT: i. m. 183.

37 SEIFERT: i. m. 184.

38 GDPR V. fejezet 46. cikk (1) bek.

39 SEIFERT: i. m. 185.

40 SEIFERT: i. m. 185–186.

41 SEBASTIAN SEIFERT: *Der Beschäftigtendatenschutz im transnationalen Konzern*. Hamburg, 2015. 199.

42 GDPR V. fejezet 47. cikk (2) bek.

43 Ld. erről bővebben: *Working Document: Transfers of personal data to third countries: Applying Article 26 (2) of the EU Data Protection Directive to Binding Corporate Rules for International Data Transfers*. http://collections.internetmemory.org/haeu/20180322140344/http://ec.europa.eu/justice/policies/privacy/docs/wpdocs/2003/wp74_en.pdf (2018.10.29.).

44 SEIFERT: i. m. 186–187.

45 SEIFERT: i. m. 187.

adatkezelési műveletek összhangban vannak a GDPR előírásaival. A Rendeletben továbbá rögzítésre került, hogy pontosan milyen szervezetek végezhetnek ilyen irányú tevékenységet.⁴⁶ Vitathatatlan, hogy többek között a globalizációs folyamatok eredményeinek köszönhető a személyes adatok védelmét illetően egyaránt a fejlett információs technológiák adta lehetőségek kamatoztatása. A tanúsítás önkéntes kell legyen, transzparens eljárás nyomán kell elérhetővé tenni, s a folyamat végén megszerezhető tanúsítvány nem mentesíti a Rendelet passzusainak betartása alól az adatkezelőt, illetve adatfeldolgozót.⁴⁷

IV.

Úton a transznacionális kollektív tárgyalások felé?

Kutatásunk jelen pontjához érve eddigi vizsgálódásunk eredményeit tekintve úgy véljük, rögzíthető néhány következtetés a transznacionális vállalatok adatvédelmi gyakorlatának kérdéseit vizsgálva a foglalkoztatás speciális kontextusára tekintettel.

a) A GDPR által biztosított jogi védelmi mechanizmusok az Európai Bizottság döntésén vagy a transznacionális vállalat egyoldalú nyilatkozatán alapulnak.

b) Ebből fakadóan a munkavállalók sem közvetlenül, sem közvetett módon – érdekvédelmi képviselőik útján – nem tudják érvényesíteni adatvédelmi vonatkozású igényeiket, érdekeiket a megfelelő garancia biztosítását célzó tárgyalások során.

c) Az esetek döntő többségében a megfelelő védelmi szint biztosítására megszülető eredmények nem tartalmaznak speciális rendelkezéseket a foglalkoztatási jogviszonyra – különösen a hierarchikus függés alatt álló munkavállalóra – tekintettel.

Mindez azonban nem meglepő, hiszen a Rendelet csupán egy általános jogi keretrendszerrel biztosít, nem pedig egy kifejezett munkajogi vonatkozású normarendszert.⁴⁸ Viszont annak érdekében, hogy a jelenkori társadalmi, gazdasági változásokhoz, s ehhez igazodó jogi környezetéhez is minden tekintetben a lehető legmegfelelőbbben sikerüljön alkalmazkodni, nélkülözhetetlennek bizonyul a munkajogot illetően specifikusabb szabályozás kialakítása az adatvédelem kérdéskörében is. A belső piac keretein túlnyúló adattovábbítások tekintetében az előzőek során bemutatott garanciák közül a kötelező erejű vállalati szabályok, valamint a jóváhagyott magatartási kódexek jelenthetnek megoldást, ha a munkavállalói érdekképviseleti szervek is megfelelő szerephez jutnának, s közvetlen befolyással bírnának a tárgyalások folyamán. Így tehát ál-

laspontunk szerint a *transznacionális kollektív tárgyalások* koncepciója megfelelő megoldást jelenthet az eddigi során felvázolt megoldandó problémákra. Ennek köréből kétféle kiindulási alap lehet célravezető a munkavállalói érdekképviseleti szervek befolyásának növelésére.

a) *Közösségi szinten*: az Európai Üzemi Tanács létrehozásáról szóló 2009/38/EK irányelv⁴⁹ meghatározásainak értelmében az Európai Üzemi Tanács és a közösségi szintű vállalat központi ügyvezetése között, vagy

b) *globális szinten*: nemzetközi keretmegállapodások megalkotása világviszonylatban a transznacionális vállalatok és globális szakszervezeti szövetségek között.⁵⁰

1. Közösségi szint: Európai Üzemi Tanács

Az Európai Üzemi Tanácsok létrehozásának indoka, hogy megerősítsék a munkavállalók tájékoztatáshoz és konzultációhoz való jogát közösségi viszonylatban is,⁵¹ figyelembe véve a belső piac működése által előidézett, több országot érintő vállalattegyesülések, vállalatfelvásárlások, közös vállalkozások létrehozását, ami az említett társulások transznacionálissá válását eredményezi. Így kiemelt relevanciát nyer ehhez kapcsolódóan, hogy a több tagállamban működő vállalkozások tájékoztassák a döntéseik révén érintett munkavállalói csoportok képviselőit, s egyben konzultációt is folytassanak velük.⁵²

Az Európai Üzemi Tanácsok hatáskörének kijelölésekor – habár nem lett nevesítve, mégis – idetartozhat a munkavállalói személyes adatok védelmének tárgyköre is, mindaddig, amíg transznacionális vonatkozású kérdést⁵³ érint. Attól függetlenül, hogy az irányelv döntően a hatáskörük tekintetében a tájékoztatás és konzultáció szintjére korlátozza működésüket, napjainkra azonban kollektív tárgyalások kezdeményezőjévé fejlődtek, melyek keretében kollektív megállapodásokat kötnek. Ehhez kapcsolódóan főként a vállalati szerkezetstruktúra átalakításaira vonatkozó, s a foglalkoztatásra kiható következményekkel összefüggésben felmerülő lényeges kérdéseket rendeznek. Az így születő *Európai Keretmegállapodások* (*European Framework Agreements – EFAs*) a vonatkozó irányelv rendelkezéseivel összhangban pedig jelentős hatást gyakorolnak a vállalatokra, hozzájárulva szervezetükön belül a szociális párbeszéd fejlesztésének

49 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/38/EK irányelve (2009. május 6.) az Európai Üzemi Tanács létrehozásáról vagy a közösségi szintű vállalkozások és vállalkozáscsoportok munkavállalóinak tájékoztatásáról és a velük folytatott konzultációt szolgáló eljárás kialakításáról.

50 SEIFERT: i. m. 188.

51 2009/38/EK Irányelv 1. szakasz 1. cikk (1) bek.

52 2009/38/EK Irányelv Preambulum (10), (13), (18).

53 „Transznacionálisnak tekintendő minden olyan kérdés, amely a közösségi szintű vállalkozást, vagy közösségi szintű vállalkozáscsoportot összességében, illetve ennek két különböző tagállamban található legalább két telephelyét vagy vállalkozáscsoportjához tartozó vállalkozását érinti” GDPR 1. szakasz 1. cikk (4) bek.

46 GDPR IV. fejezet 5. szakasz 42–43. cikk.

47 GDPR IV. fejezet 5. szakasz 42. cikk. (3–(4) bek.

48 SEIFERT: i. m. 188.

Tanulmány

elősegítéséhez.⁵⁴ Jelenleg azonban csak elenyésző számban születtek munkavállalói személyes adatok védelmét érintően kollektív megállapodások. Alapvető nehézséget az jelent, hogy rendkívül szűk körre, csupán közösségi szinten működő vállalatokra terjednek ki, hisz ezen megállapodások többnyire közösségi szinten tevékenykedő vállalatok vonatkozásában születnek, így pedig nem is lépnek ki általánosságban a harmonizált uniós jog keretein, nem érintve ezáltal harmadik országok területeit. Ám elméleti síkon fennáll a földrajzi kiterjedés szélesítésének lehetősége a megállapodások hatókörét illetően,⁵⁵ s így akár világviszonylatban is kifejthetik tevékenységüket az Európai Üzemi Tanácsok a transznacionális vállalatok adatvédelmi gyakorlatának kapcsán.

2. Globális szint: Nemzetközi Keretmegállapodások

A leghatékonyabb megoldást véleményünk szerint egyértelműen a határok szélesítése, vagyis a globális méreteket öltő kooperáció jelenthetné a munkavállalói személyes adatok védelmét illetően. Napjainkra már jelentős számban születtek ún. *Nemzetközi Keretmegállapodások (International Framework Agreements – IFAs)* európai transznacionális vállalatok, illetve vállalkozáscsoportok és Globális Szakszervezeti Szövetségek között.⁵⁶ Ezen keretmegállapodásokban a vállalatok deklarálják, hogy betartják a minimális munkajogi standardokat, különösen a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO) által elfogadott alapvető munkahelyi elvekről és jogokról szóló nyilatkozat rendelkezéseit.⁵⁷ Néhány megállapodás viszont még pontosabb, részletgazdagabb követelményrendszert fogalmaz meg, s ilyen módon meghatároz bizonyos pluszgaranciákat a munkavállalók érdekében, mint például a létminimumhoz vagy az egészség minimális védelméhez való jogosultságot, néhány ezek közül pedig világméretű munkavállalói képviselő létrehozását is célul tűzi ki. Egyelőre azonban a munkavállalói személyes adatok védelmét érintően egyetlen ilyen jellegű nemzetközi szintű keretmegállapodás sem született. Mégis leszögezhető, hogy a munkavállalói adatvédelem tárgyköre vonatkozásában is indokolt lehet a transznacionális kollektív tárgyalások lefolytatása, globális méreteket öltően is. A tárgyalások nyomán megszülető megállapodások kiemelt relevanciáját az adná, hogy amennyiben megfelelnek a GDPR 47. cikkében meghatározott minimális követelményeknek, akár kötelező erejű vállalati szabályként is elfogadtathatók lennének, s mindez szélesebb körű alkalmazhatóságot teremtene. Valamint – *Achim Seifert* állás-

pontját támogatva – a globális szintű keretmegállapodások megfelelő eszközt biztosítanak akár egy világméretű minősítési rendszer bevezetéséhez a munkavállalók személyes adatainak védelmét illetően, ám egyelőre mindez csupán egyfajta fikcióként fogható fel, hiszen napjainkra még hasonló jellegű kezdeményezések sem fogalmazódtak meg a téma kapcsán.⁵⁸

V. Záró gondolatok

A munkavállalói személyes adatok védelmét illetően a transznacionális vállalatok, illetve vállalkozáscsoportok – mint munkáltatók s egyben adatkezelők – adatvédelmi gyakorlatának, s a hatályos szabályanyag vizsgálatának eredményeként néhány átfogó megállapítás rögzíthető zárásaként. Összességében kutatásunk nyomán alapvetően arra a kérdésre kerestük a választ, hogy miként valósul meg a munkavállalók személyes adatainak védelme a foglalkoztatási jogviszony sajátosságaira tekintettel a transznacionális vállalatok gyakorlatában.

Arra a *következtetésre* jutottunk, hogy az új általános adatvédelmi rendelet alapjaiban véve megfelelő keretet teremt a közösségi szintéren belül lezajló adatkezelések tekintetében. A *harmadik* országokat érintő adattovábbítások kapcsán viszont – dacára a számos igénybe vehető, megfelelő védelmi szintet biztosító mechanizmusnak – jelentősen bonyolultabb a helyzet. Alapvető hiányosságot jelent a szabályozást illetően a munkajogi jogviszony speciális jegyeit felölelő részletszabályok alkalmazásának elmaradása. Ezzel összefüggésben bizonyos szempontból igazolható a jogalkotói szándék, hiszen egy minden szegmensre kiterjedő gazdagságú részletszabályokat tartalmazó rendelet talán kevésbé szolgálná a hatékonyságot és az alkalmazhatóságot. Azonban a kollektív tárgyalások nyomán létrejövő kollektív megállapodások megfelelő megoldást jelenthetnek a fennálló nehézségek kiküszöbölésére, hiszen ennek köszönhetően a fokozott munkavállalói részvétel is érdemi módon megvalósulhatna. Tekintve, hogy a kiterjedt kooperáció jóvoltából a jogviszony mindkét pólusán szereplő felek akarata érvényre juthat s alkalmazható, hatékony módon visszatükröződhet, összhangban az általános jogi keretrendszerrel biztosító GDPR rendelkezéseivel. Álláspontunk szerint a *kulcs a participációban rejlik*, melynek keretében a fokozatos fejlődés jegyében hatékony, érdemi munkavállalói részvétel szükséges elsők között az Európai Üzemi Tanácsok munkájában. Mindez pedig hozzájárulna az egységes belső piac folyamatos erősödéséhez és az Európai Unió globális versenyképességének növeléséhez.

⁵⁴ SEIFERT: i. m. 189.

⁵⁵ 2009/38/EK Irányelv II. szakasz 6. cikk (2) bek. a) pont.

⁵⁶ Például: International Metalworkers' Federation (IMF), Industrial, UNI Global Union. Ld. SEIFERT: i. m. 191.

⁵⁷ ILO Declaration of Fundamental Principles and Rights at Work of June 1998. Ld. SEIFERT: i. m. 191.

⁵⁸ SEIFERT: i. m. 191–192.

Schmidt Richárd ügyvéd (Budapest)

A választottbírói Kompetenz-Kompetenz hazai eróziója

Ki fizeti a jogbizonytalanság árát?

A Kompetenz-Kompetenz elv a választottbíráskodás egyik sarokköve, melynek megfelelő működése alapvető feltétele ezen alternatív vitarendezési mód sikerességének. Magyarországon az UNCITRAL Modell törvény átültetése óta a Kompetenz-Kompetenz elv fokozatos eróziója figyelhető meg, aminek a következménye az állami szinten finanszírozott jogbizonytalanság, a folyamat végső költségviselője pedig maga a választottbíráskodás, mivel a bizonytalan vitarendezési módoktól a gazdasági szereplők általában elfordulhatnak. Azonosítani célszerű tehát azokat a pontokat, ahol változtatni kellene a jelenlegi joggyakorlaton annak érdekében, hogy a választottbíráskodás hazánkban valóban reális alternatívája lehessen a polgári pernek.

I. Bevezetés

Ha bárkit megkérdeznénk arról, hogy jogpolitikai szempontból helyes-e jogviták nem érdemi kérdésével kapcsolatban jogbizonytalan helyzeteket hosszú ideig fenntartani, nagy valószínűséggel nemleges választ kapnánk. Ha azt is megkérdeznénk, hogy helyes-e a jogbizonytalan helyzet fenntartására nagyobb mennyiségű emberi és anyagi erőforrást áldozni – és tenni ezt részben azok számlájára, akik a jogvitában nem érdekeltek –, az újabb nemleges válasz még inkább vélelmezhető. Bármilyen magától értetődőnek tűnnek a fenti kérdésre adott válaszok, a választottbírói hatásköri viták kapcsán az utóbbi évtized hazai joggyakorlata úgy tűnik, nem feltétlenül jut ugyanilyen következtetésekre. Ennek alapvető oka az, hogy UNCITRAL Modell törvény¹ (a továbbiakban: Modell törvény) 1994. évi átültetése óta hazánkban a Kompetenz-Kompetenz² elv folyamatos eróziója figyelhető meg. Holott a Kompetenz-Kompetenz a modern vá-

lasztottbíráskodás egyik sarokköve, mely ennek az alternatív vitarendezési módnak a hatékonyságát hivatott biztosítani, szoros összefüggésben a választottbírói megállapodásnak az azt tartalmazó szerződéstől való elválaszthatóságát hirdető „separability” elvvel. A Kompetenz-Kompetenz alapján egyrészt a választottbírók jogosultak arra, hogy ne csak a felek érdemi jogvitájában, hanem a saját hatáskörük kapcsán felmerülő vitában is maguk döntsenek (*Kompetenz-Kompetenz pozitív oldala*), másrészt az állami bíróságoknak főszabályként tartózkodniuk kell attól, hogy olyan ügyben eljárjanak, melyet a felek választottbírói útra utaltak (*Kompetenz-Kompetenz negatív oldala*).

A fentiek hiányában a választottbíráskodás egyik fő célja és ígérete, a hatékonyság szenved csorbát, hiszen egy leleményes alperes a választottbírói hatáskörének megkérdőjelezésével egyből, még a jogvita érdemi kérdéseinek vizsgálata előtt az állami bíróság elé terelhetné a hatásköri vitát, hátráltatva a jogvita érdemi eldöntését. A Kompetenz-Kompetenz elv alapján erre azonban nincs módja, mivel a választottbírói hatásköri kifogás esetén is jogosultak folytatni az eljárást, sőt abban ítéletet is hozhatnak. Ugyanakkor a modern választottbírói jogokban a Kompetenz-Kompetenz elv nem abszolút, mivel a választottbírói hatáskör fennállása kérdésében az „utolsó szót” rendszerint az állami bíróság mondja ki, akár a választottbírói eljárás megindítása előtt, illetve az alatt, akár a választottbírói ítélet elleni érvénytelenítési perben, vagy a választottbírói ítélet végrehajtására irányuló eljárásban. Így a választottbíráskodás hatékony működését a Kompetenz-Kompetenz pozitív és negatív oldala közötti egyensúly garantálja.

1 Az Egyesült Nemzetek Szervezete Nemzetközi Kereskedelmi Jogi Bizottsága által 1985-ben kiadott, 2006-ban felülvizsgált nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló Modell törvény („Modell törvény”). A Modell törvény 8. cikke a Kompetenz-Kompetenz tétel negatív oldaláról, míg 16. cikke annak pozitív oldaláról rendelkezik.

2 Az elvet a különböző nyelvterületeken eltérően használják (németül *Kompetenz-Kompetenz*, angolul *Competence-Competence*, franciául *Compétence-Compétence*). A gyakorlatban a német *Kompetenz-Kompetenz* elnevezés terjedt el, mely eredeti tartalma szerint a választottbírói hatáskörrel való végleges, bírói felülvizsgálat nélküli választottbírói döntésre utal, ugyanakkor ezt a nézetet Németországban jelenleg elutasítják. Ld. FOUCHARD, PHILIPPE – GAILLARD, ÉMANNUELLE – GOLDMAN, BERNAND: *Fouchard, Gaillard, Goldman on International Commercial Arbitration*, Kluwer Law International 1999. 396–397. Ennek ellenére, figyelemmel arra, hogy a nemzetközi gyakorlatban és hazánkban is leginkább a német megjelölés terjedt el, e dolgozatban is ezt a terminológiát használjuk.

Tanulmány

II. Problémafelvetés

A fentiekből láthatóan a választottbírói hatásköri vita³ az eljárás különböző szakaszaiban különböző fórumok előtt merülhet fel, ugyanakkor a felek szempontjából – és ahogy látni fogjuk, végső soron összetársadalmi szempontból – egyáltalán nem közömbös, hogy *mely időpontban dől el véglegesen*. Amikor egy nagy terjedelmű bizonyítással járó választottbírói eljárásban meghozott ítéletet követően az állami bíróság egy érvénytelenítési perben állapítja meg, hogy a választottbírósnak eleve nem is volt hatásköre érdemi döntést hozni a jogvitában, akkor a hosszú ideig tartó jogbizonytalanság mellett nem nehéz elképzelni, hogy a mindez mennyi felesleges idővel és költséggel járt a felek számára. Ugyanakkor az a megoldás sem problémamentes, amennyiben a választottbírói hatásköri vita kapcsán a választottbírókat megelőzően dönthetnek az állami bíróságok. Amennyiben az egyik fél a választottbírói szerződést vitatva egy párhuzamos pert indít az állami bíróság előtt, az azzal jár, hogy a választottbírói hatásköri vita egyszerre két bírói fórum előtt folyik, és óhatatlan felmerül a kérdés, nem luxus-e egyidejűleg anyagi és emberi erőforrástallokálni egy olyan problémára, melyet már egy másik fórum egyébként is vizsgál. A fentiek alapján felmerül a kérdés, hogyan lehet elérni azt, hogy a választottbírói hatásköri vitában minél hamarabb, minél kevesebb társadalmi és magánerőforrás felhasználásával szülessen döntés, elkerülve azt, hogy csak a két párhuzamos vitarendezési eljárás teljes körű lefolytatását követően kapunk választ a „ki dönt, hogy ki dönt” kérdésre. Az, hogy a fenti kérdésekre egy jogrendszer milyen választ ad, nagyban attól függ, hogy tételes joga és bírósági milyen erős vagy gyenge hatást tulajdonítanak a *Kompetenz-Kompetenz* elv pozitív és negatív oldalának, és az elv két oldala között milyen az egyensúly:

1. Így a *Kompetenz-Kompetenz* pozitív oldala kapcsán alapvető kérdésként merül fel, hogy milyen súlya van egy pozitív választottbírói hatásköri döntésnek. Egy ilyen döntés elleni jogorvoslat elmulasztásának van-e ún. *prekluzív* hatása, így kizárja-e, hogy a döntést későbbi vitatni lehessen? (*A Kompetenz-Kompetenz pozitív oldal erőssége.*)

2. A *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldala kapcsán alapvető kérdés, hogy dönthet-e az állami bíróság a választottbírói hatásköri vitáról a választottbírói megelőzően, és ilyen esetben sommás, *prima facie* jellegű, avagy teljes körű, *de novo* vizsgálat lefolytatására kerül sor. (*A Kompetenz-Kompetenz negatív oldal erőssége.*)

3. Végül kérdés, hogy a gyakorlatban mennyire biztosított a *Kompetenz-Kompetenz* elv két oldalának egyensúlya. Ezen belül a joggyakorlat ténylegesen alkalmazza-e azokat a szabályokat, melyek biztosítják, hogy minél korábban, a lehető legkevesebb idő- és költségráfordítással dőljön el a választottbírói hatásköri vita? (*Választottbírói hatásköri vita korai, végleges eldöntése.*)

Jelen dolgozat célja, hogy bemutassa, a fenti kérdésekre milyen válaszokat adnak egyrészt a nemzetközi jogforrások, illetve néhány a szerző által önkényesen kiválasztott jelentős választottbíráskodási kultúrával rendelkező ország. Másrészt a dolgozat elemzi, hogy a jelenlegi hazai jogrendszer és joggyakorlat által a fenti kérdésekre adott válaszok milyen következményekkel járnak a választottbíráskodás szempontjából. A tanulmány egyúttal azonosítja azokat a pontokat, ahol a jelenlegi megközelítésen változtatni kellene annak érdekében, hogy *Kompetenz-Kompetenz elv* megfelelően érvényesüljön, biztosítva a jogbiztonságot, az erőforrások hatékony felhasználását és végső soron a választottbíráskodás mint alternatív vitarendezési mód népszerűségét.

III. Nemzetközi jogforrások

Elsődlegesen röviden áttekintjük a választottbíráskodást szabályozó főbb nemzetközi jogforrások vonatkozó rendelkezéseit.

1. Az UNCITRAL Modelltörvény szabályozása

Mivel a Modelltörvény⁴ a választottbíráskodásnak nemcsak egy-egy részterületét, hanem az egész választottbírói eljárást szabályozza, és világszerte több mint 80 ország, köztük hazánk is átültette nemzeti jogába, érdemes az elemzést ennél a jogforrásnál kezdeni.

A *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalát fogalmazza meg a Modelltörvény 8 cikk (1)–(2) bekezdése, mely alapján azon állami bíróság, mely előtt egy választottbírói megállapodás tárgyát képező ügyben keresetet indítottak, amennyiben ezt a fél legkésőbb az első érdemi perbeli nyilatkozatában kéri, választottbírói útra utasítja a feleket, kivéve, ha megállapítja, hogy a választottbírói megállapodás érvénytelen, hatálytalan vagy betarthatatlan. Ilyen kereset indítása esetén a választottbírói eljárás megkezdődhet vagy folytatódhat és választottbírói ítélet hozható, miközben a fenti kérdés az állami bíróság előtt van. A *Kompetenz-Kompetenz* pozitív oldalát is rögzíti a Modelltörvény, amikor a 16. cikk (1) bekezdésében kimondja, hogy a választottbírói maga dönthet saját hatásköréről, ideértve a választottbírói

3 Jelen tanulmányban a választottbírói hatásköri vita magában foglalja a választottbírói szerződés létre nem jötte, érvénytelensége, hatálytalansága, betarthatatlansága miatti vitákat.

4 Ld. 1. lj.

megállapodás létezésével vagy érvényességével kapcsolatos kifogásokat. A 16. cikk (2) bekezdése szabályozza, hogy az ilyen kifogásokat mikor lehet megtenni. A 16. cikk (3) bekezdése pedig akként rendelkezik, hogy a választottbíróság a hatásköri kifogásról dönthet akár előzetes kérdésként, akár ítéletében. Amennyiben a választottbíróság előzetes kérdésként megállapítja, hogy hatáskörrel rendelkezik, úgy bármelyik fél a döntés kézhezvételétől számított 30 napon belül bírósághoz fordulhat, melynek döntése ellen nincs fellebbezés, és ameddig a jogorvoslat elbírálása folyamatban van, a választottbíróság folytathatja eljárását és ítéletet hozhat. A Modelltörvényben a választottbíróság hatáskörének kérdése végül a 34. cikk (2) bekezdésében is felmerül, ahol az érvénytelen választottbírósági megállapodáson alapuló, vagy a felek választottbírósági megállapodásán „túlterjeszkedő” ítélet érvénytelenítése kerül szabályozásra.⁵

Ami az első kérdéskört illeti, a Modelltörvény hallgat arról, hogy a választottbíróság 16. cikk (3) bekezdése szerinti jogorvoslattal nem támadott pozitív hatásköri döntése *prekluzív* hatású-e, a kérdés eldöntését alapvetően a nemzeti jogalkotóra, illetve joggyakorlatra bízva.⁶

A Modelltörvény „nyitottan” szabályozza azt a kérdést is, hogy dönthet-e az állami bíróság előzetesen a választottbírói hatásköréről. Rendelkezései alapján nem kizárt, hogy az állami bíróság még a választottbírósági eljárás megkezdése előtt hozzon ilyen döntést, mintegy „kiüresítve” a *Kompetenz-Kompetenz* elv pozitív oldalát, de mód van arra is, hogy a választottbírósági eljárás alatt, vagy azt követően az ítélet érvénytelenítése körében döntsön az állami bíróság a választottbírósági hatásköréről. Jóllehet a Modelltörvény történeti értelmezése alapján van, aki úgy véli, hogy az előzetes bírói kontroll csak sommás, *prima facie* jellegű lehet,⁷ meggyőzőnek tűnik az az álláspont, mely szerint a *prima facie*, vagy teljes, úgynevezett *de novo* vizsgálat kérdésében nem lehet egyértelműen állást foglalni a Modelltörvény rendelkezései alapján.⁸

Végül fontos kiemelni, hogy a Modelltörvény szabályai biztosítani igyekeznek azt a lehetőséget, hogy a választottbírósági hatásköri vitában lehetőleg mihamarabb végleges döntés szülessen, így amellet, hogy a hatáskör hiánya miatt az ítélet érvénytelenítése kérhető, az érdemi ítéletet megelőzően hozott pozitív választottbírósági hatásköri döntés ellen egy külön jogorvoslat kerül bevezetésre a Modelltörvény 16. cikk (3) bekezdése alapján.

2. Nemzetközi egyezmények

A problémafelvetésben említett kérdések megválaszolásához csak részben visznek közelebb a választottbíráskodás területén megkötött nemzetközi egyezmények. A New York-i Egyezmény⁹ II. cikk 3. pontja deklarálja a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalát, kimondva, hogy az egyik fél kérelmére bármely Szerződő Állam bírósága választottbíráskodási eljárásra utasítja a feleket, ha olyan ügyben indítottak pert előtte, amelynek tárgyában a felek a jelen cikk értelmében megállapodást kötöttek, kivéve, ha megállapítja, hogy az említett megállapodás semmis, hatálytalan vagy nem teljesíthető. Az Európai Egyezmény¹⁰ a *Kompetenz-Kompetenz* elv deklarálásán túllépve részben választ ad a problémafelvetésben megfogalmazott második kérdésre, mikor akként rendelkezik, hogy amikor egy folyamatban lévő választottbíráskodási eljárás esetén a felek bármelyike ugyanabban az ügyben vagy a választottbíráskodási szerződés nem létezésének, semmisségének vagy érvénytelenné válásának megállapítása miatt az állami bírósághoz is fordul, ez utóbbi meghagyja az első hatásköri döntés lehetőségét a választottbíráskodásnak, amennyiben ez ellen nem szól „alapos ok”. A többi kérdésre azonban nem vezethető le egyértelmű válasz a fenti jogforrásokból, így érdemes néhány jogrendszert jobban górcső alá venni.

3. Nemzeti szabályozás és gyakorlat

A tanulmány jelen részében Franciaország, Németország, Svájc, és Anglia példáján röviden bemutatjuk a *Kompetenz-Kompetenz* elv érvényesülését, illetve megvizsgáljuk, hogy ezen országok jogrendszere milyen válaszokat ad a problémafelvetésben szereplő kérdésekre. Jóllehet a fenti országok Németország kivételével nem ültették át a Modelltörvényt, azonban ezek a jogrendszerek kiemelkedő jelentőségűek a nemzetközi választottbíráskodás szempontjából.

3.1. Franciaország

Annak ellenére, hogy a *Kompetenz-Kompetenz* elv pozitív oldala Franciaországban már fel-felbukkant a 19. századi bírói gyakorlatban, a francia Legfelsőbb Bíróság mégis sokáig hezitált azt elfogadni. A fő ellenérv elméleti szinten az volt ellene, hogy míg egy állami bíróság előtt tett

5 Modelltörvény 34. cikk (2) bek. i) és iii) pont.

6 UNCITRAL Model Law Digest 82.

7 HOLTZMANN, HOWARD M. – NEUHAUS, JOSEPH J.: *A Guide to the UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration: Legislative History and Commentary*. Kluwer Law and Taxation Publ., 1989. 303.

8 BARCELÓ, JOHN J. III: *Kompetenz-Kompetenz and Its Negative Effect – A Comparative View*. Cornell Legal Studies Research Paper No. 17–40. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3035485 (2020.02.05.).

9 A külföldi választottbíráskodási határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, New Yorkban 1958. június 10-én kelt Egyezményt („New York-i Egyezmény”). Magyarországon kihirdette az 1962. évi 25. számú törvényerejű rendelet. A New York-i Egyezmény II. cikk 3. pontja a *Kompetenz-Kompetenz* tétel negatív oldaláról rendelkezik.

10 A nemzetközi kereskedelmi választottbíráskodásról szóló, Genfben 1961. április 21-én kelt Európai Egyezmény. Itthon kihirdette az 1964. évi 8. törvényerejű rendelet. Az Európai Egyezmény VI. cikk 3. pontja rendelkezik a *Kompetenz-Kompetenz* tétel negatív oldaláról.

Tanulmány

hatásköri kifogás nem vonja kétségbe a bírói minőséget, így arról az állami bíró nyilvánvalóan dönthet, addig választottbíráskodás esetén nem ilyen egyszerű helyzet. A hatásköri kifogás ugyanis kétfajta lehet: szűk körű vagy teljes körű. Első esetben a hatásköri kifogás *rationae materiae*, vagy *rationae personae* vitatja a választottbírói hatáskört – ti. hogy a hatáskör az érvényesített követelésre kiterjed-e, vagy az érintett személlyel szemben van-e helye választottbírói út igénybevételének. Második esetben a hatásköri kifogás a választottbírói megállapodás létezését, érvényességét, így végső soron a választottbíró bírói minőségét, jogilag kötelező döntés meghozatalára való képességét vonja kétségbe. Ez utóbbi esetben elméleti szinten egy paradox helyzet áll fenn, hiszen hogyan dönthetne egy olyan bíró a saját hatásköréről, akinek a bírói minősége is vitatott.

A francia Legfelsőbb Bíróság 1953-ban a *Courtiou-ügyben* a fenti gondolatmenetet követve teljes körű hatásköri kifogás miatt meg is vonta a választottbíráktól a saját hatáskörük kérdésében való döntést, mely döntés aztán a jogirodalomban éles bírálatokat kapott.¹¹ Motulsky¹² találó, pragmatikus megfogalmazása szerint „a felek egy időben és ugyanazzal az aktussal léttel és hatáskörrel ruházzák fel a választottbírókat; a választottbíró csak annyiban bíró, amennyiben a felek azzá akarták tenni, így azt állítani, hogy nem választottbíró, vagy nincs hatásköre, ugyanazt jelenti”.¹³ Így végül két évtizednyi hezitálás után a francia Legfelsőbb Bíróság 1971-ben, az *Impex-ügyben* mondta ki végérvényesen, hogy „a választottbírók kizárólagos hatáskörrel rendelkeznek arra, hogy megítéljék saját hatáskörüket (*juge de sa compétence*), mely döntést csak az ítélet érvénytelenítése, vagy végrehajtása során eljáró bíró kontrollál.¹⁴ A fenti elvet 1980-ban a francia polgári eljárásjogi kódexben is kodifikálták, mely kiváló példa arra, hogy Franciaországban hogyan termékenyítette meg a jogtudomány a bírói gyakorlatot, ez utóbbi pedig a tételes jogot.¹⁵

Ami a jogorvoslattal nem támadott pozitív választottbírói hatásköri döntés súlyát illeti, az ilyen döntés *prekluzív* jellegét az újabb francia bírói gyakorlat megerősíti, mivel az ilyen mulasztás azzal jár, hogy a fél ezen „kártyát” később a választottbírói ítélet elleni érvénytelenítési perben már nem játszhatja ki, kivéve azt az esetet, ha a választottbírói hatásköri döntést nem közölte vele. Ellenkező esetben ugyanis – találó hasonlat szerint – a fél két asztalon is játszhatna (*jouer sur deux tableaux*), hiszen megvárhatná a választottbírói döntését, és csak akkor terjesztené elő hatásköri kifogását, ha az számára kedvezőtlen lenne.¹⁶

Ami a második és harmadik kérdést illeti, a francia jog alapvetően nem azt a célt helyezi előtérbe, hogy a választottbírói hatáskör kapcsán minél hamarabb végleges döntés szülessen, hanem sokkal inkább azt, hogy a választottbírói eljárást ne lehessen időhúzó taktikákkal késleltetni. Emiatt a francia joggyakorlat a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalának nagyon erős hatást tulajdonít, elsőbbséget adva a választottbíróknak a saját hatáskörükről való döntésben. Ennek egyik első példája a *Zanzi-ügyben*¹⁷ hozott döntés, ahol párhuzamos eljárásokban egymásnak ellentmondó választottbírói és állami bírósági döntések születtek. A feszültséget végül – a választottbíráskodás javára – a Legfelsőbb Bíróság oldotta fel 1999-ben hozott ítéletében, melyben kimondta, hogy „a választottbírók jogosultak saját hatáskörükről dönteni, az állami bíróság nem dönthet előzetesen a választottbírói klauzula érvényességéről”.¹⁸

Ez alapján abban az esetben, amikor egy választottbírói megállapodás körébe tartozó pert állami bíróság előtt indítanak meg, az utóbbi hatáskörének hiányát állapítja meg kivéve, ha *i*) a választottbírói eljárás még nem indult meg, vagy *ii*) amennyiben a választottbírói megállapodás nyilvánvalóan semmis vagy nem alkalmazandó.¹⁹ A francia jog tehát elvben különbséget tesz akö-

11 LE BARS BENOIT: *Arbitrage Commercial International – Les grands arrêts du droit français*. LexisNexis SA, 2016 Paris. 60–61.

12 Henri Motulsky (1905–1971) francia jogász, professzor, tevékenységét elsősorban a polgári eljárásjog és nemzetközi magánjog területén fejtette ki. A francia választottbíráskodásra gyakorolt hatását és népszerűségét jelzi, hogy tanulmányait összefoglaló *Études et notes sur l'arbitrage* című kötetet a halála után majd fél évszázaddal, 2007-ben ismét kiadták.

13 „L'arbitre n'étant un juge que dans la mesure où les parties l'ont voulu, dire qu'il n'est pas institué, ou dire qu'il n'est pas compétent, c'est exactement la même chose.” Ld. SERAGLINI, CHRISTOPH – ORTSCHIEDT, JEROME: *Droit de l'Arbitrage Interne et International*. LGDJ, Lextenso 2019. 211. Az idézett szöveg magyar fordítása e tanulmány szerzőjétől származik.

14 „Les arbitres disposent d'une compétence exclusive pour apprécier leur propre compétence, sous réserve du contrôle opéré par le juge de l'exequatur ou de l'annulation.” LE BARS: i. m. 53. Az idézett szöveg magyar fordítása e tanulmány szerzőjétől származik.

15 Code de procédure Civil Article 1465.

16 SERAGLINI–ORTSCHIEDT: i. m. 213–214. és 634.

17 A Zanzi-ügyben egy francia magánszemély vevő és egy olasz társaság eladó közötti üzletresz-adásvételi szerződés választottbírói klauzula érvényességének kérdése merült fel arra tekintettel, hogy a francia jog 2001 előtt főszabályként semmisnek minősítette a nem kizárólag kereskedők közötti, hanem kereskedő és magánszemély közötti ún. vegyes választottbírói megállapodásokat. A felek között 1995-ben választottbírói eljárás indult, majd ezt követően az időközben fizetése képtelenné vált cég olasz csődgondnoka, Zanzi úr pert kezdeményezett a Cognac-i bíróság előtt a választottbírói klauzula érvénytelenségének megállapítása iránt, melyet 1996-ban első és másodfokon meg is nyert, majd ezt követően 1997-ben hozták meg a választottbírók a másik eljárásban ítéletüket. A francia Legfelsőbb Bíróság az első- és másodfokú bíróság ítéletét érvénytelenítette és kimondta a választottbírók elsőbbségét a saját hatáskörükről való döntéskor.

18 „...il appartient à l'arbitre à l'arbitre de statuer sur sa propre compétence ... la juridiction étatique est incompétent pour statuer, à titre principal, sur la validité de la clause arbitrage...” LE BARS: i. m. 71. A fenti szabályt belföldi ügyekben a francia eljárási kódex, a Code de Procédure Civil is rögzíti.

19 Code de Procédure Civil Art. 1448. A jogszabály ezen szakasza a nemzetközi ügyekben is alkalmazandó (Art. 1506).

zött, hogy az állami bíróságnak milyen időpontban kell döntenie a választottbírói hatásköréről. Amennyiben ugyanis a választottbírói eljárás már megindult, úgy a „választottbírói elsőbbség” elve érvényesül, tehát a választottbírói tanács a hatásköri vitában való döntésben elsőbbséget kap és az állami bíróság minden további vizsgálat nélkül *in limine litis* visszautasítja a keresetet. Olyan esetben, amikor a választottbírói megállapodás ellenére az állami bíróság előtt indítanak először pert, így ez utóbbinak van először lehetősége döntenie a választottbírói hatásköréről, úgy elvileg nem érvényesül a választottbírói elsőbbség elve. Ugyanakkor a francia bírói gyakorlat alapján a fenti különbség elhomályosul, mivel egyrészt az állami bíróság csak egy sommás, *prima facie* vizsgálatot folytat le, másrészt nagyon szűken értelmezi a „nyilvánvalóan semmis vagy nem alkalmazandó” kivételeket. Így a teljesség igénye nélkül, nem vont maga után a semmisséget az, hogy ugyanabban a szerződésben állami bírósági és választottbírói kikötés is helyet kapott, mert a francia Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint szerződésértelmezéssel feloldható az ellentét, melyre első körben a választottbírók jogosultak. Ugyanígy nem merítette ki a „nyilvánvalóan nem alkalmazandó” választottbírói megállapodás esetét az, amikor a fél pénzügyi helyzetének megromlására tekintettel a bírósághoz forduláshoz való jog kizárására hivatkozott a választottbírói klauzula miatt.²⁰

A fentiek alapján Franciaországban a „választottbírói elsőbbség” elve kvázi abszolút módon érvényesül, amikor hatásköri vita merül fel, és az állami bíróság előzetesen csak kivételesen dönt a választottbírói hatásköri vitában. Emögött az logika húzódik, hogy a választottbírói döntése saját hatásköréről úgyis csak „fogadás a jövőre” (*pari sur l'aveinr*) hiszen a választottbírói ítélet meghozatalát követően az érvénytelenítési vagy végrehajtási szakaszban úgyis teljes, „de novo” hatásköri kontrollt gyakorol az állami bíróság, akit a választottbírói megállapítások egyáltalán nem kötnek sem ténybeli, sem jogkérdésekben.²¹ Emiatt a választottbírói elsőbbséget célszerű a „kronológiai” jelzővel minősíteni, hiszen pusztán időbeli elsőbbséget jelent.

A fentiek alapján látható, hogy Franciaországban könnyen előállhat az a helyzet, hogy a „sommás” *prima facie* vizsgálatot lefolytató állami bíróság téves döntése miatt egy olyan választottbírói szerződés alapján folytatnak le a felek egy teljes választottbírói eljárást, melyet utólag az érvénytelenítés során eljáró bíróság „de novo” típusú felülvizsgálatban már érvénytelennek minősít. Ennek kockázatviselői természetesen a felek, akik mindvégig jogbizonytalanságban voltak és finanszírozták az utóbb feleslegesnek bizonyuló eljárást. Ugyanakkor a francia jog

üzenete egyértelmű: a választottbírói szerződés esetleges érvénytelenségének kockázatát viseljük csak a felek, és a közforrásokból működő állami bíróságok lehetőleg ne legyenek terhelve „párhuzamos” eljárásokkal. Utóbbiak elég, ha csak azokban a választottbírói hatásköri vitákban döntenek, melyek a vitarendezési korábbi szakaszában egyéb módon – adott esetben a felek megegyezésével – nem zárulnak le.

3.2. Németország

Németország a *Kompetenz-Kompetenz* doktrína „hazája” ahol korábban ezt az elvet nemcsak abban az értelemben alkalmazták, hogy a választottbírók jogosultak döntenie hatáskörükről, hanem a feleknek olyan megállapodás megkötésére is lehetősége volt, hogy ez a döntés végleges, állami bíróság által utólag már nem volt felülvizsgálható (ún. *végső Kompetenz-Kompetenz*).²² A német jog azonban szakított a hagyományokkal, amikor 1998-ban átültették a Modelltörvényt, így a *Kompetenz-Kompetenz* tétel pozitív oldalát a német hatályos jog a Modelltörvény már említett 16. cikk (1) bekezdésével azonos módon deklarálja, mely eltérést nem engedő rendelkezésnek minősül.²³ A német jog szerint a Modelltörvény 16. cikk (3) bekezdése szerinti jogorvoslat elmulasztása *prekluzív* hatású, így amennyiben a választottbírói közbenső döntésében megállapítja hatáskörét, mely ellen az azt sérelmező fél elmulaszt 30 napon belül jogorvoslatot kezdeményezni, úgy a választottbírói ítélet elleni érvénytelenítési per során már nem hivatkozhat a hatáskör hiányára.²⁴

A Modelltörvényt átültető Németország jóval mérsékeltbb hatásokat tulajdonít a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalának, mint Franciaország, továbbá a német jog a Modelltörvény átültetésén túl számos olyan rendelkezést vezetett be, mely kifejezetten kedvez a választottbírói hatásköri viták mielőbbi elbírálásának. A német rendszer a bírói kontroll típusa kapcsán különbséget tesz aközött, hogy a választottbírói megalakulását megelőzően, vagy azt követően merül fel a választottbírói hatáskör kérdése. A választottbírói tanács megalakulásáig a fél az állami bíróságtól kérelemmel (*Antrag*) kérheti a választottbírói eljárás megengedhetősége, vagy ennek ellenkezője megállapítását. Ez a jogintézmény egy kifejezett német sajátosság, amellyel Németország kiegészítette a Modelltörvény rendelkezéseit. Azt követően, hogy a választottbírói tanács megalakult, a választottbírói hatáskört vitató fél az állami bíróság előtt – a választottbí-

22 BÖCKSTIEGEL, KARL HEINZ – KRÖLL, STEFAN MICHAEL – NACIMIENTO, PATRICIA: *Arbitration in Germany: the Model Law in Practice*. Kluwer Law International. Austin, Boston, Chicago, New York, The Netherlands. 2008. 249–250.

23 Német Polgári Perrendtartás (ZPO) 1040. cikk.

24 Ld. a ZPO 1040 (3) bek.-hez fűzött kommentárt: BÖCKSTIEGEL – KRÖLL – NACIMIENTO: i. m. 253–254.

20 SERAGLINI–ORTSCHEIDT: i. m. 222.

21 SERAGLINI–ORTSCHEIDT: i. m. 652.

Tanulmány

róság előtt fekvő jogvitával azonos tárgyban – keresetet (*Klage*) indíthat a másik fél ellen. Az állami bírósági per alperese vitathatja az állami bíróság hatáskörét a választottbírói megállapodásra hivatkozva, mely esetben az állami bíróság dönt a választottbírói megállapodás érvényességéről, hatályáról, betarthatóságáról. Mindkét fenti esetben a választottbírói eljárás időközben szabadon folyhat és abban ítélet hozható, ugyanakkor az időközben megszülető bírósági döntés köti a feleket és a választottbíróiságot.²⁵ A választottbírói hatáskör felülvizsgálatának terjedelme nem pusztán sommás, hanem *de novo*, az állami bíróság teljes, érdemi vizsgálatot folytat le anélkül, hogy kötnék őt a választottbírói ténybeli és jogi következtetései.²⁶ A fentiek alapján megállapítható, hogy a német rendszer – az állami bírósági erőforrásokkal jóval nagyvonalúbban bánva, mint a franciák – viszonylag hatékonyan biztosítja azt, hogy választottbírói hatásköri vita mielőbb, véglegesen eldőljön.

3.3. Svájc

Svájcban – mely nem ültette át a Modell törvényt – a *Kompetenz-Kompetenz* elv elismerése a 19. századra nyúlik vissza, a hatályos jogban a tétel pozitív oldalát a nemzetközi magánjogi törvény és a polgári eljárásjogi kódex is kimondja.²⁷ A *Kompetenz-Kompetenz* pozitív oldala kapcsán Franciaországhoz hasonlóan Svájcban is az az uralkodó nézet, hogy még egy olyan bíróság is jogosult dönteni a saját hatásköréről, melynek nincs hatásköre, mivel a hatáskör szempontjából a választottbírói szerződés léte, érvényessége, illetve terjedelme szorosan összekapcsolódik egymással.²⁸ Amennyiben a választottbírói hatáskör közbenső választottbírói ítélettel megállapításra kerül, és ez ellen a hatáskört vitató fél nem él jogorvoslattal, úgy annak *prekluzív* hatása van, mivel ilyen esetben a fél az eljárás későbbi szakaszában a választottbírói ítélet érvénytelenítése során már nem teheti újból vitássá a választottbírói hatáskör fennállását, így ez a kérdés véglegesen eldöntöttnek minősül.²⁹

Ami a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalát illeti, a svájci jog a francia és német megoldás között foglal helyet, attól függően, hogy az adott ügyben hol van a választottbíráskodás helye. Így Svájcban olyan esetben, mikor választottbírói megállapodás körébe tartozó ügyben

először állami bíróság előtt indítanak pert, az állami bíróság nem állapítja meg hatáskörének hiányát, hanem tárgyalja az ügyet, ha *i)* az alperes nem vitatja a bíróság hatáskörét, vagy *ii)* ha a választottbírói megállapodás érvénytelen, hatálytalan, vagy betarthatatlan, vagy *iii)* ha a választottbírói tanácsot olyan okból nem lehet megalakítani, amelyért a választottbírói eljárás alperese nyilvánvalóan felelős.³⁰ Fordított esetben – tehát amennyiben második fórumként fordulnak az állami bírósághoz, a választottbírói eljárás megindítása után – az állami bírói fórum felfüggeszti az eljárást és bevárja a választottbírói hatásköri döntését.³¹ Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a választottbírói hatáskör tekintetében az előzetes bírói felülvizsgálat terjedelme eltérő attól függően, hogy a választottbíráskodás helye Svájcban van vagy külföldön. Míg előbbi esetben az előzetes bírói felülvizsgálat csak *prima facie*, úgy az utóbbi esetben teljes körű, *de novo* hatásköri vizsgálatot folytatnak le a svájci bíróságok. A „kettős mérce” magyarázata az, hogy míg első esetben a svájci állami bíróság a választottbírói ítélet meghozatalát követően az érvénytelenítési szakaszban teljes kontrollt fog tudni gyakorolni, így nem indokolt, hogy már az előzetes vizsgálat során ugyanilyen mélységben vizsgálja a választottbírói hatáskört, addig abban az esetben, ha a választottbíráskodás helye külföldön van, nem biztos, hogy a svájci állami bíróság az eljárás későbbi szakaszában egyáltalán lesz-e abban a helyzetben, hogy hatásköri felülvizsgálatot tudjon gyakorolni. Így utóbbi esetben az előzetes hatásköri vizsgálat körében amiatt indokolt a szigorúbb mérce, mivel ellenkező esetben az állami bíróságok egy sommás vizsgálat keretében hozott döntéssel vonnák meg a féltől a svájci bírósághoz való fordulás jogát.³²

A fentiek alapján a svájci jog szerint a választottbírói hatásköri vita végleges eldöntésének időpontját is nagyban az befolyásolja, hogy a választottbíráskodás helye belföldön vagy külföldön van. Első esetben a svájci megközelítés a francia megoldáshoz áll közel, második esetben pedig inkább a német rendszerhez.

3.4. Anglia

Angliában az 1996-ban elfogadott választottbírói törvény³³ merített ugyan a Modell törvény rendelkezéseiből, de a szigetország a *Kompetenz-Kompetenz* tétellel kapcsolatosan – a tőle megszokott módon – a saját útját járja.

Ami a *Kompetenz-Kompetenz* pozitív oldalát illeti, a választottbírói törvény szerint a felek eltérő megállapodása hiányában a választottbírói tanács maga dönthet a

25 ZPO 1032. (1)–(3).

26 Ld. ZPO 1040 (3) bek.-hez fűzött kommentárt. BÖCKSTIEGEL–KRÖLL–NACIMIENTO: i. m. 141.

27 2008. december 19-i törvény a svájci polgári perrendtartásról (Svájci Pp.) 359. cikk (1) bek.; 1987. december 17-i törvény a svájci nemzetközi magánjogról (Svájci Nmjt.) 186. cikk (1) bek.

28 BERGER, BERNHARD – KELLERHEALS, FRANZ: *International and Domestic Arbitration in Switzerland*. Berne, Stämpfli Publishers 2015. 238.

29 BERGER–KELLERHEALS: i. m. 252–253. A szerzők prekluzív jelleg mellett a konkluzív hatást is hangsúlyozzák, a res judicatához hasonlítva a jogi helyzetet.

30 Svájci Pp. 61. cikk, Svájci Nmjt. 7. cikk.

31 Svájci Pp. 372. cikk (2) bek.; Svájci Nmjt. 9. cikk (1) bek.

32 BORN: i. m. 1120.

33 Arbitration Act 1996.

saját hatásköréről, azaz arról, hogy *i*) van-e érvényes választottbírói megállapodás; *ii*) a tanács megfelelően jött-e létre, és hogy *iii*) a választottbírói megállapodás alapján milyen ügyeket terjesztettek a választottbíró elé.³⁴ Ezzel összefüggésben angol kommentátorok a „*separability elv*” két elemére mutatnak rá, melyek közül az egyik, hogy a választottbírói megállapodás az azt tartalmazó szerződéstől autonóm, független megállapodás, a másik pedig az, hogy ebből következően a választottbírók jogosultak dönteni saját hatáskörükről.³⁵

A jogorvoslatlalt nem támadott pozitív választottbírói döntések *prekluzív hatása* kapcsán az angol választottbírói törvény kifejezetten rendelkezik arról, hogy amennyiben a választottbírói döntést hoz hatásköréről, az a fél, amely annak ellenére nem támadja ezt a döntést, hogy lehetősége lett volna rá, később már nem hivatkozhat a választottbírói hatáskör hiányára olyan okból, mely a döntés alapját képezte (*loss of right to object*).³⁶

Ami a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalát illeti, a *Fiona Trust-ügy*³⁷ megerősíti, hogy általában a választottbírók jogosultak arra, hogy hatáskörükről elsőként döntenek, azonban ez nem abszolút elsőbbség. Olyan esetben, amikor választottbírói megállapodás ellenére állami bíróság előtt indítanak pert, az angol bíró az eset körülményei alapján mérlegel. A praktikus angol hozzáállást jól jellemzi a következő bírói megállapítás: „...A bíróság a leggazdaságosabb utat keresi abban a kérdésben, hogy az igazi vitát hol rendezzék. Ez tűnik számomra a megfelelő megközelítésnek. De ez nem hatásköri, hanem mérlegelési kérdés...”³⁸ Ami a választottbírói hatáskör tárgyában hozott döntésének felülvizsgálatát illeti, az angol bíróságok a felek eltérő megállapodása hiányában teljes terjedelmű *de novo* kontrollt gyakorolnak.³⁹

A gazdaságosság jegyében az angol jog több eszközzel is biztosítja, hogy a választottbírói hatásköri vita már a vitarendezés korai szakaszában véglegesen eldőljön. Így egyrészt a Modell-törvényhez hasonlóan lehetővé teszi, hogy a választottbírói saját hatásköréről közbenső ítéletben döntsön, mely ellen külön jogorvoslatnak van helye, másrészt megengedi, hogy a választottbírói eljárásban részt vevő fél a többi fél egyetértésével, ennek hiá-

nyában a választottbírói engedélyével az állami bírósághoz forduljon a választottbírói hatáskör fennállása kérdésében.⁴⁰ Utóbbi esetben a bíróság többek között vizsgálja, hogy egy ilyen kérelem késelem nélkül került-e előterjesztésre és hozzájárul-e a költségek csökkentéséhez. Ezt meghaladóan az angol jog azt is megengedi, hogy választottbírói eljárásban részt nem vevő fél állami bíróság előtt pert indítson a választottbírói megállapodás érvénytelenségének megállapítása iránt.⁴¹

IV.

A magyar szabályozás

1. A *Kompetenz-Kompetenz* a múltban – jogtörténeti kitekintés

A *Kompetenz-Kompetenz* elv a joggyakorlatban évszázadok óta ténylegesen jelen volt a magyar választottbíráskodásban, jóllehet a jogirodalom sokáig nem használta ezt az elnevezést. Jelen dolgozat keretei között nincs lehetőség teljes körű jogtörténeti elemzésre, de érdemes megemlíteni, hogy a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldala megjelenik már a XVIII. században a *Planum Tabularéba* felvett egyik döntésben, mely szerint az a fél, akit választottbírói szerződése ellenére fogtak perbe, kifogást emelhetett, mely alapján nem keresetet érdemben elutasító ítéletet, hanem ún. „leszállító ítéletet” hoztak, mely alapján a per megszüntetésre került. Mindez jelzi a választottbíráskodás processzuális felfogásának gyökereit a magyar jogban, szemben a korabeli német joggal, ahol ilyen esetben a perben érdemi ítéletet hoztak.⁴²

A Plósz-féle Pp. emellett, hogy a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalát pergátló kifogás formájában intézményesítette, egyben indirekt módon deklarálta az elv pozitív oldalát is, mivel rendelkezése szerint a választottbírói eljárás annak ellenére folytatódhatott és abban ítélet is volt hozható, hogy valamelyik fél a választottbírói szerződés érvénytelenségét, illetve nem alkalmazandó voltát állította, feltéve, hogy ezeket a körülményeket jogerős bírói határozat még nem állapította meg.⁴³ Azt, hogy *Kompetenz-Kompetenz* elv mennyire részévé vált jogunknak, jól mutatja, hogy a rendszerváltás előtt a régi Pp. – melyet választottbíráskodás ügyének támogatásával nehéz lenne vádolni – lakonikusan szögezte le, hogy választottbírói szerződés esetén „más eljárásnak nincs helye”, míg a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara mellett szervezett Kamarai Választottbírói részére „de facto” végső *Kompetenz-Kompetenz*

34 Arbitration Act Section 30 (1).

35 BLACKABY, NIGEL – PARTASIDES, CONSTANTINE – REDFERN, ALAN – HUNTER, MARTIN: *Redfern and Hunter on International Arbitration Sixth edition*. United Kingdom, Oxford University Press 2015. 341.

36 Arbitration Act 73 (2).

37 *Fiona Trust & Holding Corp. v. Privalov* [2007] EWCA Civ 20 (24 January 2007) <https://www.casemine.com/judgement/uk/5a8ff7a960d03e7f57eb0edb> (2020.02.07.).

38 *Excalibur Ventures LLC v Texas Keystone Inc* (2011) EWHC 1624 (Comm) (28 June 2011) „The court looks for the most economical way to decide where the real dispute should be resolved. That seems to me to be the correct approach here. But that is a matter of discretion, not jurisdiction.” Fordítás a szerzőtől. <https://www.casemine.com/judgement/uk/5b46f20a2c94e0775e7f12c2> (2020.02.07.).

39 BORN: i. m. 1212–1214.

40 Arbitration Act Article 31–32.

41 Arbitration Act Article 72 (1).

42 FABINYI TIHAMÉR: *A Választottbíráskodás Budapest*, saját kiadás. 1926. 25–28.

43 A Polgári Perrendtartásról szóló 1911. évi I. tc. 180. § 4., illetve 779. §.

Tanulmány

jogkört biztosított, mivel ítélete ellen nem volt helye érvénytelenítési pernek.⁴⁴ Érdemes kiemelni, hogy ezen utóbbi szabály a rendszerváltást követően még az Alkotmánybíróság kontrollját is kiállta, mind a jogorvoslatához való jog, mind a bírósághoz való fordulás jogának kontextusában.⁴⁵ Jogtörténeti szempontból tehát megállapítható, hogy a magyar jog a Modelltörvény átültetését megelőzően a *Kompetenz-Kompetenz* pozitív és negatív oldalának egyaránt erős hatást tulajdonított.

2. *Kompetenz-Kompetenz* hatályos jogunkban

Magyarország 1994-ben a régi választottbírói törvény elfogadásával (régii Vbt.)⁴⁶ elkezdett járni a Modelltörvény által kijelölt úton és ezzel megindult a *Kompetenz-Kompetenz* elv eróziója.

2.1. *Kompetenz-Kompetenz* pozitív oldal – prekluzív hatás kérdése

Ahogy említettük, a Modelltörvény alapvetően kedvez annak, hogy a hatásköri viták mihamarabb eldőljenek, rendelkezéseinek tükröképei a régi Vbt.-ben és a 2018-ban elfogadott új Vbt.-ben is megjelennek.⁴⁷ Ugyanakkor a Modelltörvény számos kérdést nem szabályozva teret enged a nemzeti jogalkotónak, mely szabadsággal sajnos a hazai jogalkotó vagy nem tudott élni, vagy nem kellőképpen átgondoltan élt. Így ami a Modelltörvény *pozitív Kompetenz-Kompetenz* definícióját illeti (16. cikk), azt a hazai jogalkotó gyakorlatilag módosítás nélkül teljesen átvette. Minthogy a pozitív választottbírói hatásköri döntés elleni Modelltörvény 16. cikk (3) bekezdése szerint fellebbezés nem lehetséges, a régi Vbt. egy „csonka”, jogorvoslati rendszert intézményesített. Így a régi Vbt. alapján, pozitív választottbírói hatásköri döntés elleni jogorvoslatot egyfokú nemperes bírósági eljárásban bírálták el és állami bíróság döntése ellen további jogorvoslatnak helye nem volt.⁴⁸ Ezen „csonka” jogorvoslatból, valamint a törvényjavaslat indokolásából – mely szerint a választottbírói hatásköréről való döntése „nem kizárólagos és nem is végleges” – a Legfelsőbb Bíróság azt a következtetést vonta le, hogy a pozitív választottbírói ha-

tásköri döntés elleni egyfokú nemperes eljárás kezdeményezése elmulasztásának nem lehet *prekluzív* hatása, ebből következően a fél az érvénytelenítési perben ismét *újrakezdheti a választottbírói hatásköri vitát*.⁴⁹ Ez azzal az eredménnyel jár, hogy a választottbírói hatáskör fennállásának kérdése a választottbírói ítélet meghozatalát követően is afféle Damoklesz kardjaként lebeg a felek feje felett, a végrehajtási eljárás végéig jogbizonytalanságban tartva őket. Ez a bírói gyakorlat tehát gyakorlatilag súlytalanná teszi a jogorvoslattal nem támadott pozitív választottbírói hatásköri döntést, relativizálva a *Kompetenz-Kompetenz* pozitív oldalát.

Itt kell megjegyezni, hogy az új Vbt. ezen a területen változást hozott, mivel a pozitív választottbírói hatásköri döntésekkel szembeni „csonka” jogorvoslatot *teljessé tette* azzal, hogy az elsőfokú állami bírói döntés ellen rendkívüli jogorvoslatként bevezette a felülvizsgálati kérelem előterjesztésének lehetőségét.⁵⁰ Sajnos a törvényjavaslatához fűzött indoklás hallgat a fenti módon a jogorvoslati rendszer kiteljesítésének indokairól, és még közzétett eseti döntés sincs az új jogszabályi környezetben.

2.2. Negatív *Kompetenz-Kompetenz* eróziója

A *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalának a Modelltörvényt tükröző magyar jogrendszer mérsékelt jogi hatást tulajdonít, mivel a régi Vbt. lehetőséget biztosított arra, hogy a választottbírói szerződés érvényességével, hatályával vagy betarthatóságával kapcsolatos kétely esetén az állami bíróság akár a választottbírói eljárás megindulása előtt, akár aközben vizsgálja a választottbírói hatáskörének fennállását, és az új Vbt. is ezt a szabályozást vette át. Ugyanakkor a bírói gyakorlatban az utóbbi évtizedekben megfigyelhető *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalának eróziója is, mely folyamat legalább két területen tetten érhető. Egyrészt a Legfelsőbb Bíróság ezredforduló környékén kialakuló azon gyakorlatában, hogy az üzletszabályzatokban kikötött választottbírói megállapodásokat szokásostól eltérő szerződési feltételnek minősítette. Ezáltal a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatilag felállította az általános szerződési feltételben kikötött *clausula compromissoria* nem létezésének vélelmét. A vélelemmel szemben pedig a választottbírói klauzulát alkalmazó felet szorította arra, hogy állami bíróság előtti perben bizonyítsa, hogy a választottbírói klauzula külön figyelemfelhívó tájékoztatást követően mégis a szerződés részévé vált, tehát létrejött.⁵¹ E gyakorlat aztán ke-

44 1952. évi III. törvény 360. § (3) bek., illetve 363. § (1) bek., melyek 1973. január 1. napjától voltak hatályban 1994. december 13. napjáig, a választottbíráskodásról szóló 1994. évi törvény hatálybalépéséig voltak hatályban. A Kamarai Választottbírói részére biztosított végső *Kompetenz-Kompetenz* már az 1952. évi 22. törvényerejű rendelet (Ppé.) 20. § (1) bek.-ben megjelenik.

45 Ld. 604/B/1990. AB határozat és 1282/B/1993. AB határozat.

46 Választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény.

47 A Modelltörvény 8. cikkének a régi Vbt. 8. §-a, illetve az új Vbt. 9. §-a felel meg, míg a Modelltörvény 16. cikkének a régi Vbt. 24. §-a, illetve az új Vbt. 17. §-a.

48 A régi Vbt. 25. § (1) bek. szerinti döntés elleni jogorvoslat tárgyában hozott döntés ellen a régi Vbt. 53. § (1) bek. szerint további állami vagy rendkívüli jogorvoslat nem volt előterjeszhető.

49 Ld. a BH 2007.193. szám alatti eseti döntést.

50 Új Vbt. 7. § (4) bek.

51 BH 2001.131, EBH 2003.875. szám alatt közzétett eseti döntések.

vesebb mint két évtized alatt a fogyasztói szerződésekből eredő jogviták inarbitrábilitásához vezetett el.⁵²

A másik hasonló jelenség a 2010-es évek elejétől ítélőtáblai szinten kezd kialakulni. Ez alapján a bíróságok betarthatatlannak minősítik az olyan választottbírói megállapodásokat, ahol az azt megkötő felek egyike időközben felszámolás alá kerül. Jól jelzi, hogy a választottbírói megállapodás betarthatatlansága csúszós lejtőre került, hogy az első ilyen tartalmú döntés még utal rá, hogy a betarthatatlanság kérdését egyedileg kell vizsgálni,⁵³ addig az azt követő döntések már automatizmusként betarthatatlannak minősítik a felszámolás alá került fél által kötött választottbírói megállapodást.⁵⁴ Így tanúi lehetünk egy második – megdönthetetlennek tűnő vélelem – kialakulásának, mely szerint a felszámolás alá került szervezet által kötött választottbírói megállapodás betarthatatlan.

Érdeemes megfigyelni a párhuzamot, hogy a hazai állami bíróságok a fenti ügyekben – különösen a második esetben – a francia bírói gyakorlatból ismert *prima facie* típusú vizsgálatot folytatják le, csak éppen ellentétes előjellel: nem azt vizsgálják, hogy első ránézésre van-e a felek között érvényes választottbírói megállapodás, hanem azt, hogy első ránézésre van-e bármilyen ok, mely azt érvényteleníti vagy betarthatatlanná teszi. Ezen „fordított előjelű” *prima facie* vizsgálat eredménye a *Kompetenz-Kompetenz negatív oldalának* erőzítője, melynek következménye a választottbírói megállapodások elértéktelenedése. A választottbíráskodás ugyanis alapvetően az üzleti élet hatékony vitarendezési módja, melyben egy üzleti partner felszámolás alá kerülése mindennapos jelenség, és arra akár egy gazdálkodó szervezet saját döntése alapján is sor kerülhet. A jelenlegi hazai megközelítés árt a választottbíráskodásnak, hiszen melyik fél kötne olyan vitarendezési megállapodást, amelynek kikényszeríthetősége azonnal megszűnik egy olyan jellemző – és a másik fél által egyoldalúan is előidézhető – gazdasági

helyzetben, mint az egyik fél felszámolási eljárás alá kerülése? Továbbá az a kérdés is felmerül, hogy a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalát erodáló fenti bírói gyakorlat mennyiben alkalmas az új Vbt. által kítűzött azon cél elérésére, hogy a választottbíráskodás a polgári per valós alternatívája legyen.

2.3. Hatásköri vita korai, végleges lezárásának lehetősége

A választottbírói hatásköri vita korai, végleges lezárását az jelenti, hogy e (rész)kérdésben minél hamarabb jogerős döntés születik. A fentiekben már említettük, hogy választottbírói eljárás körben a régi Vbt. „csonka” jogorvoslati rendszere ezt nem támogatta, az új Vbt.-nek pedig még nincs kialakult bírói gyakorlata. Mivel azonban nem kizárt, hogy a választottbírói eljárás megindulása után, vagy még azelőtt ugyanazon tárgyban állami bíróság előtt is pert indítanak, mely utóbbi eljárás ily módon „versenyhelyzetben” lesz a választottbírói eljárással, érdemes megvizsgálni, hogy jelenlegi jogszabályi környezet és a joggyakorlat mennyire támogatja ugyanezt a célt. Ami a jogszabályi környezetet illeti, kijelenthetjük, hogy rendelkezésre állnak azok az anyagi és eljárásjogi eszközök, melyek a választottbírói hatásköri vita korai, végleges állami bíróság előtti eldöntését lehetővé teszik, hiszen megállapítási kereset előterjeszthető, sőt a fél a szerződés érvénytelenségének megállapítását anélkül is kérheti, hogy az érvénytelen jogkövetkezményeinek alkalmazását kéri, végül a per egyes elkülöníthető kérdéseiben részítélet hozható.⁵⁵

Ennek ellenére van olyan ítélőtáblai döntés, mely arról tanúskodik: az állami bíróság nem feltétlenül ismeri fel, hogy a választottbírói hatásköri vita korai, végleges eldöntésével a jogbizonytalanság ideje lerövidíthető és ezzel jelentős erőforrások megkímélhetők.⁵⁶ Az említett ügy felperese egy választottbírói klauzulát tartalmazó kölcsönszerződés adósaként indított az állami bíróság előtt polgári pert, elsődleges kereseti kérelme a választottbírói kikötés érvénytelenségének megállapítására, másodlagos kérelme a kölcsönszerződés semmisségének megállapítására irányult. Annak ellenére, hogy az elsőfokú bíróság részítéletével megállapította a választottbírói kikötés érvénytelenségét, a másodfokon eljáró ítélőtábla a választottbírói megállapodás érvényességével kapcsolatos vitát olyan „eljárásjogi vitának” minősítette, melynek tárgyában – álláspontja szerint – nincs lehetőség ítéleti döntés meghozatalára.

55 Pp. 172. § (3) bek. és Ptk 6:108. § (2) bek.; Pp. 341. § (2) bek.

56 ÍH 2015.26. szám alatt közzétett eseti döntés, mely a Fővárosi Törvényszék választottbírói szerződés érvénytelenségét megállapító részítéletét hatályon kívül helyezte. Fővárosi Ítéletábla 5.Pf.21.478/2013/3.

52 A 3/2013. számú PJE határozat fogyasztói szerződésben tisztességtelennek nyilvánította az általános szerződési feltételen, vagy egyedileg meg nem tárgyalt feltételen alapuló választottbírói kikötést. Az ezt követően hatályba lépő Ptk. a fogyasztói szerződésben a választottbírói kikötés semmisségét deklarálta [Ptk. 6:103. § (3) bek.; 6:104. § (1) bek. i) pont]. Majd a folyamat beteljesedéseként az új Vbt. objektív arbitrábilítási tilalmat állított fel fogyasztói szerződésből eredő jogvitákra [Vbt. 2. § (3) bek.].

53 EBD 2014.11.4.G szám alatti eseti döntés. A döntés és a betarthatatlanság kérdésének részletes elemzésére ld. Boronkay Miklós és Okányi Zsolt tanulmányait. BORONKAY MIKLÓS: *A fizetésképtelenség hatása a választottbírói szerződésre*. In: *A Kereskedelmi Választottbírói Évkönyve 2018*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2019. 222–239.; OKÁNYI ZSOLT: *Fizetésképtelen társaságok a választottbírói eljárásban: a választottbírói kikötés betar(ta)tása és a törvényes bíróhoz való jog*. In: *A Kereskedelmi Választottbírói Évkönyve 2018*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2019. 239–251.

54 Pécsi Ítéletábla Gf.40.041/2014/11. számú határozata, Fővárosi Törvényszék G.42.087/2016/31. számú határozata, Debreceni Törvényszék G.40.169/2015/42. számú határozata. Az automatizmus problémáját emeli ki OKÁNYI: i. m. 242.

Tanulmány

Nem vitatva, hogy az adott eset valamennyi részletét jól ismerő másodfokú bíróság feltehetően megalapozottan tud dönteni arról, hogy az ügyben egy részítélet mennyire szolgálja az eljárás hatékony befejezését, mégis egy ilyen általános, az adott jogvita kereteit meghaladó tilalom felállítása nem indokolt. Egyrészt a fenti megközelítés dogmatikai alapon is erősen vitatható, hiszen ez az érvelés a választottbírói megállapodás egyoldalú, pusztán „processzuális felfogásán” alapul, melyet már az 1911. évi Plósz-féle Polgári Perrendtartás, illetve a II. világháború előtti jogirodalom is meghaladott, lényegében vegyes, anyagi és eljárásjogi természetűnek tekintve a választottbírói szerződést.⁵⁷ Ugyanakkor a kizárólag „processzuális felfogás” gyakorlati hatása még súlyosabb: kizárja annak az elvi lehetőségét, hogy az állami bíróság előtt folyó választottbírói hatásköri vitában a végleges döntés a vitarendezés korai szakaszában, a teljes bizonyítási eljárás lefolytatását megelőzően megszülessen.⁵⁸

V.

A hazai gyakorlat nemzetközi kontextusban - javaslatok

1. A jogösszehasonlítás alapján megállapítható, hogy a választottbíráskodás területén vezető szerepet betöltő jogrendszerek bizonyos kérdésben megosztottak, azonban vannak olyan területek, ahol egyértelműek a nemzetközi trendek.

Így ami a *Kompetenz-Kompetenz pozitív* oldalát és ezen belül pozitív választottbírói *hatásköri döntés súlyát* illeti, ebben a kérdésben gyakorlatilag a vizsgált jogrendszerek *azonos* álláspontot foglalnak el. A fenti országokban a választottbírói pozitív hatásköri döntése elleni jogorvoslat elmulasztása kizárja, hogy a felek – új körülmények felmerülése hiányában – a hatásköri vitában hozott döntést utólag vitathassák. A jogorvoslat elmulasztásának *prekluzív* hatása mindenképpen a választottbírói hatásköri döntés véglegességét, így a jogbiztonságot

erősíti. Emellett időt és költséget takarít meg mind a felek, mind a jogrendszer többi szereplője részére, így az nemcsak a választottbíráskodás hatékonyságát szolgálja, hanem tehermentesíti az állami bírósági rendszert is.

Sajnos a régi Vbt. „csonka jogorvoslati rendszere” miatt kényszerpályán mozgó hazai bírói gyakorlat a fenti nemzetközi trendtől *eltérő útra tévedt*, így a jelenlegi gyakorlat lehetővé teszi, hogy a pozitív választottbírói hatásköri döntés ellenére a felek bármelyike utóbb ismét „felmelegítse” a választottbírói hatásköri vitát. A jelen cikk szerzőjének álláspontja szerint az új Vbt. „csonka” jogorvoslati rendszert kiteljesítő rendelkezését – történeti, illetve rendszertani kontextusban – úgy kell értelmezni, hogy az a jogorvoslattal nem támadott pozitív választottbírói hatásköri döntést *prekluzív hatással* ruházza fel. Remélhetőleg az új Vbt. értelmezése során a hazai bírói gyakorlat a fentivel azonos következtetésre fog jutni.

2. A *Kompetenz-Kompetenz negatív* oldala kapcsán nemzetközi szinten jellemző a *megosztottság*. Franciaország „abszolút elsőbbséget” ad a választottbíráknak, hogy saját hatáskörükről döntsenek, mely kétségtelenül alkalmas az alperesi „időhúzó taktikák” visszaszorítására, és mindenek költséget a felek viselik. Svájc közel áll a francia felfogáshoz, amennyiben a választottbíráskodás helye belföldön van.

Ezzel szemben Németország és Anglia a választottbírói hatáskör vonatkozásában teljes terjedelmű, *de novo* előzetes állami bírói kontrollt engednek. A hazai gyakorlat „fordított előjelű” *prima facie* vizsgálata ezekhez képest mindenképpen rossz értelemben vett magyarság. Ha már a jogalkotó a Modelltörvény átvételével automatikusan mérsékelt hatást adott a *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalának, teret engedve annak, hogy az eljárás bármely szakaszában sor kerüljön a bírói kontrollra, ez utóbbinak egyrészt nem sommás, *prima facie* jellegűnek, hanem teljes körűnek kellene lennie, másrészt megfelelő előjellel kellene lefolytatni.

Itt érdemes megjegyezni, hogy az *Európai Egyezmény* azon szabályából, amely csak „alapos ok” fennállása esetén teszi lehetővé a választottbírói hatásköri vita állami bíróság általi eldöntését, nyilvánvalóan egy *teljes körű* bírói vizsgálat követelménye vezethető le. Ennek szellemében az lenne a helyes megközelítés, hogy amennyiben az állami bíró bármely olyan jelet érzékelne, mely a választottbírói megállapodás érvénytelenségét okozhatja, érdemben kellene megvizsgálni a *teljes tényállást*, a *favor arbitri* elv mentén, és nem vélelmek kialakításával automatikusan a választottbírói megállapodás érvénytelenségére következtetni.

3. Ami a *Kompetenz-Kompetenz két oldalának egyensúlyát* jelenti, megállapítható, hogy a francia rendszer ezt nem kezeli prioritásként, hiszen az előzetes állami bírói kontroll „*prima facie*” jellege azt eredményezheti, hogy egy érvényes választottbírói megállapodást soha nem kötő félnek – időt és költséget nem kímélve – mindvégig

57 Ld. FABINYI: i. m. 38. A szerző idézi a Plósz-féle Pp. miniszteri indoklását: „a választott-bírói iránti szerződésről némely magánjogi törvény is rendelkezik. Valóban a választott-bírói szerződés nemcsak peres eljárási, hanem anyagi jogi rendelkezést is követel. Minthogy azonban a processualis elemek túlnyomóak és az egységes szabályozás célszerű, [...] ennél fogva a Pp. a választott-bírói intézményét egészében szabályozza.” Emellett a II. világháború előtti jogirodalom választottbíráskodással foglalkozó két kiemelkedő hazai szerzője, Fabinyi Tihamér és Újlaki Géza is vegyes természetűnek tekintette a választottbírói szerződést, melyben az eljárási elemek vannak túlsúlyban. FABINYI: i. m. 47. ÚJLAKI GÉZA: *A választottbíráskodás kézikönyve*. Budapest, Dick Manó Kiadása 1927. 9–10.

58 Jóllehet a Pp. 341. § (2) bek. alapján a részítélet meghozatalát követően hatályon kívül helyezhető a beszámításra, illetve viszontkeresetre vonatkozó tárgyalásra tekintettel, ennek ellenére hatékony eszköze lehet a választottbírói hatásköri vita korai végleges eldöntésének, amennyiben az eljáró bíró a részítélet tárgyát képező kérdéseket az adott ügyben előterjesztett felperesi, illetve alperesi kérelmekre tekintettel megfelelően határozza meg.

részt kell vennie a választottbírói eljárásban, amit az utólagos *de novo* bírói kontroll *ex tunc* hatállyal érvényteleníthet. Svájc közel áll a francia felfogáshoz, amennyiben a választottbíráskodás helye belföldön van. Az viszont tény, hogy a fenti jogrendszerekben ezeket a kockázatokot döntően a feleknek kell viselniük, így a társadalmi költségviselés nem jelentős. Ezzel szemben Németország és Anglia a választottbírói hatáskör vonatkozásában teljes terjedelmű, *de novo* előzetes állami bírói kontrollt engednek, ugyanakkor különböző kiegészítő szabályokkal támogatják a választottbírói hatásköri vita mielőbbi eldöntését. Így végső soron a *de novo* előzetes bírói kontrollban költségviselői nem csak a felek, hanem az egész társadalom, de a túl nagy összköltség kockázatát a kiegészítő szabályok megfelelően enyhítik, így megvan az esély, hogy rövid idő alatt, kevés ráfordítással véget érjen a jogbizonytalanság.

Magyarországon ugyanakkor kialakulóban van egy olyan joggyakorlat, melynek sikerül a fent említett két nemzetközi irány *hátrányos vonásait ötvöznie*: egyrészt a jogbizonytalanságot, másrészt a magas magán- és társadalmi költséget. A pozitív választottbírói hatásköri döntés *prekluzív* hatásának hiánya ugyanis magában rejti azt a bizonytalanságot, hogy a választottbírói ítélet meghozatala után, az érvénytelenítési per során merül fel újra a hatáskör kérdése. A *Kompetenz-Kompetenz* negatív oldalának eróziója emellett nagy mennyiségben terelhet állami bíróságok elé olyan ügyeket, ahol választottbíráskodást kötöttek ki a felek. E párhuzamos eljárásokban azonban a választottbírói szerződés érvénytelenségére irányuló megállapítási kereset elvi kizártságát valló „processzuális felfogás” megduplázhatja ezt a bizonytalanságot, hiszen a választottbírói hatásköri vita emiatt csak a jogvita érdemi lefolytatását követően dőlhet el, több év pereskedés után. Így egymással párhuzamosan futó választottbírói és állami bíróság előtti eljárások teljes körű lefolytatását követően derülhet ki véglegesen azon előkérdésre adott válasz, hogy kinek van hatásköre döntést hozni. Mindez a magán- és a társadalmi források egyidejű, hosszabb ideig tartó igénybevételét jelenti egy

olyan kérdésben, mely a vitarendezésben érdekelt felek szempontjából sem érdemi jellegű. A jogbizonytalanság árát pedig végül a választottbíráskodás fizeti meg, melytől a racionális gazdasági szereplők elfordulhatnak.

VI. Záró gondolatok

A Modelltvény átültetése óta eltelt időben, hazánkban a *Kompetenz-Kompetenz* doktrína *eróziója* zajlik összetársadalmi költségviselés mellett. A költségviselés csökkentésének egyik lehetséges módja a választottbíráskodás marginalizálása a gazdasági szereplők között, hiszen kevesebb választottbíráskodási kikötés esetén kevesebb választottbírói hatásköri vita várható. Jelen tanulmány írója reméli, hogy ez nem célja sem a jogalkotásnak, sem a jogalkalmazásnak, különös tekintettel arra, hogy az új Vbt. a választottbíráskodást a peres eljárás valós alternatívájának tekinti.

Az összetársadalmi költség csökkentésének másik, a jelen tanulmány írója által javasolt módja az, hogy a *Kompetenz-Kompetenz* elv a *favor arbitri* jegyében a helyére kerül a hazai jogalkalmazásban úgy, hogy az elv *pozitív és negatív oldala egyensúlyban működik*, biztosítva a választottbírói hatásköri viták korai, végleges eldöntését. A *Kompetenz-Kompetenz* elv pozitív oldala kapcsán reményt keltő az új Vbt. által a pozitív választottbírói hatásköri döntés vonatkozásában bevezetett *teljes jogorvoslati rendszer*, mellyel a jogalkalmazás a súlytalanságból ismét a gravitációs erőterbe helyezheti a választottbírói saját hatásköréről hozott döntését. Ezzel párhuzamosan sürgető lenne a „fordított előjelű” *prima facie* vizsgálatot lefolytató gyakorlat, valamint a választottbírói hatásköri viták korai eldöntését akadályozó tisztán „processzuális felfogás” *felülvizsgálata*, annak elkerülése érdekében, hogy összetársadalmi költségviseléssel tartunk fenn jogbizonytalanságot úgy, hogy annak árát végül a választottbíráskodás mint alternatív vitarendezési mód fizeti meg.

Antal Tamás habil. egyetemi docens, Szegedi Tudományegyetem (Szeged)

Szilágyi Dezső politikatani előadásai a budapesti egyetemen (1874–1889)

I. Bevezetés

A dualizmus korának kiemelkedő magyar *közjogászai* között Szilágyi Dezső neve jobbára, mint igazságügyi miniszteré vagy országgyűlési debatteré szerepel, azaz jogászipolitikusként tekint reá az utókor. A szakmai életrajzai rendszerint mintegy mellékesen említik, hogy a budapesti egyetem jog- és államtudományi karán oktatott is – közjogot és büntetőjogot. Mivel tankönyvet nem publikált, ezért a katedráról hirdetett nézetei nem válhattak széles körben ismertté, legalábbis erről győződhetünk meg a korábbi s az újabb tudománytörténeti szakirodalmakból egyaránt, amelyek az egyetemi tanári tevékenységét vagy nem is említik,¹ vagy csupán sommázzák azt² mélyebb részletekbe bocsátkozás nélkül.

Ezt a hiányt pótolandó, több, a miniszteri munkásságát bemutató publikáció után egy kötetben közzétettük a büntetőjogi és a különböző politikatani előadásainak *rekonstrukcióját* 2016-ban,³ miután a kora szokásainak megfelelően, tankönyv hiányában némely hallgatói – esetünkben Klein Dávid és Takács Zoltán neve ismert – a saját kézzel írott *jegyzeteikből* készítettek maguknak s a tár-

saiknak tansegédleteket Szilágyi hozzájárulásával. (Hasonló volt a gyakorlat a kolozsvári tudományegyetemen is.⁴) Ezek, bár nem teljesen pontosak, nagyban segítenek megismerni az előadó szavait, gondolatmenetét és tudományos ideáit. A jegyzeteket litográfiai eljárással sokszorosították a néha nehezen olvasható kéziratos forma megőrzése mellett. Autentikus forrás híján ezeket kellett felhasználnunk, hogy az előadásokat tanulmányozni tudjunk, így azokat szöveghűen, magyarázatokkal kiegészítve közzeltük.

E helyütt a *politikatani* előadásairól mutatunk be egy rövid összefoglalást,⁵ tisztelgésül előtte a születésének száznyolcvanadik évfordulója alkalmából.

II. Szilágyi Dezső a katedrán

1. A budapesti *alma mater*be – ahol 1865-ben szerzett jogtudományi tudori minősítést⁶ – 1874. augusztus 3-án tért vissza: az egykori érdemes joghallgatóból immár a politikatudományok nyilvános, rendes egyetemi tanára lett. A kinevezése nem volt éppen szokványos: még 1873-ban hirdetett a közoktatásügyi miniszter tanári pályázatot az *alkotmányi és közigazgatási politika tanszékre*. Számosan pályáztak: többek között Concha Győző, Horn Ede, Korbuly Imre és Pisztorý Mór is; a kar leginkább

1 LŐRINCZ LAJOS – NAGY ENDRE – SZAMEL LAJOS: *A közigazgatás kutatásának tudományos irányzatai*. Budapest, 1976.; BIHARI OTTÓ: *Államjog (Alkotmányjog)*. Budapest, 1984. 39–41.; SZABÓ IMRE: *A burzsoá állam- és jogbölcselet Magyarországon*. Budapest, 1980.

2 KOI GYULA: *A közigazgatás-tudományi nézetek fejlődése. Külföldi hatások a magyar közigazgatási jog és a közigazgatástan művelésében a kamaralisztika időszakától a Magyar-iskola koráig*. Budapest, 2014. 210–211.; ARCZT ILONA: *A „Politikai tudományok” oktatása a budapesti egyetem (ELTE) Jogi Karán és elődintézményeiben*. Rejtjel politológia könyvek 22. Budapest, 2004. 107–111.; PACZOLAY PÉTER: *Az állambölcselet oktatása a Jogi Karon*. In: *A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferencia-előadások, kerekasztal-beszélgetések*. Szerk.: TAKÁCS PÉTER. Budapest, 2003. 40–49., ide különösen: 45–46.

3 ANTAL TAMÁS: *Szilágyi Dezső és műve*. Jogtörténeti Tár 4. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2016.

4 VAJDA TAMÁS: *Egyetemi órai jegyzetek a kolozsvári Akadémiai Könyvtárban (1872–1919)*. In: *Universitas – historia. Tanulmányok a 70 éves Szögi László tiszteletére*. Szerk.: DRASKÓCZY ISTVÁN – VARGA JÚLIA – ZSIDI VILMOS. Budapest, 2018. 459–473.

5 ANTAL: i. m. 231–542.

6 Tétélek a jog- és államtudományokból, melyeket a Magyar Kir. Tudomány-Egyetemen kiállott szigorlatok után, a jogtudori fokozat elnyerése végett a tekintetes Jogi Kar jóváhagyásával nyilvános vitatkozás alá bocsát Szilágyi Dezső, h. köz- és váltó-ügyvéd. Pest, 1865. [Országos Széchényi Könyvtár, Kny. C.2.143.]

Horn törekvését támogatta.⁷ Mindezek ellenére az uralkodó, Ferenc József a szakminiszter, Trefort Ágoston 1874. július 26-i előterjesztésére Szilágyit nevezte ki, miután az ún. kodifikációs bizottság (kormánybizottság) – az ő tulajdonképpeni munkahelye – megszűnt. A magyar kultuszminisztérium dualizmuskori levéltára mára nagyrészt megsemmisülvén, az erről szóló legfelsőbb elhatározás a bécsi *Kabinettsarchiv*-ban őrzött néhány dokumentumból ismerhető meg eredetiben, mely így rendelkezett: „Vallás és Közoktatásügyi magyar ministerem előterjesztésére Szilágyi Dezső ministeri tanácsost, eddigi államszolgálati éveinek beszámítása mellett a budapesti tudományegyetemhez a politikai tudományok előadására a szabályszerű illetményekkel rendes tanárrá kinevezem (F. J.).” A javaslat előterjesztője nem egyszerűen szükségesnek, hanem elengedhetetlennek tartotta egy második professzor kinevezését a politika tanszékre, mert csupán egy oktató volt, aki ezt a tudományt akkor képviselte a karon, Kerkapoly Károly, s mindez nem volt elegendő a tárgy oktatásához. Szilágyi személyében találta meg a legalkalmasabb szakembert, aki nemcsak elméleti szempontból volt tökéletesen felkészültnek tekinthető, nemcsak mint tisztviselő bizonyította rátermettségét, hanem mint országgyűlési képviselő is. Ez utóbbit a miniszter különösen fontosnak tartotta: nagyobb jelentőségűnek, mint az egyébként megkérdőjelezhetetlen szaktudását. „Szilágyi személyében egy [olyan] szakembert nyernénk meg a tanszék számára, aki nemcsak elméleti képességeivel, hanem a politikatudomány gyakorlatában szerzett tapasztalataival is kiemelkedik” – érvelt mellette Trefort.⁸

Mivel rendszerint a professzorok több főkéllégiumot oktattak párhuzamosan, még az év októberében a büntetőjog előadásával szintén megbízta a király Szilágyit annak *jogosított tanáraként*.⁹ A jogászképzésben egyéb funkciókat is ellátott: a II. alapvizsgálati bizottság, továbbá az államtudományi, valamint a jogtudományi államvizsgálati bizottságok állandó tagja, az egyetemi tanács tagja, illetve a LXXX. tanévben, 1879/80-ban a jogi kar dékánja, a következőben prodékánja volt.¹⁰ Ellenben nincs adatunk arra nézve, hogy mikor habilitált. Egyetemi tanári státuszát a miniszterre kinevezésével végleg feladta, bár a kar az életének utolsó évében a visszahívását tervezte a közjog korszerű oktatása végett.

Az 1874 és 1889 közötti egyetemi tanrendek tanúsága szerint az első félévben *Politika* címmel összehasonlító alkotmányjogot s alkotmányi politikátant,¹¹ valamint *Büntetőjog* megjelöléssel anyagi büntetőjogot adott elő csütörtök és vasárnap kivételével naponként nyolc és tíz óra között, egy-egy órában, tehát mindkét stúdiumból ötórányi előadása volt hetente. A második félévben ugyancsak *Politika* címmel a kormányzati politikáról és az összehasonlító közigazgatási jogról,¹² továbbá *Büntetőjog* elnevezés alatt a különös részi büntetőjogról és a bűnvádi eljárás alapvonalairól tartott előadásokat Szilágyi hasonló óra- és időbeosztással.¹³ Feltehetően azért éppen reggelente, mert az országgyűlés képviselőházának ülései rendszerint tizenegykor vagy azután kezdődtek. Egyéb kurzusokat is hirdetett az ellenzékbe vonulása előtt: 1876 és 1878 között, amelyeket ma fakultatív kollégiumoknak neveznénk.

2. A vizsgált korszakban a politikatan két közjogtudományi területet foglalt magában: mai kifejezésekkel élve az *alkotmányjogot* és a *közigazgatási jogot*, tehát lényegében a közjogi stúdiumot jelentette az egyetemi oktatásban. A politikatan még egy összefoglaló tantárgynak mutatkozott, miközben a tudományban a tételes államjog és a közigazgatástan már elkülönült egymástól. Éppen Szilágyi Dezső egyetemi munkássága idején élte változását e két tudományterület: a meghatározó német irányzat – Rudolf Gneist és Robert von Mohl után – Lorenz von Stein (1815–1890) közigazgatástanához kötődött, aki az 1865 és 1868 között hét kötetben kiadott *Verwaltungslehre* című művével¹⁴ mintegy megalapozta a közigazgatási jog autonómiáját, elválasztását az alkotmányjogtól, s az ő metódusát a magyar tudományosság évtizedekkel később, még a 19–20. század fordulóján is követte. Emblemikus példája Concha Győző *Politikatana*, melyben az említett szemléletet véve alapul értekezett a szerző először az alkotmánytanról: a szoros értelemben vett államjogról vagy „országásatról” s annak idealisztikus elméle-

11 „Dr. Szilágyi Dezső tanár úr előadásai nyomán” [1879]. [Litografált kézirat, Országos Széchényi Könyvtár, 403.663. raktári szám, 37 ív, 288.]

12 „Tekintetes Dr. Szilágyi Dezső tanár úr előadásai nyomán. Jelen jegyzetek XXIII–XXVI. íve [177–201.] Nagyságos Dr. Szilágyi Dezső tanár úrnak 1879/80. tanévben tartott előadásai nyomán F. L. joghallgató úr által kiadott jegyzetekből, ennek beleegyezésével van átvéve. A többi ívekben előforduló bármi nemű hibákért, miután azok egyedül s kizárólag alulírottak, mint e jegyzetek kiadójának tulajdoníthatók, s így tulajdonítandók is, szíves elnézést kér Klein [Klem?] Dávid.” [Litografált kézirat, Országos Széchényi Könyvtár, 403.663. raktári szám, 26 ív, 208.]

13 A *Budapesti M. Kir. Tudomány-Egyetem tanrende*. 1874–1888. (V–IX. tanév, LXXX–LXXXIX. tanév; az 1. és a 2. félévek külön füzetekben) Budapest, 1875–1889. 6., kivéve 1882/83-ból az 1. félév: 5–6.

14 LORENZ VON STEIN: *Verwaltungslehre*, I–VI. Bde. Stuttgart, 1865–1884. és Uő: *Handbuch der Verwaltungslehre und des Verwaltungsrechts*. Stuttgart, 1870.; KOI GYULA: *Lorenz von Stein Verwaltungslehre című fő művének helye a közigazgatás-tudományban*. In: *A világ mi magunk vagyunk... Liber Amicorum Imre Vörös. Szerk.: FEKETE BALÁZS – KREISZ BRIGITTA*. Budapest, 2014. 274–288.

7 ECKHART FERENC: *A Jog- és Államtudományi Kar története 1667–1935*. A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története, 2. Budapest, 1936. 533–534.

8 Österreichisches Staatsarchiv; Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Kabinettsarchiv. Vorträge No. 3278/1874. (A szerző ezúton is köszönetét fejezi ki dr. Ámán Ildikónak az iratok rendelkezésre bocsátásáért, valamint dr. Schiffner Imolának a fordításukban nyújtott segítségért.)

9 Uo. Vorträge No. 4170/1874.

10 A *Budapesti Kir. Magyar Tudomány-egyetem almanachja*. 1879. – LXXX. évről. Budapest, 1880. 8., Ugyanaz az 1880. – LXXXI. évről. Budapest, 1881. 8.

Szemle

teiről, majd pedig a közigazgatástanról.¹⁵ Az utóbbi nemcsak a tételes közigazgatási jogot, hanem a közigazgatási államfunkció nem jogi természetű egyes komponenseit is magában foglalta, a 18. század végi porosz rendszeti igazgatás hagyományait követve.

Az új rendszeren igénye ugyanakkor már az 1880-as években megjelent: Korbuly Imre mindezekkel szemben a Magyarország államrendszerét taglaló tankönyve újabb kiadásában mintegy saját paradigmaváltását így fogalmazta meg: „ha, amint egyedül helyes, az állam szerves fogalmát, miként azt a hírneves Stein is kifejti, tartjuk szem előtt: akkor az államjog rendszerében annak alkotmány- és közigazgatási jogra való felosztását alapul elfogadni, az állami hatalom és gyakorlási módjainak ismeretében az eddigi értelemben vett királyi felségjogok már elavult tanából kiindulni nem lehet.”¹⁶ Ebben az értelemben a közigazgatás szervezete már egy *sui generis* alrendszer az állam közbizalmi intézményei között azzal, hogy mint az egyik legfontosabb, önálló, az alkotmányjogtól mindjobban elkülönülő szegmens volt az elméletben és a gyakorlatban egyaránt.

A magyar közjogi oktatásnak, különösen az alkotmánytanak azonban létezett egy olyan sajátossága, ami szükségképpen eltért a nyugat-európai unitárius államo-kétől: ez az Osztrák Császársággal (az örökös és az egyéb tartományokkal) való államkapcsolat, a *reálunió* jelensége, amely mind szuverenitási, mind államjogi szempontból kihatott a hazai fejlődésre. Ennek két korszaka volt történelmileg: az 1723. évi *Pragmatica Sanctio*val kezdődő csaknem másfél évszázad, majd pedig az 1867. évi XII. tc.-n is nyugvó modern periódus, amely felosztáson mintegy átíveltek az 1848. évi áprilisi törvények parlamentarizmust hozó közjogi vívmányai. Mint Deák Ferenc és Wenzel Lustkandl egykori vitája bizonyította: nem volt könnyű a szemléletek normatív összeegyeztetése e háromoldalú viszonyban, beleértve harmadikként az uralkodó jogállását is.¹⁷

3. Szilágyi Dezső közigazgatási jogi előadásai a *kormányzati tevékenységről* szóltak: a központi kormányzat, a területi és helyi önkormányzás, a köztisztviselői szolgálat, valamint a közigazgatási bíráskodás intézményeit állította a vizsgálódásai középpontjába. Felmerül a kérdés: míg a büntetőjognak vagy a magánjognak létezett dogmatikus belső rendje, addig hazánkban lehetett-e egyáltalán közigazgatási jogtudományról beszélni a Magyar-iskola

előtt? Az ortodox szemlélet erre nemmel felelt.¹⁸ Szilágyi előadásából azonban egyértelműen kiderül, hogy ez téves nézet volt. A pozitivisták alapokon álló közigazgatási jog – legalábbis az ő tolmácsolásában – nemcsak a hatályos jogszabályok kompilációját és elemzését jelentette, mint például Csiky Kálmánnál,¹⁹ hanem a *nemzetközi összehasonlító jogi komparatiztikát*: az angol, a francia és a németországi modellek hatékony egybevetését. E motívum vezette konzekvensen a kortárs nyugat- és közép-európai megoldások értő elemzését végezve el, bár önálló elméleti rendszert nem, csak egyfajta kritikai, logikai, leginkább utilitarista szempontrendszert dolgozott ki – ebben azonban különösen virtuóz volt.

A közigazgatási tevékenység az ő felfogásában két fő részre: a kormány által végzettre és az önkormányzatok által megvalósított tagolódott. Az általa képviselt álláspont szerint a legideálisabb kormányforma a *parlamentáris monarchia* volt, lehetőleg annak az angliai értelmében. A köztársasági államformában kibontakozó kormányzati tevékenységet ennél kevesebbre tartotta: a monarchiákban megnyilvánuló közjogi és politikai állandóságot nagyra értékelte szemben a republikánus rendszerek állandóan változó politikai tartalmával. Különösen, ha Franciaország 1789 óta eltelt száz évének kaotikus viszonyait tekintette.

Szilágyi Angliából hazatérve (1870) nemcsak az esküdtszék iránti vonzalmának adott hangot, hanem az *angol területi közigazgatást* is csodálattal szemlélte annak a kontinentális megoldásoktól eltérő szellemisége miatt. Mivel az abszolutizmus ott szűnt meg legelőbb, így a 19. századra kialakult a valódi önkormányzat, amely nem az állami akaratot közvetítette a lokális szintre, hanem tényleges autonómiát valósított meg abból kiindulva, hogy az önkormányzás joga magától a Parlamenttől eredő jogsultság volt, amit a központi, felelős kormánynak (kabinetnek) is tiszteletben kellett tartania. Ennek legkiemelkedőbb jellemzője a *békebírák* (*justices of the peace*) szervei és a különféle *testületek* (*boards*) működése volt,²⁰ amelyek közül az előbbieket királyi köztisztviselők, az utóbbiak azonban helyi alapon szerveződött organumok voltak, és a kettő ellensúlya jól működött. Az angol közigazgatásban még a 19. század derekán is feltűnően sok volt a nem fizetett hivatalnok, akik igazgatási tevékenység-

15 CONCHA GYÖZÖ: *Politika*. Első kötet: *Alkotmánytan*. Budapest, 1894, 1907.; CONCHA GYÖZÖ: *Politika*. Második kötet: *Közigazgatástan*. Budapest, 1905.; KOI (2014): i. m. 211–251.

16 KORBULY IMRE: *Magyarország közbizalma, illetőleg a magyar államjog rendszere*. Sajtó alá rendezte Fésüs György. Budapest, 1884. 36.

17 DEÁK FERENCZ: *Adalék a magyar közbizalomhoz. Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: 'Das ungarisch-österreichische Staatsrecht' a magyar közbizalom történelmének szempontjából*. Pest, 1865.

18 LŐRINCZ-NAGY-SZAMEL 1976, 381–389. Ezzel szemben ld. pl.: KOI (2014): i. m. 121–251.; JAKAB ANDRÁS: *A közigazgatási jogtudomány és oktatása Magyarországon*. Új Magyar Közigazgatás, 2010. 9–10. sz. 31–44., különösen: 32–33.; STIPTA ISTVÁN: *A magyar jogtörténet-tudomány kétszáz éve*. = A Pólay Elemér Alapítvány könyvtára 57. Szeged, 2015. 134–138.

19 CSIKY KÁLMÁN: *A magyar állam közigazgatási joga*. Budapest, 1888.

20 F. W. MAITLAND: *The Constitutional History of England: A Course of Lectures*. Cambridge, 1908. 493–501.; STIPTA ISTVÁN: *A 19. századi angol közigazgatási jogvédelem és a magyar közigazgatási bíráskodás*. In: Emlékkönyv Dr. Ruzsoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára. Szerk.: BALOGH ELEMÉR – HOMOKI-NAGY MÁRIA. = Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. LXXIII. Szeged, 2010. 793–810., különösen: 797–801.

get láttak ugyan el, de ezt társadalmi állásuknál fogva tették, tehát nem függtek egzisztenciálisan sem a koronától, sem a kormánytól (kabinettől).

Míg a francia területi intézményrendszer végletekig racionalizált lett – a *departement*-ok, kerületek, kantonok s a municípiumok struktúrája a prefektúrák létrehozásán kívül érdemben nem sokat változott az 1791. évi alkotmány után²¹ –, a porosz pedig tradicionálisan mereven szerveződött a provinciák, kerületek (*Kreis*) és járások (*Amtsbezirk*) formájában,²² addig az angol modellt egyfajta rugalmasság, de nehéz átláthatóság jellemezte. Ha hozzátesszük a települések különös kettős szervezetét: a plébánia községenkénti (*parishes*) egyházgondnokokat (*churchwardens*), szegényügyi felügyelőket (*overseers of the poor*) és közrendészeket (*petty constablers*), akik az egyházközségeket vezették világi tekintetben is, valamint a polgármestereket s az említett adminisztratív *board*okat, akik/amelyek az önkormányzati értelemben vett települési közfeladatokat igazgatták, továbbá a békebírák kollégiumait (*sessions*), melyek egy része évnegyedként ült össze kívülről szemlélve nehezen elválasztható hatáskörökben, előtűnik a történeti alkotmányból eredő kaleidoszkópikuság. Szilágyinak ez egyszerre volt kaotikus és csodálatosan demokratikus.

Összességében viszont a reál- és a provinciálrendszerű közigazgatási modellek közül ő is az előbbi részesítette pozitívabb értékelésben, ami a centralizálásra törekvő államigazgatást igazoló, akkori uralkodó szemlélet volt a magyar közpolitikában, szemben a rendi partikularizmus romantikus múltidézésével. „Ami a két rendszer hatását illeti: észszerű munkamegosztás és egyesítés elvén, az állam észszerű szervezetének céljaira való hasznosság szempontjából *csak a reálrendszert* lehet ajánlani. Ez teszi éspe dig egyedül lehetővé az állam egységes és egyenletes közigazgatását, a képviselői kormányforma kifejezésére sokkal alkalmasabb, egyszerűsíti a törvényhozást, erélyes és gyors kormányműködést tesz lehetővé, és így az állam összes hatalmi erejét jobban hasznosíthatja a kormányzás és közigazgatás feladataira; végre megteremti az egységes nemzeti öntudatot, alkot egységes nemzetet, ébren tart és létesíteni képes egységes nemzeti közéletet” – fogalmazott a kormányzati politikanak alakjában.²³

4. Az előadásában szintén nagy hangsúlyt helyezett korának kialakulóban lévő új jogintézményre: a *közigazgatá-*

si bíráskodásra, amely éppen azon évtizedekben formálódott Magyarországon, de Nyugat-Európában sem tekintett vissza hosszú múltra.²⁴ A modern államelmélet a közigazgatási szervek döntéseinek jogorvoslati rendszerébe – *ultima ratió*ként – a bíróságokat is törekedett bevonni, illetve olyan fórumokat, amelyek a jogerős döntést hozó közigazgatási szervtől teljesen elkülönültek még akkor is, ha maguk szintén közigazgatási orgánumok voltak. Itt is háromféle modell állt előtte: az angol, amely lényegében a békebírák tribunáljain nyugodott, a francia, mely az államtanácsron keresztül hozott létre kvázi bíráskodást (*contentieux*) magán a központi közigazgatáson belül, valamint a német, amely az egyre több tartományban felállított önálló közigazgatási bíróságok útján biztosította e judikatúrát, még akkor is, ha éppen a birodalmi szintű közigazgatási bíróság volt az, amely nem jött létre a vizsgált korszakban. Szilágyi kritikizmusa gondosan elemezte, összevetette ezeket a formákat rávilágítva az előnyeikre és a hátrányaikra, valamint a történelmi okaikra s e funkció közjogi bonyolultságára egyaránt, de mindezt az országgyűlési vitákban is megtette: különösen 1883-ban és 1886-ban.²⁵ Jól érzekelte, hogy a közigazgatási bíráskodás nélkülözhetetlen a *szabadelvű államokban*, ennek nyomán a miniszteri tevékenységének egyik legjelentősebb eredménye a *Magyar Királyi Közigazgatási Bíróság (1896) előkészítése* volt.²⁶

5. Az államjogi (alkotmányjogi) előadásai szintén bizonyítják, hogy a 19. századi hazai közjogi oktatás és tudományosság²⁷ jóval többet jelentett a pozitivisták szemléletű, tétéles joganyag-ismertetésénél. Az előadásai – szemben az akkori tankönyvekkel²⁸ – teljes egészükben elméleti, teoretikus és dogmatikus jellegűek voltak, melyek nem nélkülözték a jogfilozófiai okfejtéseket sem: a mai diszciplináris rendszertanban ezekben az államelmélet fogalma alá tartoznak. Leginkább a kortárs Kautz Gyula kézikönyvéhez hasonlíthatók.²⁹

24 Korabeli körképet nyújt CONCHA GYÖZÖ: *A közigazgatási bíráskodás az alkotmányosság és az egyéni joghoz való viszonyában*. Budapest, 1877.

25 STIPTA ISTVÁN: *Országgyűlési vita a pénzügyi közigazgatási bíróságról 1883-ban*. In: Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére. Szerk.: MEZEY BARNA – RÉVÉSZ T. MIHÁLY. Budapest, 2006. 518–546., különösen: 523., 534–535., 538–539., 543.; Uő: *A pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenysége (1884–1896)*. Budapest, 2019. 13–58.

26 MARTONYI JÁNOS: *A közigazgatási bíráskodás és legújabbkori fejlődése*. Magyar Közigazgatás-tudományi Intézet, 8. Budapest, 1932., Uő: *A közigazgatási bíráskodás bevezetése, szervezete és hatékonysága Magyarországon (1867–1949)*. Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. XX., Fasc. 2. (Szeged, 1973); STIPTA ISTVÁN: *A pénzügyi közigazgatási bíráskodás hazai története*. Acta Jur. et Pol. Szeged. Tom. LII., Fasc. 9. (Szeged, 1997), Uő: *A közigazgatási bíráskodás történeti modelljei*. Jogtörténeti Szemle, 2015/3 (különsz.): 40–45., Uő: *A pénzügyi közigazgatási bíróság archontológiája*. FORVM. Acta Jur. et Pol. Szeged, 2017/1: 99–135.

27 KORBULY: i. m. 17–21., 26–35.; KAUTZ GYULA: *A politikai tudomány kézikönyve*. Budapest, 1876. 84–100.

28 PL. KORBULY: i. m.; CONCHA (1894): i. m.; NAGY ERNŐ: *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest, 1907.

29 Ld. Kautznak a jelen tanulmány 27. lábjegyzetében hivatkozott művét, valamint SZABÓ: i. m. 264–270.

21 RUSZOLY JÓZSEF: *Európai jog- és alkotmánytörténelem*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2011. 437–438., 446–447.; BOTH ÖDÖN: *Fejezetek a nyugat-európai állam- és jogtörténet köréből*. A József Attila Tudományegyetem jogtörténeti tanszékének tanszékjelentése 6. Szeged, 1996. 64., 67., 74., 112–113.

22 RUSZOLY: i. m. 512–513.; ANTAL: i. m. 276–283.; HORVÁTH PÁL (szerk.): *Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba*. Budapest, 1996. 184.

23 ANTAL: i. m. 296.; Vö.: KOI GYULA: *Francia és német hatások Concha Győző közigazgatás-tudományi munkásságában*. (Vázlat) Jogtörténeti Szemle, 2011/4: 40–46., különösen: 42.

Szemle

Szilágyi egész gondolatmenetének volt egy visszatérő momentum: az *ideális állam- és uralmi forma keresése*; annak szándéka, hogy az alkotmánytörténet módszereit is felhasználva meghatározza azon társadalmi ismereteket, amelyek – egy ma használt, de mégis ideillő kifejezéssel – a „jó állam” attribútumai. Mindebben a történelem példáit és tanulságait több irányból tette előadásai tárgyává: elemezte a szervezett emberi társadalmakban koronként bekövetkezett változásokat, folyamatokat, s ez alapján interpretálta a jogintézmények ki- vagy átalakulását, ami magát a nem feltétlenül lineáris fejlődést jelentette. „Az államtudományokat kellőleg csak az összehasonlító történeti módszer alkalmazása által mívelhetni” – állapította meg már a doktori téziseiben is.³⁰

6. Érdekesség, hogy az *államforma* és az *államuralmi forma* fogalma még nem különült el a szakkifejezéseiben. Ennek megfelelően az államforma alatt jobbra azt értette, hogy szuverenitáselméleti szempontból tekintve mely társadalmi réteg és miként gyakorolt uralmat a politikai tevélegességből kirekesztettek felett. Rousseau társadalmi szerződéseit és Hobbes abszolutisztikus modelljét elvetve, Arisztotelész klasszikus *Politikájából* indult ki;³¹ eszerint az osztályozásában az államfelségből eredő jogokat gyakorolhatta *egy személy*: a monarcha vagy a despot, avagy *egy kisebbség*: az arisztokrácia, a teokrácia vagy az oligarchia, végül *a többség*, ami lehetett politeia vagy demokrácia. Mindezekből ő pozitívnak a talentumos monarcha, a tradícióhoz hű arisztokrácia és az önmérsékletet tanúsítani képes demokrácia uralmát találta azzal, hogy élesen látta a gyakorlati negatívumait. Nézetei alátámasztására részletesen elemezte a spártai, a velencei s az ókori római arisztokratikus államot – ami tehát megvalósulhatott monarchikus és köztársasági (városállami) keretek közt is –, valamint az athéni és a modernkori demokráciát, az utóbbit főként az Amerikai Egyesült Államok példáján, illetve az európai monarchiákat a rendi, az abszolút és az alkotmányos (korlátolt) stádiumaikban. Rámutatott az átalakulások logikus folyamataira, s arra, miért vált szükségessé valamennyi struktúrában a belső elfajulás, ami rendszerint forradalmakhoz vagy más állami katalizmákhoz – végső soron a szuverenitás elvesztéséhez – vezethetett.

Az eszmei ideálját ugyan ezúttal sem fogalmazta meg kifejezetten, de egyértelműen érezni szavaiból, hogy a köztársaságinál mindenképpen többre értékelte a *monarchikus* közjogi berendezkedést, az uralmi formákon belül pedig az *arisztokratikus* hatalomgyakorlást annak ellenére is, hogy el kellett ismernie: a 19. századi fejlődésben az irány a széles társadalmi alapon nyugvó polgá-

ri demokrácia felé mutatott, amelyet inkább tartott szükségszerűnek, mint célszerűnek. Erről egy helyütt így fogalmazott: „a demokráciának terjedését az általános szavazatjog lassankénti behozatala alapján a mai államférfiak kikerülhetetlennek tartják. A fejlődés oda visz bennünket, nem valami megmagyarázhatatlan erővel, de azon élő és érző erők hatása folytán, amelyek a szervezett népben vannak, hogy a politikai befolyása az alsó osztálynak folytonosan emelkedik és tágul. Ez teljesen igaz. De az európai államférfiak legnagyobb része a demokráciának ezen terjedését mintegy kikerülhetetlen rossznak tekinti; és Montesquieu óta Tocqueville is nagy munkáját³² ezen eszmének hatása alatt írta. Pedig a dolog nem úgy áll! A demokrácia terjedése egy természetszerű reactio volt kettő ellen: a) az előjogai ellen a gazdagabb és műveltebb osztálynak, b) a társadalmi hatalom túlnyomóságán alapuló túlságos politikai befolyása ellen ugyanezen osztálynak akkor, már midőn előjogai megszűntek; tehát a demokrácia érdeke túlnyomólag negatív.”³³ Az utóbbi fordulatban arra utalt, miszerint a „nép uralma” azt kívánja meg, hogy valamely egyén vagy kisebbség ne bírjon előjogokkal, és *tartózkodjon* a számszerű többség feletti egyoldalú hatalomtól.

Csakhogy a számszerűség és a minőség mindig különböző jellemzők. Hosszasan fejtegette azon álláspontját, hogy egy pozitív értelemben vett arisztokratikus (nem feltétlenül nemesi!) társadalomban az arisztokráciának tekintett réteg a politika vitelére lényegesen alkalmasabb volt, mint az alsó vagyoni osztályok feltörekvő tagjai vagy azok delegáltjai. Ez megnyilvánult mind az értelmességben, a képzettségben, mind a vagyoni függetlenségben, mind pedig a nemzedékeken átöröklött tradíciókban, amik egyfajta tudáskincset és kiegyensúlyozottságot is hagyományoztak az elődökről az utódokra. Nem utasította el az e társadalmi szintet el nem érők képviselői úton megvalósuló részvételét, mivel a népszuverenitás Közép-Európában éppen kiformalódó rendező elve sem nélkülözhetette ezt, de feltétlenül kevesebbnek tekintette azok magatartását, hozzáállását a hatalomhoz, már csak az egzisztenciális függésük miatt is. Így a köztársasági államformát jellemzően társította az ezerarcú és -érdekű nép bizonytalan, időleges uralmával, míg az alkotmány útján tételesen *korlátolt monarchiát* az uralmi forma legcélszerűbb manifesztumának látta a korabeli Európa számára, mely az arisztokratikus állam veretes értékeivel s a demokrácia pozitív fogalmi elemeivel kiegészítve lehetett hivatott – legalábbis az osztrák tartományokban és Magyarországban – a jövőt megtestesíteni.

30 Ld. a jelen tanulmány 6. lábjegyzetét!

31 BOROS GÁBOR (szerk.): *Filozófia*. Budapest, 2007. 135–137. (E rész BENE LÁSZLÓ munkája); TÓTH J. ZOLTÁN: *A jogállamiság tartalma*. Jogtudományi Közlöny, 2019. 5. 197–212., ide: 205–206.

32 ALEXIS DE TOCQUEVILLE: *A demokrácia Amerikában*. Eredeti kiadása: Párizs, London, 1835–1840., magyar: Budapest, 1983. (Szerk.: KULCSÁR KÁLMÁN); BAYER JÓZSEF: *A politikai gondolkodás története*. Budapest, 1998. 200–206. Ld. még TÓTH: i. m. 207–208.

33 ANTAL: i. m. 534.

Azonban hozzá kell tennünk, hogy az előadásából ki-
tűnnek azon motívumok is, amik évtizedekkel később, az
első világháború után az addigi *európai liberális államkon-*
cepció kudarcához és újragondolásához vezettek.³⁴ Korá-
nak teoretikusaihoz hasonlóan, egyfajta „naiv szabadel-
vűséget” vallott: úgy vélte, hogy az európai társadalmi és
politikai folyamatok maguktól értetődően vezetnek a
modern képviselői demokrácia felé a nyugati respubli-
kákban éppúgy, mint a parlamentáris monarchiákban,
egyensúlyi helyzetet teremtve a reális alternatívák kö-
zött. Ő is úgy hitte, hogy a népesség nívójának és életmi-
nőségének emelkedése szükségszerűen a kiegyenlítődség
irányába tereli a társadalmakat, míg nem a képviselői
rendszer, a részben korlátolt választójog, a teljes kor-
mányzati felelősség és ezek konstruktív befolyása a többi
hatalmi tényezőre magától értetődő lesz a civilizált né-
pek, nemzetek számára a polgár- és a magánjogok gya-
korlatában, a szabadelvű politikai hitvallásban és az álla-
mok egymáshoz való viszonyában. Az idealizmusnak e
formájában tévedett.

Nagy elméleti pontossággal elemezte ugyanakkor a
19. századi szövetségi államok s az államszövetségek
közjogi struktúráját, a szuverenitás megosztásának
módjait a tagállamok és a föderáció szervei között; szin-
tén alaposan vizsgálta az állampolgárság jogi és morális
ismérveit, valamint a nemzetiségi és nemzetállamisági
kérdéskört, az államterület jogállását, illetve az állam
tevékenységének funkcióit a hatalmi ágak megosztásá-
ban vagy anélkül.

7. Feltétlenül tisztelete a magyar parlamentáris monar-
chiát, amelyben a Szent Korona, az azt viselő törvényes
uralkodó s az állami szuverenitás számára egy megkérdő-
jelezhetetlen *közjogi szentháromságot* képezett: „ily fenntar-
tó erő a ragaszkodás a trónhoz, amely a nemzet min-
den rétegében őserővel él, amely abból a meggyőződés-
ből fakad, hogy az uralkodóház és a nemzet érdekét és
sorsát, a haza és a király iránti hűséget szétválasztani soha
sem lehet.”³⁵ E gondolatot a millenniumi hódolat alkal-
mával fejtette ki ebben a formában a királyi pár előtti ün-
nepi tisztelgésre fogalmazott beszédében, amely máig a
legismertebb retorikai művei közé tartozik.

Az előadásai tehát sajátos *szintézisei* voltak az államböl-
cseletnek, a kanti etikának, a modern közjognak s az al-
kotmánytörténetnek, amelyeknek középpontjában a ra-
cionális jogászai gondolkodás és kritizmus állt.

III. Összegzés

Mint a bevezetésben utaltunk rá, Szilágyi Dezső azon tu-
dósok közé tartozott, akik kifejezetten tankönyvet nem,
egyéb jogirodalmi műveket is csak *keveset* hagytak hátra.
Ifjú éveiben főként a *Pesti Napló*-ban, valamint a *Magyar-*
országban publikált Kemény Zsigmond, Falk Miksa,
Huszt Jenő, Danielik János, Csengery Antal, Thaly Kál-
mán és más meghatározó értelmiségiek munkatársaként,
de sajnos a nevét nem tüntette fel az írásai után, így nem
lehet biztosan megállapítani, melyek voltak az ő hírlap-
cikkei. Feltehetően az X jelet használta. „Életének körül-
ményei is arra indították tehát, hogy írjon, hogy gazdag
írói képességét használja föl, állítsa munkába. Mégse tet-
te. Nem tette pedig azért, mert lelke tele volt a tagadás
ösztönével s akkora kételkedéssel, mely agyon nyomta
írói tehetségét s minden írói önrizetét és nagyravágását.
Nem bízott saját gondolatainak igazságában se” – fogal-
mazott költőien szép visszaemlékezésében kevés barátai-
nak egyike, Eötvös Károly.³⁶

Concha Győző, aki 1892-ben az utóda lett a budapesti
katedrán, már kritikusabb hangnemben nyilatkozott: „az
ő nagy tehetségét a közéletnek csak időleges, aktuális tén-
yei ingerelték, végső alapjainak tudományos bűvárlata
ellenben hidegen hagyta. Megelégedett e tekintetben a
korában uralkodó elméleteknek előadásával s a meglévő
intézményeknek összehasonlító bűvárlatával. Szilágyi az
államban nem bűvárlati problémát, nem a tudvány, ha-
nem a tettvány tárgyát látta, s rendkívüli elméje az állam-
bani alkotásnak, nem az állam teljesebb megértésének vi-
lágában érvényesült.”³⁷ Mindenesetre tizenöt évet töltött
a katedrán. Az egyetemi oktatói munkássága eredménye-
it valóban nem a szakirodalomban foglalta össze és kama-
toztatta, hanem az országgyűlési beszédeiben, ezek bizo-
nyítják tudósi elmélyültségét. Van olyan mai nézet, ame-
lyik emiatt nem tekinti „kiemelkedő tanárnak”.³⁸

Szász Károly miniszteri tanácsos és későbbi református
püspök ekként látta az oktatói kvalitásait: „mint tanár s jele-
sen politikai tanár, nem az elméletből igyekszik igazolni a
gyakorlatot, hanem a gyakorlat tapasztalatainak összeveté-
séből állapítani meg a legjobb elméletet, viszont általában
mint jogásznak főiránya: európai lábra helyezni igazságszol-
gáltatásunkat, anélkül, hogy az idegen intézményeket egy-
szerűen átvenni s a történelmi fejlődést ignorálni akarná.
Szóval egyike azoknak, akiknél az elmélet karöltve jár a gya-
korlattal, de az támaszkodik emerre s nem megfordítva.”³⁹

36 EÖTVÖS KÁROLY: *Szilágyi és Káldy*. Eötvös Károly munkái XVII. Bu-
dapest, 1906. 26.

37 ECKHART: i. m. 598.

38 ARCZT: i. m. 110.

39 –á– [SZÁSZ KÁROLY]: *Szilágyi Dezső*. Vasárnapi Ujság, 1878. május
12. (19. sz.) 294.

34 BAYER: i. m. 290–299.

35 MÁRKI SÁNDOR – BEKSICS GUSZTÁV: *A modern Magyarország (1848–
1896)*. = A magyar nemzet története, X. Sorozatszerk.: SZILÁGYI SÁN-
DOR. Budapest, 1898. 831.

Szemle

A Bródy Zsigmond akadémiai díjas Halász Imre e szavakkal méltatta emlékét 1911-ben a *Nyugat* hasábjain: „tulajdonképpen szakmája a jog volt, de az ő univerzális gondolatvilága messze túlterjedt a magyar jogászvilág többi jeleseinek felfogásán, mert ez ritkán haladja túl a szoros értelemben vett magánjog kereteit, de Szilágyié az egész állami életet átölelte, beleértve a közjogi kérdéseket és a nemzetközi politikát is, mely utóbbi a mi táblabíró politikusainknak mindig a gyenge oldala volt.” Hogy miért nem írt mégsem könyveket? E sokakban felmerülő kérdésre Halász így felelt: „felületes gondolkozóknál ha-

mar elérkezik ez az idő, nem úgy annál, aki előtt mindig új és tágabb perspektívák tárulnak fel”. Márpedig Szilágyit ő is ilyennek ismerte: örökké gondolkodónak, akiben az elme munkálása folytonos, és mint ilyen talán sosem jut el a teljes befejezettségig.⁴⁰

⁴⁰ HALÁSZ IMRE: *Egy letűnt nemzedék. Szilágyi Dezső.* (19–21. közlemény.) *Nyugat*, 1911. augusztus 1. (15. sz.) 177–193., augusztus 16. (16. sz.) 260–277., szeptember 1. (17. sz.) 367–391.; az idézet: 180–181.

ijoten

Internetes Jogtudományi Enciklopédia

Az Internetes Jogtudományi Enciklopédia célja a teljes magyar jogtudomány aktuális tudásállapotának bemutatása és minden érdeklődő számára ingyenesen elérhető, megbízható tudásbázis megteremtése a magyar jogi kultúra fejlesztésének érdekében.

ijoten.hu

Mélypataki Gábor PhD, adjunktus, Miskolci Egyetem (Miskolc)

A szociális törvény sajátos matematikája – a rászorultság vizsgálata a pénzbeli és a természetbeni ellátások esetében*

Sokan figyelték az elmúlt évi híradásokat, a sajtó és a szakemberek is találgatták, vajon a teljes öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegében (minimálnyugdíj) lesz-e változás. A minimálnyugdíj összege kb. tíz éve nem változott. A változásról szóló híreket azonban nem a nyugdíjasok várták, hanem a szociális ellátásokban részesülők. A minimálnyugdíj összegének a nyugdíjbiztosítási rendszerben csekély a jelentősége, hiszen a nyugdíjra jogosultak jellemzően ennél magasabb összeget kapnak, vagy az EU koordinációs rendelete alapján megállapított nemzetközi nyugdíj részösszegeként kapják. Ahol ennek az ellátásnak jelentősége van, az a segélyezési rendszerünk, amelyről talán némi túlzással elmondható, hogy annak az alfája és ómegája, ha a rászorultsági alap megállapításáról és az ellátások mértékének meghatározásáról van szó.

I. Bevezetés

A hazai szociális ellátórendszer egy *több elemből álló rendszer*.¹ Hasonlóan más európai országokhoz,² elsősorban a biztosítási típusú ellátások dominálnak hazánkban is. A biztosítási típusú ellátások a társadalombiztosítási és a foglalkoztatáspolitikai ellátások lesznek.³ Ezenkívül két jelentős ellátáscsomagot tudunk felmutatni. Az egyik elem az alanyi jogon járó ellátások köre. Ezek az ellátások elsősorban a családtámogatások körét jelentik nálunk. Az alanyi jogon járó ellátások esetében egy bizonyos tény bekövetkezése minden más előfeltétel nélkül megalapozza az ellátás folyósítását. Ilyen tény mondjuk a családi pótlék folyósítása esetén a gyermek családba kerülésének az igazolása.⁴

A fentiekén túl meg kell említenünk a szociális ellátórendszer még egy jelentős elemét, ez pedig a *segélyezési alapú szociális ellátások* köre. Ezek *rászorultsági ellátások*. A rászorultság meghatározását, illetve az egyes ellátások részletszabályait a szociális ellátásokról és igazgatásról szóló 1993. évi III. tv. (a továbbiakban: Szt.) tartalmazza. Az Szt. egy komplex jogszabály, mely az ellátásoknak négy nagy körét, a pénzbeli, a természetbeni ellátásokat, illetve az alapellátások és szakosított ellátások körét szabályozza. A látszólag nem összetartozó ellátási csoportokat a rászorultság fonalára lehet felfűzni, bár az is igaz, hogy az egyes ellátási csoportok azért mind önálló egységként is kezelhetők a jogszabályon belül.

A törvény alapgondolata a szociális segítségnyújtásban gyökerezik. A jogalkotó célja ennek a törvénynek a megalkotásával *egy másodlagos védőháló kialakítása* volt. Egy olyan védőháló, mely képes felfogni mindazokat, akiket a társadalombiztosítási és foglalkoztatáspolitikai ellátórendszer nem képes megtartani. A törvény születésének a körülményeinél szükséges azt is megemlíteni, hogy egy válságkor terméke. A rendszerváltást követően a kapitalista termelésre és piacgazdaságra való áttérésben rengetegen indultak el a lecsúszás útján. Az államnak az államszocialista időkben megszokott védelmező funkciója megszűnt.⁵ Viszonylag rövid idő alatt kibővült az ellátások köre, és bátran állíthatjuk, hogy az Szt. az egyik leggyakrabban módosított jogszabályunk egyike. A jogalkotó ál-

* A tanulmány Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs hivatal által támogatott „K 120158, K_16 kutatási témapályázat – „A kiszolgáltatottabb fél helyzete a munkavégzési jogviszonyokban az európai és a magyar szabályozás tükrében” keretében készült.

1 GYULAVÁRI TAMÁS – KRÉMER BALÁZS: *Miért áttekinthetetlen a pénzbeli szociális ellátások rendszere?* Esély. 2006/2 sz. 29–48.; RÁCZ ZOLTÁN: *A társadalombiztosítási rendszer alkotmányos keretei az Alkotmánybírósági határozatok tükrében.* Állam és Jogtudomány. 2008/2. sz. 132–136.

2 Ld. VALLASEK MAGDOLNA: *Román társadalombiztosítási jog,* Kolozsvár, Forum Iuris, 2018.

3 TÓTH HILDA: *A károkozó felelőssége a társadalombiztosításban.* Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica. 2017/35. sz. 509–510.

4 A családtámogatási törvény nemcsak a gyermek születését, de az örökbefogadást is olyan eseménynek tekinti, ami megalapozza a családi pótlék kifizetését.

5 Elsősorban a szociális problémák egyik oka a gyárkapukon belüli munkanélküliség felszámolása és a munkásszállók megszüntetése volt.

Szemle

tal eszközölt változások iránya mindig jól tükrözi az állam által képviselt szociálpolitikai irányvonalat. Erre volt jó példa a legutóbbi 2015. márciusi módosítása az Szt.-nek, melynek egyik eredménye, hogy kitörölték a segély szót a jogszabályból.⁶ Az Szt. által meghatározott ellátások elnevezésükben nem minősülnek segélynek. A másik változás pedig a méltányossági alapú ellátások megszüntetése volt, illetve ezen ellátások egy részét az önkormányzat által megállapított települési támogatásba integrálták be.

A változásokat követően nagyjából kialakult a ma hatályos struktúrája az ellátásoknak, melyet 2019. január 1-jével a gyermekek otthongondozási díja (GYOD) egészített ki. Az egyes ellátások által felkarolt élethelyzetek elég sokszínűek a segélytípusú ellátásoktól kezdve az intézményi elhelyezésig. Az összes ellátás bemutatása egy ilyen kaliberű tanulmány esetében lehetetlen lenne, éppen ezért a pénzbeli és a természetbeni ellátásokat szeretném bemutatni az ellátások megállapítására és a kiszámolására vonatkozó jogszabályi rendelkezéseken keresztül. Mivel minden ellátás más és más élethelyzetet próbál meg megoldani, ezért maga a célja is mindig más, éppen ezért indokolhatja, hogy más mértékeket és kifizetendő összegeket határozzon meg. Ennek okán szűkítettük a kört erre a két ellátási csoportra.

II.

Ki minősül rászorulóknak?

1. Ahhoz, hogy vizsgálni tudjuk az egyes ellátásokat, egy általános kérdésre is választ kell keresnünk. Lehet-e egy séges meghatározást adni arra, hogy kit tekinthetünk rászorulóknak? Ez egy lényegében nyitott kérdés. Ahogy erre Szatmári Andrea is utal, az Alaptörvény XIX. cikke kell, hogy a kiindulás legyen, azonban helyesen látja, hogy állami segítséget csak a rászorulóknak részére kínál a szociális biztonsági rendszer. Mindezt annak ellenére, hogy a szociális biztonsághoz való jog valamennyi állampolgárnak jár.⁷ Ennek egyik oka maga a szubszidiaritás.⁸ Ezt lényegében alapelveként kezelhetjük melynek kiindulópontja az Szt. 2. §-a, amely szerint a szociális ellátás feltételeinek biztosítása elsősorban az egyénnek önmagáért és családjáért, valamint a helyi közösségeknek a tagjaikért viselt felelősségén alapszik. Az állami felelősségvállalás a fentiekben túli felelősségvállalás, mely az állam központi szerveinek és a helyi önkormányzatoknak a feladata.

A jogalkotó tehát felállított egy gondoskodási sorrendet.⁹ A közösségeknek elsősorban magukról és tagjaikról kell gondoskodniuk, ennek sikertelensége esetén jöhet szóba az állam vagy az önkormányzat közjogi felelőssége. A közösségek sokfélék lehetnek, egészen a családtól a helyi közösségekig. Amennyiben azonban az adott közösség teherbíró képességét meghaladja egy adott élethelyzet, akkor az államnak közvetlenül vagy közvetve szükséges be lépnie egy szintig a relációba.

2. A rászorultság egy olyan rugalmasan kezelhető nem jogi fogalom, mely több jogágban is megjelenik, némileg egymástól eltérő tartalmakkal. Az egyes eltérések ellenére azonban az összes megjelenési formájának megvannak a közös vonásai is, ami nem más, mint a rászoruló fél kiszolgáltatott helyzete. Ez jelenik meg az uzsora-bűncselekmények esetében, de a rokortartás vonatkozásában is.

Tehát a rászoruló egy olyan személy, aki kiszolgáltatottabb helyzetben van a társadalom más csoportjaihoz képest. A kiszolgáltatottságának az oka pedig nem más, mint az anyagi javakban való korlátozottsága. A mai világunkban ugyanis a személyes mozgásterünket és lehetőségeinket az határozza meg, hogy milyen mértékű anyagi javakkal gazdálkodhatunk. Ha több van belőle akkor nagyobb lesz a szabadságunk is. Elsősorban gondolok a választás szabadságára. Azonban, ha egyre szűkösebbek az anyagi forrásaink, akkor egyre korlátozottabb a mozgásterünk.¹⁰ Az egyéni mozgástér szűkülését a társadalom szempontjából az adott személy lecsúszásával tudjuk érzékeltetni. Ezek a folyamatok nagyon sokszor öngerjesztő spirális folyamatok, melyek a depriváció már régen túlmutatnak.¹¹ A mozgástér folyamatos szűkülése végül elér egy olyan fázisba, ahol az illető már negatív irányba lépi át azt a küszöböt, amit a jogalkotó megélhetési küszöbként határozott meg. A vizsgált illető elért a szegénység egy olyan szintjére, amelyben valamilyen pénzbeli és/vagy természetbeni ellátásra van ahhoz szüksége, hogy fenn tudjon maradni. Aki saját magáról és vagy családjáról gondoskodni nem, vagy nem a társadalom által meghatározott átlagszínvonalon képes, az szegénynek, rászorulóknak minősül, aki nek valamilyen ellátás nyújtása válhat szükségessé.

3. Beszélhetünk-e azonban általános értelemben vett rászoruló fogalomról jogi keretek között? Szociológiai és társadalomtudományi alapon általánosnak ható megfo-

9 HOFFMANN ISTVÁN – MATTENHEIM GRÉTA (szerk.): *Nagykommentár a szociális törvényhez*. Budapest Wolters Kluwer. 2016, 23.

10 A Mullainathan–Shafir szerzőpáros egy elég szemléletes példával illusztrálja a kérdést. A példában egy kamrát szemléltetnek, melyben rengeteg felesleges dolog van. Minél nagyobb a mozgásterünk, egyre inkább pazarlásra csábít. Ha ennek azonban megfordítjuk a relációját, ha minél kevesebb a mozgásterünk, akkor lehetőségéből is sokkal kevesebb van. SENDHIL MULLAINATHAN – ELGAR SHAFIR: *A szűkösség pszichológiája*. Budapest, HVG Könyvek, 2014. 92–93, 95.

11 JAKAB NÓRA – MÉLYPATAKI GÁBOR – SZEKERES BERNADETT: *A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak a tükrében*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2017, 156–160.

6 A változások részletesebb elemzését ld. MÓZER PÉTER – TAUSZ KATALIN – VARGA ATTILA: *A segélyezési rendszer változásai*. Magyar Valóság. 2015/3. sz. 43–66.; FERGE ZSUZSA: *Magyar társadalom- és szociálpolitika 1990–2015*. Budapest, Osiris Kiadó, 2017.

7 SZATMÁRI ANDREA: *Ki a rászoruló?* Jogi tanulmányok. 2018/1. sz. 318.

8 TAUSZ KATALIN – JUHÁSZ GÁBOR: *Szociális jog*. Budapest, ELTE TÁTK, 2012. 135. http://jak.ppke.hu/uploads/articles/186601/file/SZOCIÁLIS_JOG-1.pdf (2020.01.07.).

galmazásokkal találkozhatunk.¹² A jogban azonban nincs erre általános fogalom. Az egyes jogszabályokban utalásokat találhatunk, de ezekből nem rajzolódik ki egy egyértelmű meghatározás. Ennek egyik legfőbb oka, hogy maga az Szt. is különbséget tesz rászoruló és rászoruló között. A különbségtétel alapja az egyes ellátások közötti differenciálás. A differenciálás többféleképpen valósul meg. Egyik jellemző formája a kiszámítási módok közötti különbség, a másik pedig az eltérő alapösszegek használata. Éppen ezért a továbbiakban azt szeretnénk megvizsgálni, hogy milyen különbségek adódnak ezekből a differenciált számítási módokból, és hogy egyáltalán indokoltak-e, illetve betöltik-e a funkciójukat.

III. Rászorultság vs. Rászorultság

Hoffmann István megközelítése alapján a rászorultság első rétegét az úgynevezett jövedelmi és vagyoni rászorultság jelenti. A *jövedelmi rászorultság* esetén a szociális ellátásra való jogosultságot az alapozza meg, hogy az illető nem rendelkezik olyan jövedelemmel, amely a jogalkotó által elismert mértékben biztosítaná a megfelelő megélhetését.¹³ Ahogy azonban kifejti, a jövedelem nemcsak juttatásból, hanem vagyomból is származhat, éppen ezért a rászorultság teljes értékű elismeréséhez szükséges a vagyoni rászorultság igazolása is. A *vagyoni rászorultság* annyit jelent, hogy a megfelelő jövedelemmel nem rendelkező személy vagyona nem haladja meg a mindennapi életvitelnek a jogalkotó által elismert mértékű biztosításhoz szükséges szintet.¹⁴

Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk arról, hogy mit is jelent a fenti kategóriák fényében a rászorultság, ahhoz szükséges áttekintenünk azokat a pénzbeli és természetbeni ellátásoknak a körét, amelyek rászorult élethelyzetben igénybe vehetők.

Pénzbeli ellátások:

- Időskorúak járadéka
- Aktív korúak ellátása
  - foglalkoztatást helyettesítő támogatás
  - egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatás
- Települési támogatás
- Ápolási díj
- Gyermek otthongondozási díja

Természetbeni ellátások:

- Köztemetés
- Közgyógyellátás
- Egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság

A felsorolásból is látható, hogy többféle ellátásról is beszélünk. Azonban mitől függ vajon, hogy melyiket hogyan számítjuk ki? Az egyes ellátásoknál a jogszabályban meghatározott képlet alapján határozzuk meg a rászorultsági alapot. Minden egyes ellátásnál külön-külön meghatározza a jogszabály, hogy ki minősül rászorulóknak. Ez azonban több kérdést is hordoz magában. Egyrészt jogszerű-e a rászorultságnak az egyes ellátásonkénti meghatározása? Másrészt a rászorultság szintjéhez kapcsolja a jogalkotó az ellátás mértékét is.

1. Mi legyen a rászorultság megállapításának az alapja?

1.1. Mindig nagy dilemma, hogy milyen bázist válasszunk annak érdekében, hogy a lehető legmegfelelőbbben fedjük le azt a kört, akinek segítséget kívánunk nyújtani. Érdekes és Európában is szinte egyedül módon a *segélyezési alapú ellátásaink rászorultsági alapját egy társadalombiztosítási ellátás során meghatározott minimum összeg felhasználásával állapítjuk meg. Ez az összeg a teljes öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege. Ennek az összegnek 2008 óta 28 500 Ft.* Az összeg több mint 10 éve befagyasztásra került. Az illetékes egykori nyilatkozatait idéző cikk szerint az ötlet egy rövid távra befagyasztott alap lett volna, aminek a célja eredetileg az volt, hogy az ellátások megtartsák az értéküket.¹⁵ Azzal azonban nem számolt a jogalkotó, hogy a fixált alapösszeg a válságidőszak elmúltával is inflálódni fog. Azért is érdekes kérdés, hogy miért ragaszkodik a szociális jogalkotás a minimálnyugdíj összegéhez, mivel ennek a jelentősége a társadalombiztosítási nyugdíj esetében csekély.¹⁶ Szinte ki sem mutatható azon személyek aránya, akik ilyen kevés nyugdíjat kapnak. A másik alapvető probléma, hogy a *nyugdíjak általában évenként az inflációközeli összegben emelésre kerülnek a minimálnyugdíj összegének kivételével.*¹⁷ Így egy olyan sajátos rendszer jött létre, hogy a legrászorultabbak megélhetéséhez és juttatásaihoz kapcsolódó összeg majd 14 éve változatlan, amíg az ennél csak pár forinttal is magasabban megállapított nyugdíjösszeg évenkénti emelése megvalósul. Ennek megfelelően az adott összeg vásárlóértéke is folyamatosan csökken. Azt láthatjuk, hogy az ápolási díj kivételével¹⁸ az összes

15 DOMSCHITZ MÁTYÁS: *A szegényeket akarták vele segíteni, aztán a szegények ellen fordult.* https://index.hu/gazdasag/2019/06/05/nyugdijminimum_minimalnyugdij_inflacio_realtertek_csaladi_ellatas_csaladpolitika_segely_szocialis_juttatas/ (2020.01.07.).

16 *Meghökkenő nyugdíjszámok, és ami mögötte van.* <https://24.hu/fn/gazdasag/2019/09/24/nyugdij-meghokkento-nyugdijstatisztika/> (2020.01.07.); Magyarország 2018, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2019, in: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2018.pdf> (2020.01.10.); A nyugdíjak összeg szerinti megoszlásáról, az átlagnyugdíjról és a medián nyugdíjról, in: <https://www.nyugdijguru.hu/nyugdij/oregsegi-nyugdij/hanyan-kapnak-mennyi-nyugdijat> (2020.01.10.).

17 FERGE: i. m. 323.

18 Ennek oka, hogy az ápolási díjat a költségvetési törvényben meghatározott összeg százalékos arányában határozzák meg. Az ápolási díj a hétköznapi fogalmaink szerinti rászorultsággal nem írható körbe. Ez

12 Ennek elemzése bővebben SZATMÁRI: i. m.

13 HOFFMANN ISTVÁN: *Bevezetés a szociális jogba.* Budapest, ELTE Eötös Kiadó, 2015. 83.

14 Uo.

Szemle

pénzbeli szociális ellátás vásárlóértéke csökkent. *Egyes számítások szerint akár negyedével is csökkent az amúgy sem magas összeg vásárlóértéke.*¹⁹

1.2. Kérdés, hogy a jogalkotó kíván-e ezen változtatni koncepcionálisan vagy sem A lehetősége meg volt már a 2015. márciusi módosítással is. Az akkori indoklás azonban elsősorban a munkaalapú társadalom koncepcióját emelte ki, melybe a segélyezés mint kiemelt terület nem fért bele. Az utóbbi évek változásait követve ez nem módosult jelentősen. A módosítások jelentős része az egyes juttatási összegeknek és a rászorultság alapjának random módon történő korrekciója százalékos formában. Lehet-e más alapösszeget találni, amely megfelelőbben tudja a segítségnyújtás megvalósítani? A legkézenfekvőbb a megélhetési küszöbök vizsgálatára kellene, hogy irányuljon. Társadalmi szinten belőni, akár egy progresszív sávok rendszerben is a rászorultság alapját. A mostani randomnak tűnő megoldásból két példát szeretnék kiemelni. Az aktív korúak ellátása esetében, mely a hátrányos munkaerőpiaci helyzetű aktív korú személyek és családjuk részére nyújtott ellátás, akkor nem biztosított a megélhetés, ha a családnak az egy fogyasztási egységre jutó havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 90%-át (25 650 Ft) és vagyona nincs. Az időskorúak járadéka esetében viszont lépcsőzetes rendszerben az együtt élők és az életkor függvényében:

- a reá irányadó nyugdíjkorhatárt betöltötte, és akinek saját és vele együtt lakó házastársa, élettársa jövedelme alapján számított egy főre jutó havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 85%-át,

- egyedülálló, a reá irányadó nyugdíjkorhatárt betöltötte, de 75 évesnél fiatalabb, s akinek havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 100%-át,

- egyedülálló, 75. életévét betöltötte, s akinek havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 135%-át.

A felsorolást azonban ki kell egészítenünk az Szt. 32/B. § (1a) bekezdésével, mely szerint az ellátás összege a nyugdíjakat érintő nyugdíjemeléssel megegyező arányban emelkednek. Az időskorúak járadéka jövedelmi jogosultsági határainak forintban kifejezett összegét a Kormány évente rendeletben meghatározza. Látszólagosan ez ellentmond a cikk fentebb említett azon részeinek, melyben azt állítottuk, hogy a minimálnyugdíj összege nem változik. Annyiban nincs változás, hogy az ellátás alapösszegének meghatározásakor ténylegesen a mini-

málnyugdíj százalékban meghatározott összege kerül megállapításra. A megállapítást követően az összeget azonban megváltoztatja a nyugdíjakkal azonos mértékű emelés. Az ellentét azért csak látszólagos, mivel ez a szabály csak az időskorúak járadékára érvényesül. *Ennek megfelelően az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege nemcsak egy összeg, hanem két különböző összeg. Mivel a nyugdíj törvény által meghatározott 28 500 Ft mellett, ha az Szt. rendelkezéseiből és az EMMI által kiadott Szociális ellátások 2019 dokumentumból indulunk ki, akkor analógia útján állíthatjuk, hogy az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege az emelés után meghatározott 30 150 Ft is.* Ez utóbbi összeg változni fog 2020-ban és a következő években is, ha lesz nyugdíjemelés. Állításunk alapját az Szt. 32/B. § (1) bekezdés b) pontjára alapozhatjuk. Az itt található rendelkezés szerint az időskorúak járadéka azt az egyedülálló, a reá irányadó nyugdíjkorhatárt betöltött, de 75 évesnél fiatalabb személyt illeti meg ellátásként, akinek havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 100%-át. Az EMMI kiadott tájékoztatója szerint ez az emelés 2019-ben 30 150 Ft. Ahogy a korábbiakban írtuk, ez az összeg növekedni fog az éves emelések arányában. Az a helyzet áll így elő, hogy ha az aktív korúak ellátásánál vizsgáljuk, hogy a rászorultság határa a mindenkori minimálnyugdíj 90%-a, akkor ott a 28 500 Ft 90%-át kell venni, de az időskorúak járadékánál egyes személyek vonatkozásában már az aktuálisan emelt összeget, majd a következő években ennek a tovább emelt összegét. Ráadásul az Szt. 32/C. § (1a) bekezdése szerint az emelésre vonatkozó szabály nemcsak a rászorultság megállapításánál, hanem a juttatás megállapításánál is ugyanaz lesz.

1.3. Ezek alapján *az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege esetében párhuzamosan két értelmezés verseng.* Az egyik a standard használatból következik. A másik azonban egy olyan folyamatosan változó összeget jelöl, melyet azonos alappal 28 500 Ft alapról számolnak az időskorúak járadéka kapcsán meghatározott százalékok alapján. Ezek a megállapított összegek azonban évente fognak változni az adott évi emelésének arányában. Ebből következően a minimálnyugdíj összege, véleményem szerint egy tágabb kontextusba helyezhető, amelyen belül az egyik értelmezési tartománya az időskorúak járadékánál meghatározott dinamikus összeg. Alapvetően nem az a baj, hogy az idős emberek esetében emelésre került az összeg, hanem az, hogy ez az értelmezés nem érvényesül a többi ellátásnál. A megoldás erősen felveti az egyenlő bánásmód követelményének megsértését. Ráadásul az adott célcsoport esetében is visszás helyzetet teremt. Ennek oka, hogy ha az illető idős személy több ellátásra is jogosult egyszerre. Vegyük példaként, hogy az időskorúak járadéka mellett normatív alapon járó közgyógyellátásra is jogosult. Mind a kettő esetében a rászorultság alapján állapítják meg a jogosultságot. Az időskorúak járadéka esetében a fentiekben ismertetett módon kerül megállapításra.

az ellátás nem a juttatásban részesülő személyek rászorultsága okán jár, hanem azért, mert közeli hozzátartozóját ápolja. Általában az emiatt történő bevételkiesés azonban már megalapozhatná, hogy ellátás hiányában az ápoló személye is rászorulóknak minősüljön majd.

19 BELCSÁK PÉTER: *A szociális igazgatás anomáliái.* Iustum Aequum Salutare. 2015/2. sz., 167.

pításra a rászorultság. A közgyógyellátás esetében az minősül rászorulóknak, akinek az egy főre jutó jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 105%-át. Ez utóbbit azonban a 28 500 Ft-ból fogják számolni. Természetesen ez az eset akkor is fennáll, ha az az adott személynek járó összes ellátást a 28 500 Ft-ból számolják.

Természetesen az időseket segíteni szükséges, mi sem az emeléssel szemben foglalunk állást, de a kérdés az, hogy akkor a többiekért miért nem segítjük, illetve belefér-e az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvényben (Ebkvt.) meghatározott kimentési körbe egy ilyen indoklás, hogy csak az idősek esetében alkalmazunk ugyanazon a jogcímen emelt összeget.

1.4. Felmerül persze, hogy milyen egyéb alapösszeget lehetne használni, illetve hogy egyáltalán kell-e. Az Szt. egyes ellátásoknál eltér a főszabálytól. A már említett ápolási díjnál említhetjük, hogy a költségvetési törvényben megállapított összeget használja a jogalkotó. Az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti ellátás esetében pedig a nettó közfoglalkoztatási bért. Mindkettő megfelelő kiindulási pont lehetne az ellátások jövőbeli átstrukturálása esetén. Véleményünk szerint a rászorultsági küszöb biztosan magasabban helyezkedik el, mint az évek óta befagyasztott minimálnyugdíj összege. Azt is látni kell azonban, hogy a szociális ellátások rászorultsági szintjének és juttatásainak szintjére jelentős hatással van az egyre inkább jelentőségét veszítő közfoglalkoztatás finanszírozása.²⁰ A jogalkotói mérlegelés kapcsán azt kell felmérni, hogy a jövőben, ha módosítani akarja az összegeket és rászorultsági alapot, akkor azt mennyire veszi figyelembe. Véleményünk szerint nem feltétlenül egy statikus összeg meghatározására lenne szükség, hanem reális méréseken alapuló, sávosan progresszív rendszerre. Egy újabb statikus összeg esetében ugyanazt a hibát követi el a jogalkotó, mint a jelen rendszerben. Időhúzás lenne, mivel a statikus összeg inflálódása miatt elég hamar elvesztené az értékét. Nem azt mondjuk, hogy évenkénti változó összegre lenne szükség. Hanem egy olyan összegre, mely, ha szükséges statikus, de annyiban változásérzékeny, hogy amikor az szükséges, mindenképpen módosítható legyen. Megfelelően belőni a rászorultság alapját nem könnyű, de úgy gondolom, az mégis jelzésértékű, hogy már 2012-ben kirobbant a vita a nettó közfoglalkoztatási bér összege kapcsán, ami 47 000 Ft volt. Arról folyt a vita,

hogy meg lehet-e ebből élni vagy sem.²¹ A képet tovább árnyalja, hogy többen vallják, hogy Magyarországon a létminimum²² összege 90 000 Ft körül van.²³

Mi nem szeretnénk konkrét számokat írni, csupán felhívni a figyelmet arra, hogy a szociális ellátások által meghatározott rászorultsági alap már nem használható. Sokkal többen minősülnek társadalmilag ebbe a kategóriába, mint jogilag. Ellátásban azonban csak az részesül, akinek ezt a helyzetét a jog is elismeri. Véleményünk szerint egy komplex megközelítésű stratégiával és meghatározott alapösszegekkel a helyzet a jelenleginél jobban kezelhető lenne.

2. Mi legyen az osztószám?

Ha sikeresen megállapításra kerül, hogy milyen alapösszegeből kerüljön kiszámításra a rászorultság akkor az osztószám meghatározása a következő kérdés. Ugyanis a fent meghatározott összegek meghatározásához az Szt. osztószámokat társít. A családijövedelem-határt az Szt. 37. § (4) bekezdésében határozza meg az alábbiak szerint: „A családi jövedelemhatár összege megegyezik a család fogyasztási egységeihez tartozó arányszámok összegének és az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összege 95%-ának szorzatával.” Ezt a meghatározást az egészségkárosodási és gyermekfelügyeleti támogatásnál találhatjuk. A többi ellátás esetében így direktben nem határozza meg a jogszabály, de indirekt módon mégis ebből számolunk, hiszen csakis a család összjövedelméből tudunk osztást végezni, még ha ez nincs is külön leírva. Az ápolási díj kivételével a többi pénzbeli ellátás esetében, valamint a normatív alapon járó közgyógyellátás és az egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság esetében osztószám alkalmazása szükséges. A rászorultsági alapot ugyanis nem önmagában a fent meghatározott összegek határozzák meg, hanem ezek egy egységre vetítve adják ki a rászorultság teljes feltételrendszerét.

Az Szt. két megoldást alkalmaz. Az aktív korúak esetében az egy fogyasztási egységre eső jövedelmet nézi, az összes többi esetében az egy főre jutó jövedelem az alap. A kérdés, hogy miért szükséges a kétféle megoldás. Az egy fogyasztási egységre jutó jövedelem vizsgálatát eredetileg a gázártámogatáshoz találták ki. A fogyasztási egység lényege, hogy fogyasztási egység a családtagoknak a családon belüli fogyasztási szerkezetet kifejező

20 Az összefüggésekről bővebben: CSERES-GERGELY ZSOMBOR – MOLNÁR GYÖRGY: *Közmunka, segélyezés, elsődleges és másodlagos munkaerőpiac*, in: KOLOSI TAMÁS – TÓTH ISTVÁN GYÖRGY (szerk.) *Társadalmi Riport 2014*, TÁRKI, Budapest, 204–225.; JAKAB NÓRA: *Közfoglalkoztatás Magyarországon*, in: JAKAB NÓRA – PRUGBERGER TAMÁS – RÁCZ ZOLTÁN – BORKUTI ESZTER – RÁCZ ORSÓLYA (szerk.): *Szociális Jog I. Európai és magyar foglalkoztatás támogatási, és munkaügyi, valamint munkavédelmi igazgatási jog*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2013. 63–66.

21 HAÁSZ JÁNOS: *Nem tudtam megélni 47 000-ból*. https://index.hu/gazdasag/magyar/2012/03/18/47000_utolso/ (2020.01.10.).

22 ALBERT FRUZZSINA: *Magyarország. Minimum-jövedelmi rendszerek: A nemzeti szakpolitikák vizsgálata*, in: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9031&langId=hu (2020.01.10.).

23 KISS AMBRUS: *A dolgozói szegénység és a létminimum*. Új Egyenlőség blog, <http://ujegyenloseg.hu/dolgozoi-szegenyseg-es-a-letminimum-2/> (2020.01.10.); *Létminimum 2017-ben Magyarországon*, in: https://www.fes-budapest.org/fileadmin/user_upload/dokumente/pdf-dateien/Letminimum_szamitasa2107.pdf (2020.01.10.).

Szemle

arányzáma. *Albert Fruzsina* írásában kiemeli, hogy a 2006-ban bevezetett számítási mód célja az igényfelmérés igazságosabb megvalósítása.²⁴ Hozzáteszi, hogy a bevezetések pozitív eredmény volt elkönnyvelhető, mely szerint nőtt az ellátottak száma. Azt azonban hozzátennénk, hogy az idézett tanulmány megszületésekor ténylegesen volt egy pozitív hatása a minimálnyugdíj összegének fixálása okán. Azonban inkább értünk egyet azzal az általa is megfogalmazott kritikával, hogy a szegénységet és a rászorultságot pontosabban tükröznék, ha nem a szociális törvényben definiált családi jövedelmet, hanem a háztartás jövedelmét vennék a jogosultság alapjául. A rászorultságot ugyanis nem a rokonsági fok, hanem a kiadások háztartáson belüli megosztása befolyásolja. Valószínűleg igazságosabb lenne a rászorultságot úgy meghatározni, hogy az egy háztartásban élő összes háztartástag jövedelme beleszámítson. Ebben az esetben sokkal elfogadhatóbbnak tartanánk a rászorultság tényleges megállapítására a fogyasztási egységre megállapított összegeket. Amíg azonban a családi jövedelmet vesszük figyelembe, felveti az *egyenlő bánásmód megsértésének* kérdését. Hiszen, ha egy főre számítjuk az ellátást, akkor egy 4 fős család esetében 4 lesz az osztószám, ha pedig az aktív korúak ellátására vonatkozó rendelkezésekben meghatározott arányszámokat adjuk össze, akkor az osztószám 3,5. Az osztószámok különbözőségéből is látszik, hogy az aktív korúak ellátása esetében alacsonyabb családi jövedelem alapozza meg a rászorultságot, mintha 4 lenne az osztószám. Ebből kiindulva azokban az esetekben, amikor egy főre számoljuk a rászorultság alapját magasabb családi jövedelem sem zárja ki az ellátás megállapítását. A jelenlegi körülmények között, véleményünk szerint a két számolás közötti különbség megalapozza az *egyenlő bánásmód megsértését, hiszen jogszerű magyarázata egyelőre nincs, hogy miért igazságos a jelenlegi rendszerben a különbségtétel.* Az aktív korúak ellátása nem szolgáltatás, hanem segély, amely esetében nincs sok értelme a fogyasztási elemeket vizsgálni, mert egy célhoz nem kötött pénzeszközről beszélünk. Mindezeket túl a gyermekekre fordítandó kiadások átlagosan nem kisebbek, mint a felnőttekre vonatkoztatott költség. Ráadásul a fogyasztási egységekkel kapcsolatos felfogás ellentétes a jogalkotó családpolitikai törekvéseivel. Ez a felállás ténylegesen akkor működne, ha a fentiekben javasoltak szerint a háztartások jövedelmét vizsgálnánk, amit pedig a tényleges létminimum tükrében kellene vizsgálni.

3. A referenciaérték

A fentiek alapján megkapjuk, hogy mennyi az egy főre vagy egy fogyasztási egységre jutó jövedelem. Ez azonban nem elegendő, ugyanis a legtöbb esetben egy arányo-

sítást is el kell végeznünk. A rászorultság megállapítása esetében ugyanis a kiszámított jövedelmet mindig egy referenciaértékhez kell viszonyítani. Ahogy korábban is említettük a *referenciaérték ellátásonként változik.* Ezeket az eltéréseket a jelen formájában nem tartjuk kezelhetőnek, mivel az egyes ellátások olyan eltérő élethelyzeteket szabályoznak, amelyben a kiszolgáltató helyzet azonos, de a kielégítendő igények nem feltétlenül. Az élethelyzetek különbözősége ellenére azonban a fő motívum azonos a szegénység valamilyenfajta kezelése. Ha volt is valamilyen alapja ezeknek a különbségtételeknek azok mára elvesztették aktualitásukat, melynek legfőbb oka, hogy ezek az ellátások eltérő időpontokban és eltérő okokból kerültek bevezetésre. Az időskorúak járadékát bevezető 1997. évi LXXXIV. törvény 6. §-ához fűzött indoklás is csak annyit említ, hogy az ellátás legmagasabb összegének megállapítása a többi időskori ellátásra tekintettel került megállapításra. Az összegek közötti különbségek alapja, hogy ellátásonként változik, az Szt. egy főre vagy fogyasztási egységre jutó összeg százalékos arányában adja meg a határértéket. A természetbeni és a pénzbeli ellátások jelentős részénél ennek a referenciaösszegnek csak a rászorultság megállapításában van szerepe. A már említett időskorúak járadéka esetében azonban az ellátások maximumát is ehhez igazítják a korábban már ismertetett személyi csoportok esetében.

4. Vagyonnal rendelkezés

Az elemzésünk zárásaként a rászorultság megállapítását befolyásoló egyéb tényezők vizsgálatával szeretnénk foglalkozni. Az Szt. ugyanis egyes ellátásoknál a fent elemzett összefüggéseken túl maga határoz meg egyéb kizáró feltételt. Az ellátások egy körénél ilyen kizáró feltétel a vagyonnal való rendelkezés. Az Szt. 4. § (1) bekezdés b) pontja szerint a vagyon lehet ingatlan, gépjármű, illetve vagyon értékű jog. Ezen vagyonelemek esetében a jogszabály meghatároz egy értékhatárt, amely a minimálnyugdíj harmincszorosa, az összeszámított értékre a minimálnyugdíj nyolcvanszorosa. Az értékhatár szempontjából az egyes vagyonelemek forgalmi értékét kell figyelembe venni. Az Szt. a vagyonelemek közül kiemeli azt az ingatlant, amelyben az érintett személy életvitelszerűen lakik, azt a vagyoni értékű jogot, amely az általa lakott ingatlanon áll fenn, továbbá a mozgáskorlátozottságra tekintettel fenntartott gépjárművet.

Láthatjuk, hogy a vagyon fogalma is a minimálnyugdíj összegéhez kapcsolódik teljesen. Ebből is látszik, hogy a jogalkotó görcsösen erre a mára szinte jelentőségét veszített alapösszegre építette fel a szociális ellátások rendszerét. Mondjuk mindamellet, hogy aki jövedelmi rászorultságban szenved, azoknál a vagyoni rászorultság is sokkal jelentősebb. Elég extrém eset lenne (bár közel sem elképzelhetetlen), hogy szinte nem létező jövedelem mellé nagymértékű vagyon társuljon. Az intézkedés célja in-

24 ALBERT: i. m. 16.

kább a potyautasok kiszűrése volt. Azon trükközők kiszorítása a rendszerből, akik a kiskapukat kihasználva akartak ellátást igénybe venni. A jövedelmi rászorultság mellett a vagyoni rászorultság vizsgálata is kiemelten fontos. Az azonban egy fontos kérdés, hogy miért csak két ellátásnál találkozunk ezzel a feltétellel. Az aktív korúak ellátása és az egészségügyi szolgáltatásra való jogosultság megállapítása az a két ellátás, ahol a rászorultság feltételként is értelmezhetően figyelembe kell venni.

IV. Összegzés

A vagyoni vizsgálatára vonatkozó momentumból is látszik, hogy sem a pénzübeli, sem a természetbeni ellátások esetében nem beszélhetünk egységes keretrendszerekről. A jogalkotó egy becsontosodott, stigmatizáló és a funkcióját betölteni nem igazán tudó ellátórendszert tart fenn, olyan ellátásokat, melyek ebben a formában konzerválják a rászorultságot mint állapotot. A segélyezési rendszer vizsgálata sohasem lehet öncélú, mint ahogy a kialakítása sem. Éppen ezért ki kell emelni, hogy a szociális törvény rendelkezéseinek a hatása a munkaerőpiacra is kihatással vannak.

A folyamatosan növekvő munkaerőhiány kapcsán beszélnünk kell a szociális ellátásokkal érintett rászorulóknak minősülő aktív korú népesség helyzetéről is. Az érintett személyeket az adott helyzetük röghöz köti, mely gátolja az akár a munkavállalást is. Erről a holtpontról sem a közfoglalkoztatás, és egyelőre még a szociális szövetkezetek keretében megvalósuló szociális foglalkoztatás sem tudta kimozdítani az érintetteket. Véleményünk szerint

az ellátásokra vonatkozó koncepció kidolgozása, és a juttatások átstrukturálása talán több perspektívát is rejtene magában, mint a mostani. Ennek egyik eleme kellene hogy legyen az indokolatlan különbségtételek felszámolása. Ha szükséges is az egyes ellátások közötti különbségtétel a rászorultság okán, akkor az legyen kimutatható. *A korábban már említett jövedelmi és vagyoni rászorultság együttes feltételként való megkövetelése könnyen szegénységcsapdába zárja az érintetteket.*²⁵ Hiszen a rendszer demotiváló hatású. Az ellátott csak akkor jogosult az ellátásra, ha jövedelme és vagyona nem halad meg egy jogszabályban meghatározott mértéket. Ha akár egyetlen forinttal is túllépi ezt, akkor elveszíti a jogosultságát. Ez a megoldás az Szt. által alkalmazott formájában az ellen ösztönöz, hogy az ellátott próbálja kiegészíteni ezt a jövedelmet, hiszen ha erre sor kerül, akkor a teljes ellátás összegét elbukja.

Éppen ezért lenne fontos a változások kidolgozása, hogy az érintettek nagyobb számban ki tudják kerülni a szegénységcsapdát. *A szociális rendszer ugyanis gúzsba köti az ellátottat a strict rászorultsági feltétekkel, amellyel az amúgy aktív korú lakosság is még inkább passzívvá tehető.* A cél azonban a komplex látásmód érvényesítése lenne, mely észreveszi, hogy a szociális ellátások fejlesztése pozitív hatással lehet a többi szociális ellátási területre és a foglalkoztatásra is. Ehhez azonban új számításokra és a rászorultság jogi szempontú újraértelmezésére, és a szociális személyes rászorultság komolyabb vizsgálatára is szükség van.

²⁵ HOFFMANN: i. m. 83.

Pomeisl András József megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (Budapest)

Egzotikus példa – hazai tanulságokkal*

Örök tudományfilozófiai vita, hogy a tudomány úrnő-e, akit önmagáért szolgálunk, vagy szolgálólány, akinek másokat kell szolgálni. A kérdés nem is olyan egyszerű, hiszen ugyanazok, akik tapasztalt kutatóként harcosan védelmezik a tudomány szabadságát és önértékét, a tudomány ifjú művelőitől megkövetelik, hogy kutatásuk aktuális és hasznos eredményre vezető legyen. Ha például valaki doktori értekezésében a Kr. e. II. évezred hurrita öröklési jogát kívánna feldolgozni, minden bizonnyal hosszas magyarázatra kényszerülne, hogy tudományos kutatása milyen tanulságokkal szolgál például a magyar öröklési jog szempontjából.

1. Az *Úton Európa felé* című kötet szerzője, Prieger Adrienn azonban nem küzd ilyen nehézségekkel. Törökország uniós csatlakozásának tapasztalatai vitathatatlanul aktuális témát jelentenek a magyar külpolitika és tudományosság szempontjából. Egyfelől Törökország a neooszmán külpolitika jegyében folyamatosan erősíti pozícióit a Balkánon, amely térség hagyományosan Magyarország számára is stratégiai fontosságú. Másfelől Törökország – miként az Erdoğan elnök 2019. november 7-ei hivatalos látogatásából is kitűnt – Magyarország kiemelten fontos partnere, hiszen mindkét ország a NATO tagja és a migrációs válság kulcsfontosságú szereplője.

A szerző minden bizonnyal nem lehetett könnyű helyzetben, hiszen a *török csatlakozási folyamat* végkimenetelére jelenleg meglehetősen nyitott kérdés, és a helyzet folyamatosan alakul: 2013-ban a kormányköröket érintő korrupciós botrány, 2015-ben a menekültválság, a 2016. júliusi puccskísérlés és kezelése, a 2017. áprilisi alkotmánymódosítás, végül a 2018. júniusi elnökválasztás ismételtén átrendezte Törökország és az EU viszonyát. Ebben a helyzetben igen szerencsésnek tűnik az a döntés, hogy a szerző nem önmagában a csatlakozási folyamatot vizsgálja a maga komplexitásában, hanem *kiemel egy rendkívül fontos szegmenst*, az igazságszolgáltatás szervezetét, és annak helyzetét teszi vizsgálat tárgyává.

2. *Hiánypótló* ez a munka: a török igazságszolgáltatás helyzetét feldolgozó, ilyen részletességű monográfia az elmúlt száz évben nem született. A témaválasztás azért is kü-

lönösen találó, mert az Európai Parlament éppen az igazságszolgáltatás helyzetére figyelemmel javasolta a Bizottságnak a csatlakozási tárgyalások felfüggesztését, ugyanakkor ez a kérdéskör nem pusztán politikai, hanem elsősorban jogi szempontú vizsgálat tárgya lehet, így jó nyersanyaga lett egy jogtudományi megközelítésű könyvnek.

Ez akkor is így van, ha a jogi elemzés elsősorban az igazságszolgáltatási alapelvek feldolgozása és a fennálló helyzet értékelése kapcsán kerül előtérbe, hiszen nem egy konkrét anyagi vagy eljárásjogi problematikát feldolgozó, tehát alapvetően a pozitív jogra koncentrálnó, hanem egy lényegében az *összehasonlító alkotmányjog és az uniós jog határterületére eső*, ugyanakkor a polgári és büntető eljárásjog alapjait meghatározó témát vizsgáló könyvvel állunk szemben. Az alkotmányjog és az összehasonlító módszer sajátossága, hogy a jogfilozófiai, kulturális, történeti és szociológia kérdések nagyobb súllyal jelennek meg az elemzés során, mint általában a jogtudomány más területein.

3. A szerző jól alkalmazza az összehasonlító módszert, *sikerrel kerüli el az etnocentrizmus csapdáját*, és a török jogintézményeket a török kulturális, történeti és jogi kontextusba, a magyar jogintézményeket a magyar kulturális, történeti és jogi kontextusba elhelyezve keresi a valós hasonlóságokat és különbözőségeket. A szerző érdeme, hogy a magyar igazságszolgáltatást kellő történeti mélységben szemlélve felidézze annak francia gyökereit, így talál közös történeti forrást a magyar és a török igazságszolgáltatás szervezetében.

Nagy erőssége a könyvnek, hogy önmagában is megáll; a témával kapcsolatos speciális előtanulmányok nélkül is jól érthetővé válnak egy jól felkészült jogász számára a di-

* PRIEGER ADRIENN: *Úton Európa felé – A török igazságszolgáltatási szervezet változásai az európai integrációs folyamat vonzásában*, Budapest, HVG-ORAC, 2019. 284 old.

lemmák, amiben nagyban segít a *történeti folyamatok felvázolása*, a tényanyag aprólékos rögzítése. Külön kiemelés érdemel, hogy a szerző elkerüli a sematikus megközelítések csapdáját, amely egy tőlünk idegen jogrendszer leírásánál kínálkoznak. Így felhívja például a figyelmet a *török jog türk és bizánci (ezen keresztül római jogi) gyökereire*, amely ugyan nem jelent abszolút újdonságot a jogtörténeti tudományokban, de kétségkívül új az uniós jogi kérdések vizsgálata körében. Szintén nagy jelentőségű az a megállapítása, amelyet megfelelő, iszlám forrásokkal is igazol, hogy *a saría valójában nem a nyugati értelemben vett jogrendszer*, hanem egy olyan valláserkölcsi gyökerű differenciálatlan, bár állami kényszerrel is kikényszerített normarendszer, mint az ószövetségi törvény, amelyben erkölcsi, jogi és rituális szabályok keverednek azon az alapon, hogy ezek megtartása felel meg Isten akaratának.

4. A könyv egyik nagy erénye az *uniós szervek jelentéseinek* részletes, tematikus ismertetése, ami jól mutatja a Bizottság és a Parlament álláspontjának változását, és lehetővé teszi annak kritikus elemzését. A szerző a kronologikus ismertetés helyett a tematikus összegzés módszerét választotta, ami a művet olvashatósabbá és jobban áttekinthetővé tette. Ez a szerkesztés jól felismerhetővé teszi az igazságszolgáltatással kapcsolatos viták csomópontjait, a felek álláspontjának alakulását, a török fél által az uniós követelmények teljesítéséért tett erőfeszítéseket; a tematikus ismertetést követő összegzés pedig jól megragadja a reformfolyamat alapvető jellemzőit: a periodicitást és azt a pontot, ahol a reformok folyamata megtört.

Az *uniós acquis ismertetésénél* a szerző jól ráértett, hogy itt elsősorban a fő vonalak ismertetésére van csak szükség, és elkerülte azt a csapdát, hogy egyes részletkérdések tárgyalásában elvesszen. A strasbourgi és a luxemburgi bíróság gyakorlatából ugyanis kitűnik, hogy az *igazságszolgáltatással kapcsolatos követelményeknek egyetlen EU-tagállam sem tesz maradéktalanul eleget*, minden tagállam vonatkozásában állapítanak meg kisebb-nagyobb eseti jogsértéseket, különösen az eljárás elhúzódása és a tisztességes eljárás körében. Nem lett volna tehát célszerű, sőt torz eredményre vezetett volna, ha a szerző azt a módszert választja, hogy részletekbe menően feltárja a strasbourgi és a luxemburgi bíróság gyakorlatát, majd rosszállóan rámutat arra, hogy a török igazságszolgáltatás mely részletkérdésekben *nem* felel meg a követelményeknek.

5. A könyv tudományos újdonságát erősíti az *igazságszolgáltatási szervezetet* bemutató fejezet. egyrészt, ilyen tárgyú összefoglaló munka 1926 óta nem készült Magyarországon, másrészt az már a legújabb, 2017. évi módosításokat is tartalmazza, amely nemzetközi szinten is újdonságnak számít. A könyv logikus rendszerben, a szervezeti szinteket és a jogorvoslati rendszert is jól követhetően mutatja be a török igazságszolgáltatást, kitérve a bírósági igazgatásra és a bírói és ügyészi hivatásrendre vonatkozó alapvető szabályokra is, amelyeknek a bírói

függetlenség megítélése szempontjából döntő jelentősége van. A források itt látszólag szűkösek, azonban kétségtelen, hogy a szervezeti szabályok ismertetése körében komolyabb tudományos vitának nincs helye: ténykérdés, hogy a bírósági szervezet miként épül fel.

Ugyancsak újszerű, de gyümölcsöző megközelítés, hogy a szerző a sokunk számára idegen török igazságszolgáltatási szervezetet az általunk jól ismert magyar igazságszolgáltatási szervezettel is összeveti, felhívja a figyelmet a hasonlóságokra és különbségekre, ez utóbbi esetben utalva arra is, ha az eltérés egy másik európai minta (adott esetben a francia) követéséből adódik.

A könyv a tények és követelmények rögzítésétől jól elkülönítetten, szerkezetileg is önálló egységben értékeli jogi szempontból a *török igazságszolgáltatási szervezet jelen helyzetét*. Dicséretes a szerző *mértéktartása* abból a szempontból, hogy figyelembe veszi a török fél nézőpontját is, és csak ott tesz konkluzív megállapításokat (HSK szervezetét és hatáskörét illetően), ahol a jogi szempontú értékelés szilárd lábakon áll, és e körben *de lege ferenda* megoldási javaslatokat is felvet (amelyeket azonban nem abszolutizál, csak lehetséges megoldásként vet fel, ami szintén szimpatikus megközelítés). Ugyanakkor a bírák és ügyészek konkrét helyzetét illetően – figyelemmel arra, hogy a források ellentmondása miatt a tények jelenleg még nem állapíthatók meg teljes bizonyossággal – csupán irányelveket (pl.: a büntetőeljárások gyors és tisztességes lefolytatása) fogalmaz meg a helyzet normalizálása érdekében. A szerző azonban – hasonlóan a Velencei Bizottsághoz – nem foglal elhamarkodottan állást abban a kérdésben, hogy ezen a téren történt-e rendszerszintű jogsértés, illetve az eljárások valóban a bírói függetlenség felszámolása céljával indultak-e, miként azt egyes nyugati források állítják.

6. A szerző a könyv végén összefoglalja kutatása *főbb megállapításait*; ezt a részt is kisebb, tematikus egységekre tagolja, miáltal az anyag áttekinthetőbb és jobban strukturált lett, és jobban kiemeli a könyv főbb megállapításait. Az összegzés kapcsán – a könyv azon gondolati ívére tekintettel, hogy a török igazságszolgáltatás helyzetét (miként erre az alcím is utal) mindenkor a csatlakozásra figyelemmel vizsgálja – kiemelendő, hogy a hipotézis verifikálásán túlmenően a csatlakozási folyamat egészének lehetséges kimenetele körében is tesz megállapításokat, azzal a mértéktartással, amely e változékony helyzethez illik, és amely az egész könyv nagy erénye.

A könyv látszólag csak a török igazságszolgáltatási szervezet változásairól szól, de jól tükrözi az *uniós szervek változó felfogását a jogállami igazságszolgáltatási szervezetet illetően*. Ennyiben tehát az abban foglaltak fontos tanulsággal szolgálhatnak a magyar olvasók számára is, figyelemmel a Magyarország ellen az EUMSZ 7. cikke alapján megindult jogállamisági eljárásra, amelynek egyik fontos célterülete éppen az igazságszolgáltatás – hazánkban is folyton változó – szervezete és működése.

Nagy Alíz adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem (Budapest)

A Harcz az alkotmányért című könyvről*

Az elmúlt évtized illiberális politikai átalakulásainak eredményeképpen egyre több a jogállamiság témakörét tárgyaló jog- és politikatudományi tanulmány, kötet jelenik meg. A 2010-et követő magyarországi közjogi fordulat kapcsán is számos írást közöltek az elmúlt tíz évben. Ezek egy része az újonnan megalkotott alkotmányos rend egyes jogszabályait, és az általuk teremtett jogi környezetet törekednek bemutatni vagy megérteni, míg mások ezzel szemben az alkotmányozási folyamat egészének legitimitását kérdőjelezik meg (főképp a negyedik alkotmánymódosítást követően).¹ A 2019-ben *Majtényi László és Zsugyó Virág* szerkesztésében megjelent „*Harcz az alkotmányért*” című kötet különleges helyet foglal el e művek sorában. A kötet a magyarországi jogállamiság lebontásának 2010-től kezdődő folyamatának dokumentálását tűzte ki célul.

1. Eötvös Károly 1909-ben, azonos címmel megjelent kötetének előszavában azt olvashatjuk, hogy beszédeinek ilyen formában való megjelentetésére többek között azért volt szükség, hogy „*az eseményektől távol álló olvasó*” is láthassa, megérthesse annak a történelmi időszaknak az „*államéleti és törvényhozási tüneteit*”, melyben Eötvös munkássága zajlott. A szerző saját tevékenységét katalogizálja, annak érdekében, hogy „*küzdelm[ének] emlékei s a kötelesség hű teljesítésének tanúbizonyságai*” strukturált formában jelenjenek meg.²

A kötet hasonló alapokra támaszkodva jött létre, ez indokolhatja a címválasztást is. A szerkesztők előszava szerint e kötet *napjaink történelmének pillanatképeit rögzíti*.³ Hasonlóan az Eötvös beszédeit összefoglaló munkához, olyan elemzéseket tartalmaz, mely az államélet és a törvényhozás mai magyarországi betegségeinek tünetegyütteseit próbálja számba venni, illetve megérteni. Pontosabban Eötvöshöz hasonlóan – álláspontom szerint ez a kötet egyik legnagyobb erénye –, mindezt olyan formában közli, amely az olyan olvasó számára is hasznos lehet, aki egyébként a hétköznapiakban „*az eseményektől távol áll*”. Ugyanis a kötetben megjelent munkák, még ha el is jutnak, jutottak eredeti megjelenésük időpontjában számos, egyébként a jogállamiság kérdéseivel nem foglalko-

zó olvasóhoz, valószínűsíthető, hogy csupán az itt dokumentált eseményeknek egy részét, de semmiképpen sem egészét ismerhette meg a nagyközönség. Alkotmányjogi elemzéseket olvashatunk, azonban mivel a közölt írások korábban olyan lapok hasábjain jelentek meg, melyek természetesen kevésbé akadémiai nyelvezetet követelnek meg, illetve terjedelmük is erősen korlátozott, így a kötet elemzései könnyen érthetők azok számára is, akik esetleg most először találkozoznának az alkotmányjog, alkotmányosság kérdéskörével.

2. A kötet három civil szervezet munkáját összegzi: az elemzések (melyek a *Jogállamvédő* program keretében készültek) elkészítésében közreműködtek az Eötvös Károly Intézet (EKINT) és a Magyar Helsinki Bizottság és a Társaság a Szabadságjogokért munkatársai. A négy fejezetből álló munkában tehát a magyarországi civil szféra része munkatársainak elemzéseit egy kötetben veheti kezébe az olvasó. Ez az együttes közlés fontos és hasznos törekvés.

Az itt összegyűjtött elemzések korábbi, eredeti megjelenésükhöz képest változatlan formában kerültek be a kötetbe. A szerkesztők megjegyzik, hogy bizonyos esetekben már megváltozhattak az egy-egy elemzésben leírt körülmények, illetve előfordul, hogy az itt előrevetített következményekkel most már ténylegesen tisztában lehetünk. Nem teljesen világos, hogy miért ne lehetne utólagos kommentárokkal reflektálni az elemzés megszületésének időpontja óta eltelt időre. Sőt valójában azt gondolom, hogy nagyon is tanulságos lenne látni, hogy a kötet közreműködői mit gondolnak azóta másképp. Véleményem szerint ez nem (a szerkesztők szavaival élve) „*utólagos okoskodás vagy megvilágosodás*”⁴ leírása lehetne, hanem az olvasóközönség számára még hasznosabbá tenné a kötetet. Akár az egyetemi hallgatók, fiatal kutatók, de az egyébként a széles olvasóközönség számára is releváns lehetne, hogy egy-egy elemzés szerzője hogyan alakította át korábbi álláspontját, miben módosított az események alakulása korábbi gondolkodásán, egyáltalán módosított-e valamit.

3. A fejezetek olykor kronologikusan, máskor tematikusan szerveződnek. Az első három fejezet összességében ténylegesen katalogizál, leltároz.

3.1. Az első fejezet *A jogállamiság pusztulása* címmel számba veszi a magyar jogállamiság leépítésének 2010 és 2014 közötti lépéseit. Tematikusan rendezett alfejezetek

* *Harcz az alkotmányért*. Szerkesztette: MAJTÉNYI LÁSZLÓ ÉS ZSUGYÓ VIRÁG. Budapest, Kalligram, 2019.

1 Lásd erről bővebben: MAJTÉNYI BALÁZS: *Az Alaptörvény és a jogirodalom*. Fundamentum. 2016. 1., 39–55.

2 EÖTVÖS KÁROLY: *Harcz az alkotmányért*. Budapest, Révai testvérek, 1909. 1–2.

3 MAJTÉNYI–ZSUGYÓ: i. m. 11–12.

4 MAJTÉNYI–ZSUGYÓ: i. m. 12.

(a 2014-es választások előtt az azóta már megszűnt Népszabadságban megjelent cikksorozatból összeállítva) az Alaptörvény megalkotásának és alakításának mikéntjére, a jogállami intézmények és hatalommegosztás leépítésére, a politikai verseny ellehetetlenítésére, az emberi jogok feltétel nélküli elismerésének hiányára és végül általános rendszerkarakterisztikai elemekre is rámutatnak (itt már továbblép a fejezet a 2015-ös és 2016-os év eseményeire is). E fejezet végén találkozik az olvasó az EKINT által 2014-ben készített magyarázó széljegyzetekkel, melyek segítségül szolgálnak a tárgyalat jelenségek megértéséhez.⁵ Ezek a jegyzetek hasznosak ugyan, de ismét felmerül a kérdés, hogy nem lett volna-e hasznosabb frissíteni és némileg megszerkeszteni a szövegeket annak érdekében, hogy az olvasó könnyebben forgathassa a könyvet.

3.2. A második fejezet *Alaptörvény-kritika – ósvények és taposóaknák* címmel az alkotmányozás folyamatát és az alaptörvény-módosítás hullámait elemzi négy részben. A 2011-ben történő legfontosabb változásokra helyezik a hangsúlyt (intézményi struktúrák átalakítása, választójogi rendszer átírása, az Alkotmánybíróság hatáskörének szűkítése), de emellett azt is érdemben szóvá teszik, hogy az alkotmányozási folyamat maga, annak bizonytalanságaival, átláthatatlanságával együtt mennyiben nem felel meg a jogállamiság követelményeinek. A további alfejezetekben az Alaptörvény-módosítások sajátosságait elemzi a kötet. A szervezetek értékelése szerint: „*az Alaptörvény nem javított a hazai alkotmányosság állapotán. A kormány a módosítással elsősorban nemzetközi megítélésén próbált javítani, miközben a »korrigált« szabályok tartalmi alkotmányellenessége megmaradt, hiszen a módosítások csupán az alacsonyabb szintű jogszabályokhoz és a már megvalósult helyzethez igazították az Alaptörvényt.*”⁶

Érdekes döntés, hogy az Alaptörvény hatodik módosításáról az EKINT egy olyan álláspontját közli a szerkesztők, melyhez képest az Alaptörvény módosításai „*jóval visszafogottabb, korlátozottabb időkeretben érvényesülő, a kormány kizárólagos döntési jogkörétől a parlamenti ellenőrzés felé elmozduló koncepciót tartalmaznak.*”⁷ Ugyan hozzászövegszik, hogy a kritika „*több pontja továbbra is megállja a helyét*”, de ez jó példája annak, hogy milyen hasznos lenne az, hogy egy frissített, az azóta eltelt időszak eseményeire reflektáló elemzés helyet kapjon a kötetben. Természetesen továbbra is igazolható ennek az elemzésnek a hiánya, azzal, hogy a kötet célja a dokumentálás és ezzel az elemzéssel éppen annak a pillanatképét rögzítik, hogy a civil szféra és a nyilvánosság ki volt zárva az alkotmánymódosítások folyamatából. Azonban az olvasóban mégiscsak ki-

alakul annak igénye, hogy egy a jelenre reflektáló elemzést olvasson. Talán célszerű lett volna itt is jegyzeteket alkalmazni.

3.3. A harmadik fejezet *Alkotmánybíráskodás* címmel, *Egy párti alkotmánybírák a kétharmad szolgálatában* alcímmel annak a nyolc alkotmánybíróknak⁸ a működését vizsgálja, akik 2010 után, az újonnan kialakított szabályoknak megfelelően nyerték el megbízatásukat. Az alkotmánybírák 2014 őszeig tartó tevékenységének elemzését egységes szempontrendszer szerint végzik el. Értékes anyag ez az alkotmánybírák profilját és a rendszerben betöltött szerepüket vizsgáló kutatók számára. De nemcsak az egyes alkotmánybírák profilját ismerhetjük meg, hanem rövid, de átfogó képet is kapunk az Alkotmánybíróság 2011 és 2014 közötti gyakorlatáról. Ez a kötet egyik legterjedelmesebb része, mely ugyan továbbra is csak röviden és lényegretörően tudja leírni az egyes alkotmánybírák legfontosabb, a jogállamiságot, alapvető emberi jogokat stb. érintő véleményét, azonban annál fontosabb tartalommal bír. Ilyen típusú elemzések olvasása az Alkotmánybíróság működése iránt érdeklődők mindegyike számára nagyon hasznos.

3.4. A negyedik és egyben utolsó fejezet a *Vissza az Alkotmányhoz!* címet viseli. A fejezet tartalmazza az alkotmányosság helyreállításáról szóló diskurzus főbb cikkeit, kezdve az EKINT 2012-es *A jogállam helyreállításának elvei nyolc tételben* című írásával. Az írás tartalmazza az EKINT álláspontját arról, hogy miképp lehetséges a jogállami keretek visszaállítása. Szerepel az EKINT álláspontjának módosított, bővített változata is, mely az eredeti szövegre adott reakciók alapján egészült ki. A fejezetben több szerzői cikkel is találkozunk, melyek a Népszabadság, a Magyar Narancs és az Élet és Irodalom hasábjain jelentek meg. Ezek az *alkotmánypolitikai vitairatok* végző soron az elképzelhető (valószínű és kevésbé valószínű) szcenáriók megvalósulása esetén tárgyalják a kívánatos alkotmányozás kritériumait, különböző terveket fogalmaznak meg az alkotmányosság helyreállítására vonatkozóan.

4. A fejezetek egymásutániséga praktikusán mutatja be a civil szervezetek együttműködését, és meg is haladja azt a célkitűzést, hogy csupán dokumentálja a jogállamiság leépítésének lépéseit. Az első fejezetben a szervezetek leírják a tünetegyüttest, leltárba veszik a jogállamiság leépítésének lépéseit. Ugyanez a fejezet elkezd felvázolni a kétharmados kormány által teremtett új rendszer (a NER) sajátosságait, melyben az alapvető emberi jogok feltételekhez kötődnek, olykor teljes mértékben háttérbe szorúlnak (példaként a szöveg sok más egyéb mellett a hajléktalanságot kriminalizáló szabályozást hozza). A szervezetek feladata is kirajzolódik itt: felhívni a figyel-

5 Ezek a jegyzetek egyébként könnyebben olvasható formában elérhetőek: *Elmúltnégyév. A jogállam pusztulása 2010–2014. Elemzés széljegyzetekkel.* <https://sites.google.com/site/ruleoflawhungary/elmultnegyev> (2020.01.20.).

6 MAJTÉNYI–ZSUGYÓ: i. m. 101.

7 MAJTÉNYI–ZSUGYÓ: i. m. 107.

8 Balsai István, Dienes-Oehm Egon, Juhász Imre, Pokol Béla, Salamon László, Stumpf István, Szalay Péter, Szívós Mária.

Jogirodalom, jogélet

met arra, hogy mi történik a szemlélő (olvasó) körül. A második fejezetben a kétharmados alkotmányozás kritikájával próbálják felhívni a figyelmet arra, hogy az alkotmányozás a nép jóváhagyása nélkül, önkényesen folyik. A harmadik fejezetben bemutatják, hogy az alkotmányosság elsődleges védelmét ellátni köteles intézmény, az Alkotmánybíróság milyen változáson megy át. Azonban az utolsó fejezetben láthatja az olvasó, hogy *mi is az az alkotmányjogi diskurzus*, melyben a szervezetek részt vesznek, és melyet ezek együttesen alakítanak. Itt hívják fel a figyelmet arra, hogy a leírt folyamatot hogyan

lehetne visszafordítani, pontosabban megfogalmazzák, hogy miképpen lehetne a magyarországi alkotmányos rendet helyreállítani.

A kötet jelenhez legközelebbi, 2018. évi állításai ma is aktuálisak, mivel a jogállamiság leépítésének folyamata továbbra is halad előre. A kötet hasznos olvasmány nemcsak a témával foglalkozó kutatóknak, egyetemistáknak, de minden olyan, az alkotmányjog kérdéseivel egyébként nem foglalkozó olvasónak, aki szeretné átlátni a 2010 utáni illiberális fordulat jogállamiság-romboló lépéseinek rendszerét.

AZ ÚJ PP. ÉS A KAPCSOLÓDÓ IRÁNYMUTATÁSOK

Második, aktualizált kiadás

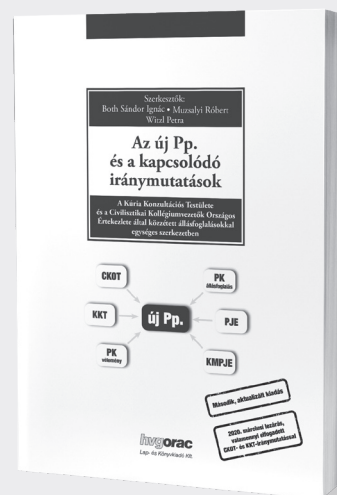
Az új Pp. a Kúria Konzultációs Testülete és a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Értekezlete által közzétett állásfoglalásokkal egységes szerkezetben (255 CKOT- és 81 KKT-állásfoglalással)

SZERKESZTŐK: **Both Sándor Ignác, Muzsalyi Róbert, Witzl Petra**

ÁRA: **7000 Ft**

„A Pp. jogértelmezési kérdéseit illetően 2017 és 2020 között összesen 255 CKOT- és 81 KKT- (a jövőben is irányadó) állásfoglalást tettek közzé. Olyan könyvet tart a kezében az olvasó, amely áttekinthető módon, szakaszokra bontva tartalmazza az összes elfogadott, továbbra is használható állásfoglalást, ezzel megkönnyítve a mindennapos jogértelmezési kérdések gyors megoldását.

A CKOT- és a KKT-állásfoglalások mellett vannak olyan, még az 1952-es Pp.-hez köthető eljárásjogi rendelkezést tartalmazó iránymutatások, amelyek az új Pp. alkalmazásában is megfelelően irányadók. A továbbra is irányadó jogegységi határozatokat, kollégiumi véleményeket és állásfoglalásokat a Kúria két jogegységi határozatában (1/2017 PJE, 2/2017 KMPJE) meghatározta.”

Részlet a második kiadás előszavából

www.hvgorac.hu → **Polgári eljárásjog**

Új szaklap!

hvgorac

SPORTJOG

A lap alapítója: **Sárközy Tamás**

Főszerkesztő: Szekeres Diána

Szerkesztő: Vajda Krisztina

Szerkesztőbizottság tagjai: Borbély Zoltán, Cserny Ákos, Csisztu Zsuzsa, Fejes Péter, Görög Márta, Horváth István, Nagy Zsigmond, Nochta Tibor, Pázmándi Kinga, Pribula László, Sárközy Szabolcs, Suchy Róbert, Szabó Tünde, Tóth Gergő József, Tóth Nikolett

AZ ELSŐ LAPSZÁM TARTALMÁBÓL

- ▶ Ábrahám Attila: A nemzetközi versenyekre történő nevezési jog és a sportoló nemzetéhez tartozásának összefüggése
- ▶ Szabó Tünde: A hosszú távú sportsérülések jogi elbírálása az amerikai futballban
- ▶ Fejes Péter – Fejes Fruzsina: A sértett beleegyezésének értelmezése a büntetőjogban sportsérülések esetén
- ▶ Tóth Nikolett Ágnes: Az e-sport jogi szabályozása
- ▶ A játékvezető jóhírnévhez való joga (A Győri Ítélőtábla Pf.I.20.047/2019. számú határozatának ismertetése)
- ▶ Jogellenes ruházátátvizsgálás (A Győri Ítélőtábla Pf.III.20.330/2017. számú határozatának ismertetése)
- ▶ Fejes Mariann: Recenzió az új sportjogi tankönyvről
- ▶ Fejes Mariann: Recenzió egy svájci sportjogi könyvről
- ▶ Szekeres Diána: Beszámoló a Testnevelési Egyetem és a Magyar Jogász Egylet 2019. október 16-ai közös konferenciájáról

A Sportjog előfizethető nyomtatott formában: hvgorac.hu/sportjog
Elérhető a Jogkódex Szakcikk Adatbázis Plusz moduljában is.

SUMMARY

LAJOS VÉKÁS:

István Szászy's Draft Act in the Historical Light of the Codification of Private International Law

Even though István Szászy's jurisprudentially profound draft act on private international law – published in 1948, on the eve of the dictatorship – has not become Act, it had a long-lasting effect on the Hungarian thinking on private international law, and even the later codification has learnt its lessons. His theoretically exacting solutions are on several occasions comparable to the European Union's legal development and codification of collision law.

NÓRA JAKAB – LAURA BERÉNYI – BERNADETT SOLYMOSI-SZEKERES:

Data Protection in Transnational Companies from the Perspective of Labor Law

GDPR – the new milestone of data protection – has decisive influence on the data protection practice of the enterprises operating in the European Economic Area. Though the GDPR creates a uniform framework, thus creating unified regulation, in practice it is questionable whether it is applicable to the special employment relationships when transferring personal data transborder. For the solution of the difficulties a noteworthy alternative might present itself in collective negotiations.

RICHÁRD SCHMIDT:

Arbitration Kompetenz-Kompetenz and its Erosion

The principle of Kompetenz-Kompetenz is one of the corner stones of arbitration, the proper operation of which is the guarantee of the success of this alternative method of dispute resolution. In Hungary, after the transposition of the UNCITRAL Model Law, the gradual erosion of Kompetenz-Kompetenz is perceptible, causing a legal uncertainty financed by the society, while the utmost cost-bearer of this process is the arbitration itself, since business actors turn away from uncertain methods of dispute resolution. The study identifies those points where the present legal practice should be changed, so that arbitration can be the real alternative of civil litigation in Hungary.

ZUSAMMENFASSUNG

LAJOS VÉKÁS:

Der Gesetzentwurf von István Szászy im geschichtlichen Spiegel der Kodifikation des internationalen Privatrechts

Der Gesetzentwurf des internationalen Privatrechts wurde laut dessen, im Anbruch der Diktatur (1948) veröffentlichten Begründung mit wissenschaftlicher Sorgfalt vorbereitet, und obwohl er nicht angenommen wurde, beeinflusste er sowohl das ungarische international-privatrechtliche Denken, als auch die spätere Kodifikation in enormer Weise. Seine theoretisch anspruchsvollen Lösungen halten einem Vergleich mit den Lösungen der Entwicklung und der Kodifikation des EU-Kollisionsrechts in vieler Hinsicht stand.

NÓRA JAKAB – LAURA BERÉNYI – BERNADETT SOLYMOSI-SZEKERES:

Datenschutzpraxis der transnationalen Unternehmen im Spiegel der arbeitsrechtlichen Regelung

Die Datenschutz-Grundverordnung (GDPR) – die als ein Meilenstein in der Geschichte des Datenschutzes gilt – hat einen enormen Einfluss auf die Datenschutzpraxis der Unternehmen, die Europäische Wirtschaftsraum tätig sind. Die Rahmenregelung des GDPR gewährleistet in theoretischer Weise die Möglichkeit der Schaffung eines einheitlichen Regelwerks. Aus praktischer Sicht ist es aber fraglich, ob der grenzüberschreitende Verkehr und die Verarbeitung personenbezogener Daten in den Kontext der eigenständigen Merkmale aufweisenden Beschäftigungsverhältnisse reinpassen. Um etwaige Schwierigkeiten zu beseitigen sollte man auf die Alternativen achten, die die Kollektivverhandlungen bieten.

RICHÁRD SCHMIDT:

Inländische Erosion der schiedsrichterlichen Kompetenz-Kompetenz

Das Prinzip der Kompetenz-Kompetenz ist ein Grundstein der Schiedsgerichtsbarkeit, ihr ordnungsgemäßes Funktionieren ist eine wesentliche Vorbedingung für den Erfolg dieser Form der alternativen Streitbeilegung. Seit der Umsetzung des UNCITRAL-Modellgesetzes kann in Ungarn eine allmähliche Erosion des Kompetenz-Kompetenz Prinzips festgestellt werden, die zur einer gesamtgesellschaftlich finanzierten Rechtsunsicherheit führt. Der Kostenträger ist im Endeffekt die Schiedsgerichtsbarkeit selbst, denn die Wirtschaftsbeteiligten wenden sich von unsicheren Streitbeilegungsmethoden gewöhnlich ab. Die Studie identifiziert die Punkte, wo die bestehende Praxis geändert werden sollte, damit die Schiedsgerichtsbarkeit eine echte Alternative zur Zivilprozess werden kann.

SZAKCIKK ADATBÁZIS PLUSZ

Jogkódex

Munkajog

Alkotmánybírói Szemle

Jogtudományi Közlöny

Infokommunikáció és Jog

Magyar Jog

Közjogi Szemle

Sportjog

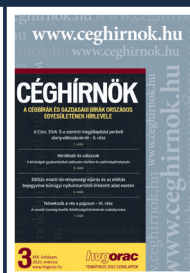
Családi Jog

Büntetőjogi Szemle

Európai Jog

Cég hírnök

Gazdaság és Jog

Parlamenti Szemle

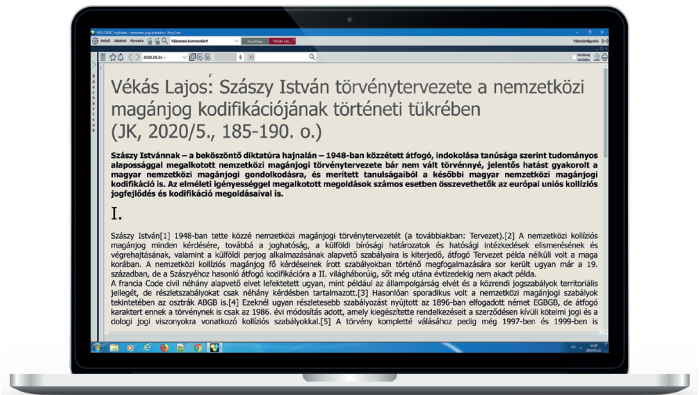

Kúriai Döntések „Fórum” rovat

Magyar Jogi Nyelv

OLVASSON 24 JOGI FOLYÓIRATOT A SZÁMÍTÓGÉPÉN!

A HVG-ORAC Kiadó előfizetéses folyóiratait a nyomtatott lapszámok megjelenésével egyidejűleg éri el.

Új folyóirat az Adatbázisban 2020-tól: Sportjog.

Vendéglapokat is olvashat:

Állam- és Jogtudomány, Debreceni Jogi Műhely, ELTE Acta, Iustum Aequum Salutare, Közjegyzők Közlönye, Kártérítési és Biztosítási Jog.

A HVG-ORAC Kiadó korábbi szaklapjait is elér:

Büntetőjogi Kodifikáció, Polgári Jogi Kodifikáció, Eljárásjogi Szemle.

Az ELTE ÁJK oktatói, a TK Jogtudományi Intézet kutatói, a közjegyzők (MOKK) és a Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet munkatársai már a Jogkódex „Szakcikk Adatbázis Plusz” moduljában olvassák a jogi folyóiratokat!

- ▶ A Szakcikk Adatbázis Pluszban már most **tizenkétezer jogi folyóirat szakcikk** olvasható (2000-2020), és számuk folyamatosan nő.
- ▶ A tanulmányok **teljes szöveggel** érhetőek el, másolhatóak és nyomtathatóak, bennük számos hasznos link található.
- ▶ A „Szakcikk Adatbázis Plusz” annyiban több a Jogkódex „Szakcikk Adatbázis” moduljánál, hogy ebben a folyóiratoknak nem csak az archívuma érhető el, hanem **az aktuális lapszámai is**.
- ▶ Amennyiben szolgáltatásunk felkeltette érdeklődését, úgy keresse Páli Benedek kollégánkat a **pali.benedek@hvgorac.hu** címen! A szolgáltatás igényelhető a Szakcikk Adatbázis kibővítéseként is.